

HEROVERWEGING 1985

Landbouwonderwijs

Deelrapport nr. 81

Inhoudsopgave

Deel 1 Beschrijving van het beleid

	blz.
1. Inleiding	1
2. Beschrijving van enkele algemene aspecten van het landbouwonderwijs en landbouwonderwijsbeleid	1
2.1. Landbouwmodel en OVO-drieluik	1
2.2. Doelstellingen, werkterreinen en landbouwonderwijs- beleid	3
2.2.1. Doelstellingen	3
2.2.2. Werkterreinen	5
2.2.3. Het gevoerde landbouwonderwijsbeleid	5
2.2.4. Beleidsontwikkelingen 1985-1989	9
2.2.5. Relatie landbouwonderwijs met het overige onderwijs	10
2.3. Social demand en manpower demand	11A
2.3.1. Algemeen	11A
2.3.2. Werkgelegenheidssituatie van afgestudeerden uit het land- bouwonderwijs	15
2.3.3. Verwachtingen van de arbeidsmarkt voor de komende jaren	18
3. Beschrijving van de verschillende vormen van landbouw- onderwijs	19
3.1. Algemeen	19
3.2. Beschrijving per onderwijssoort	21
3.2.1. Lager agrarisch onderwijs (LAO)	22
3.2.2. Middelbaar agrarisch onderwijs (MAO)	24
3.2.3. Kort middelbaar agrarisch onderwijs (KMAO)	26
3.2.4. Agrarisch leerlingwezen	26
3.2.5. Praktijkscholen	27
3.2.6. Volwassenenonderwijs: cursusonderwijs, deeltijd-MAO en postacademisch onderwijs	29
3.2.7. Hoger agrarisch onderwijs (HAO)	31
3.2.8. Agrarisch lerarenopleidingen	33
3.2.9. Landbouwhogeschool	33
3.2.10. Internationaal landbouwonderwijs	35
3.2.11. Verzorgingsstructuur van het landbouwonderwijs	35

4.	Uitgaven landbouwonderwijs en een vergelijking met ander onderwijs	blz. 36
4.1.	Bekostigingsstructuur	36
4.2.	Uitgaven Landbouwonderwijs	36
4.3.	Vergelijking kosten landbouwonderwijs met overig onderwijs	39
4.3.1.	Inleiding	39
4.3.2.	Vergelijking kosten van het agrarisch en technisch onderwijs	39
5.	Vergelijking Nederlands landbouwonderwijs met enkele OESO-landen	42
5.1.	Algemene aspecten van het landbouwonderwijs in de EEG-landen	43
5.2.	Het landbouwonderwijs in Denemarken en West-Duitsland	43
5.2.1.	Denemarken	44
5.2.2.	West-Duitsland	45

Deel 2 Beleidsvarianten landbouwonderwijs

1.	Inleiding	47
2.	Beleidsvarianten	48
3.	Gevolgen en effecten van uitvoering van de beleidsvarianten	59
3.1.	Algemeen	59
3.2.	Gevolgen van de verschillende maatregelen	60

<u>Samenvatting</u>	74
---------------------	----

Bijlagen (13)

Deel 1 BESCHRIJVING VAN HET BELEID

1. Inleiding

Bij deze beleidsbeschrijving is uitgegaan van de onderzoeksopdracht zoals opgenomen in de Miljoenennota 1985 en de Algemene Taakopdracht Heroverweging 1985. De onderzoeksopdracht luidt:

"De uitgaven ten behoeve van het landbouwonderwijs paraisseren op de begroting van het departement van Landbouw en Visserij. Het onderzoek dient zich o.m. te richten op de organisatie en inhoud van het landbouwonderwijs als instrument van het landbouwbeleid. Hierbij dienen ook de doelstellingen van het landbouwonderwijs aan de orde te komen.

In de heroverweging dienen tevens betrokken te worden de factoren welke bepalend zijn voor de omvang van de uitgaven.

Het betreft zowel de bestanddelen welke t.a.v. het algemeen onderwijsbeleid een zogenaamd "volgend" karakter hebben als die welke "niet-volgend", d.w.z. specifiek van aard zijn."

In dit deel van de Heroverwegingsrapportage is een onderscheid gemaakt tussen een meer algemene beschrijving van het landbouwonderwijs en het landbouwonderwijsbeleid, een beschrijving per onderwijssoort, de uitgaven voor het landbouwonderwijs en tot slot is een summiere vergelijking met andere OESO-landen opgenomen.

2. Beschrijving van enkele algemene aspecten van het landbouwonderwijs en landbouwonderwijsbeleid

2.1. Landbouwmodel en OVO-drieluik

De historische ontwikkeling van de Nederlandse landbouw vanaf de landbouwcrisis in de vorige eeuw heeft geleid tot het zogenaamde landbouwmodel. Dit landbouwmodel is te omschrijven als: een volledig geïntegreerd model van de gehele landbouwsector door een netwerk van intensieve relaties tussen alle betrokkenen. Het landbouwmodel heeft geleid tot een goed ontwikkelde infrastructuur van de Nederlandse landbouw, welke in belang-

rijke mate verantwoordelijk is voor het hoge ontwikkelings-, produktie- en exportniveau, de relatief gunstige inkomenspositie van de agrariër in Nederland, het innovatieve vermogen, etc. Het landbouwkundig onderzoek, de landbouwvoorlichting en het landbouwonderwijs, het zogenaamde OVO-drieluik, vormen wezenlijke onderdelen van het landbouwmodel. Op overheidsniveau betekent het landbouwmodel dat alle relevante beleidssectoren onder één departement zijn ondergebracht. De historische ontwikkeling van het landbouwmodel, de rol van de overheid en het georganiseerde bedrijfsleven, en de plaats van het sectorale landbouwonderwijs binnen het model zijn in belangrijke mate bepaald door de produktiestructuur van de landbouw, welke vrijwel volledig bestaat uit relatief kleine gezinsbedrijven.

Aan deze produktiestructuur ontleent het OVO-drieluik mede zijn betekenis: anders dan in sectoren met (zeer) grote ondernemingen kunnen in de agrarische sektor de agrariërs niet individueel voor het beroepsonderwijs, het onderzoek en de voorlichting zorgdragen en vindt dit, zeker voor het landbouwonderwijs, slechts in beperkte mate in onderlinge samenwerking plaats. Het OVO-instrumentarium vormt een samenhangend geheel, waarbij tussen de afzonderlijke instrumenten op het niveau van beleidsbepaling, zowel als op het niveau van de organisatie en uitvoering, de onderlinge wisselwerking gestalte krijgt. De wisselwerking met de praktijk en de samenwerking tussen de overheid en het bedrijfsleven maken in relatie met andere beleidsinstrumenten een effectief sectorbeleid mogelijk. Het OVO-drieluik zal ook voor de toekomst, voortbouwend op het huidige kennis- en ontwikkelingsniveau van de agrarische ondernemers, in belangrijke mate de mogelijkheden voor aanpassing, vernieuwing en verdere ontwikkeling moeten aandragen.

Omdat het landbouwonderwijs mede een onderdeel vormt van het beleidsinstrumentarium van de Minister van Landbouw en Visserij zijn voor het landbouwonderwijsbeleid, naast de algemene onderwijsdoelstellingen, ook de doelstellingen van het landbouwbeleid van belang. Deze doelstellingen zijn:

1. Zorgdragen voor de best mogelijke bijdragen aan de nationale volkshuishouding door de produktie, verwerking en afzet van voedsel en andere produkten van agrarische oorsprong.
2. Zorgdragen voor een goede inrichting en een goed beheer van het lande-

lijk gebied, met name uit het oogpunt van agrarische produktie en binnenvisserij, van landschappelijk aanzien, van het natuurlijk milieu en van het werk- en leefmilieu van de gehele bevolking.

3. Bevorderen van de welvaart en het bijdragen aan het welzijn van hen die werkzaam zijn bij de produktie, verwerking en afzet van voedsel en andere produkten van agrarische oorsprong.
4. Bevorderen van een evenwichtige ontwikkeling van de internationale betrekkingen op agrarisch terrein en op het gebied van de visserij.

Bijlage 5 geeft een beeld van het overleg binnen het departement, gericht op samenwerking, coördinatie en afstemming van de verschillende beleidsinstrumenten.

2.2. Doelstellingen, werkterreinen en landbouwonderwijsbeleid

Voor de organisatie van het departement en de taken van de Directie Landbouwonderwijs wordt verwezen naar bijlage 5.

2.2.1. Doelstellingen

Het landbouwonderwijs maakt deel uit van het totale onderwijsstelsel in Nederland. Daarom zijn de doelstellingen van het landbouwonderwijs breder dan de doelstellingen die voort vloeien uit de doelstellingen van het landbouwbeleid. Binnen het algemeen onderwijssysteem heeft het landbouwonderwijs, juist omdat het tevens een instrument t.b.v. het landbouwbeleid is, een specifieke taakstelling. Deze specifieke taakstelling heeft gevolgen voor het landbouwonderwijsbeleid en het landbouwonderwijs-systeem. Tevens heeft dit gevolgen voor de organisatie en taken van de Directie Landbouwonderwijs van het ministerie.

De algemene doelstellingen van het Nederlandse onderwijs gelden ook voor het landbouwonderwijs:

- a. De persoonlijke ontplooiing, d.w.z.: de ontwikkeling van de verschillende menselijke kwaliteiten als waarden op zich.
 - b. De maatschappelijke voorbereiding, d.w.z.: de toerusting van de leerling voor deelname aan het maatschappelijk leven in het algemeen.
 - c. De beroepsvoorbereiding en beroepsopleiding, d.w.z.: de ontwikkeling van kennis en vaardigheden nodig voor de uitoefening van een bepaald beroep.
- De specifieke aspecten van het landbouwonderwijs vloeien voort uit de derde doelstelling. De beroepsvoorbereiding en beroepsopleiding moeten voorzien in de behoefte aan geschoolden voor de landbouw in ruime zin. Zowel

kwantitatief als kwalitatief is het landbouwonderwijs mede gericht op de realisatie van de doelstellingen van het landbouwbeleid. Kwalitatief betekent dit, dat als subdoelstellingen van het landbouwonderwijs gezien kunnen worden:

1. Het bieden van een oriëntatie op en het opleiden van mensen voor de terreinen waarop het Ministerie van Landbouw en Visserij zich richt.
2. Het opleiden van mensen voor de verschillende functieniveau's die zich op de onderscheiden terreinen voordoen.
3. Zorgdragen voor een beroepsvoorbereiding en -opleiding, die inhoudelijk aansluit op de behoeften van de sector, en de verdere ontwikkeling van die sector mogelijk maken en bevorderen.
4. Zorgdragen voor voldoende bij- en nascholing, zodat doelstelling 3. ook t.a.v. de aanwezige beroepsbeoefenaren gerealiseerd wordt.

Om zowel een ruime inzetbaarheid voor afgestudeerden uit het landbouwonderwijs als voldoende mobiliteit van werkenden met een landbouwopleiding te verwezenlijken, is een brede, op de landbouw in ruime zin gerichte opleiding in de meeste vormen van landbouwonderwijs tot stand gekomen. De landbouwopleidingen richten zich, zeker in het middelbaar en hoger agrarisch onderwijs, dan ook meer op beroepenvelden of categorieën sterk aan elkaar verwante beroepen dan op gespecialiseerde functies.

Uit de algemene onderwijsdoelstellingen en de genoemde subdoelstellingen vloeien voor het landbouwonderwijs onder meer de volgende taken voort:

- het ontwikkelen, op peil houden en verbeteren van de leerplannen, leerstof en leermethoden bij de opleidingen in overeenstemming met de te verwachten ontwikkelingen en in samenhang met het gevoerde landbouwbeleid;
- het ontwikkelen en veranderen van (nieuwe) studierichtingen, opleidingen en onderdelen van programma's voor sectoren binnen de landbouw die zich sterk ontwikkelen en voor nieuwe verwante maatschappelijke gebieden, waarvoor de Minister van Landbouw en Visserij mede verantwoordelijk is;
- het in stand houden van voldoende vestigingen van landbouwonderwijs, met inbegrip van adequate voorzieningen;
- het zorgdragen voor een goede opleiding en bijscholing van leraren;
- het zorgdragen voor mogelijkheden tot bijscholing van de in de landbouw werkenden.

2.2.2. Werkterreinen

Daar waar het de algemeen vormende aspecten van het Landbouwonderwijs betreft kan niet gesproken worden van specifieke werkterreinen. Deze zijn voor alle leerlingen en studenten van belang, ongeacht hun toekomstige opleiding of beroep. De werkterreinen die voortvloeien uit de doelstelling, dat het landbouwonderwijs de beroepsvoorbereiding- en opleiding voor de landbouwsector in ruime zin verzorgt, zijn als volgt weer te geven:

- primaire produktie, o.a. akker- en weidebouw, veehouderij, tuinbouw, bosbouw, visteelt.
- activiteiten m.b.t. bestemming, inrichting en beheer van de groene ruimte, o.a. aanleg en onderhoud van tuinen en groenvoorziening, natuur- en landschapsbeheer, landinrichting, recreatie, milieubeheer.
- activiteiten in de agrarisch verwante sector, o.a. toelevering (bijv. veevoeder, kunstmest, kassenbouw, etc.), bewerking en verwerking van agrarische produkten (bijv. levensmiddelenindustrie), kwaliteitsbewaking (bijv. keurings- en controlediensten), handel (bijv. import en export), financiën (bijv. banken) en overige dienstverlening (bijv. landbouwboekhoudkantoren, bloemist-winkeliers).
- landbouwonderwijs, -voorlichting en landbouwkundig onderzoek.
- activiteiten in nationale en internationale organisaties, o.a. landbouworganisaties, EG-instellingen, ontwikkelingssamenwerking.

Het landbouwonderwijsbeleid houdt er rekening mee dat deze terreinen niet scherp afgebakend zijn en voortdurend aan verandering onderhevig zijn. Uit onderzoek van de MPW (Stichting Maatschappelijke Plaats Wageningse Ingenieurs) en de MPAI (Stichting Maatschappelijk Plaats Agrarische Ingenieurs) blijkt dan ook dat een aanzienlijk deel van de afgestudeerden een functie vervult buiten de agrarische sector (zie 2.3).

2.2.3. Het gevoerde Landbouwonderwijsbeleid

De in de jaren zestig genomen beslissing het landbouwonderwijs onder te brengen in de algemene onderwijswetgeving is van essentiële betekenis geweest voor de verdere ontwikkeling van het landbouwonderwijs. Sindsdien geldt als hoofdlijn voor het landbouwonderwijsbeleid:

- het algemeen onderwijsbeleid wordt in beginsel gevolgd.
- daar waar dat gewenst is in verband met de taken en doelstellingen van het landbouwonderwijs als instrument van het landbouwbeleid zal de minister van Landbouw en Visserij voor het landbouwonderwijs zijn eigen

inkleuring geven van het algemene onderwijsbeleid en kan hij op onderdelen een specifiek landbouwonderwijsbeleid voeren. In 2.2.5. zijn daar enkele voorbeelden van gegeven. Daarbij geldt het uitgangspunt dat het landbouwonderwijs zich niet isoleert van het overig onderwijs.

Het landbouwonderwijs heeft zich sinds 1970 sterk ontwikkeld.

De veranderingen die hebben plaatsgevonden vloeien voort uit de maatschappelijke en algemeen-onderwijskundige ontwikkelingen, de ontwikkelingen in de landbouwsector, en het daarop gerichte landbouwonderwijsbeleid. Deze hebben onder meer geleid tot uitbreiding van bepaalde vormen van landbouwonderwijs, studierichtingen en differentiaties, vernieuwing van onderwijsprogramma's etc. In enkele gevallen heeft het geleid tot inkrimping van een bepaalde vorm van onderwijs. Als voorbeeld kunnen de land- en tuinbouwvakscholen genoemd worden. Deze vorm van onderwijs, dat eigenlijk een specifieke vorm van cursusonderwijs is, is op enkele vestigingen na geheel verdwenen. Op het hoogtepunt vlak na de Tweede Wereldoorlog waren er meer dan 300 vestigingen. De belangrijkste oorzaak van het (nagenoeg) verdwijnen van deze vakscholen is de ontwikkeling van (de vakscholen van) het leerlingwezen en inbouw in het cursusonderwijs. Hieronder volgen, uitgaande van de in paragraaf 2.2.1 genoemde doelstellingen van het Landbouwonderwijs, enkele beleidsmaatregelen waarmee de afgelopen jaren getracht is deze doelstellingen te verwezenlijken. Daarbij ligt de nadruk op het meer specifieke landbouwonderwijsbeleid. In paragraaf 3.2 wordt nader ingegaan op het gevoerde beleid voor de verschillende vormen van Landbouwonderwijs.

a. Persoonlijke ontplooiing en maatschappelijke voorbereiding

In de zeventiger jaren zijn enkele onderwijsvormen meer veralgemeend, specifiek het lager agrarisch onderwijs. Het opleidingsprogramma van het middelbaar en hoger agrarisch onderwijs is verbreed. Aan maatschappelijke vorming en algemene ontwikkeling worden meer uren besteed, o.a. door de vakken maatschappelijke vorming, vreemde talen, expressie.

b. Beroepsvoorbereiding en -opleiding

1. Opleiden van mensen voor de terreinen waar het ministerie zich op richt

De terreinen, waar het ministerie zich op richt zijn in de loop der jaren sterk ontwikkeld. Het middelbaar agrarisch onderwijs is zich, aansluitend op deze ontwikkeling, meer gaan richten op beroepen in de periferie van de landbouw en bijvoorbeeld aanleg en onderhoud van tuinen en groenvoorzieningen, zonder het opleiden tot agrarisch ondernemer als primair doel uit het oog te verliezen. Er zijn nu vijf middelbare agrarische scholen voor levensmiddelentechnologie tegenover één (zuivel)school in 1970.

De praktijkscholen verzorg(d)en opleidingen op terreinen waarvoor per regio (nog) onvoldoende belangstelling bestond of bestaat om die opleiding op een reguliere school te verzorgen (bijv. champignonteelt-onderwijs). Vanwege het toenemende belang van de paardensector is de praktijkschool voor paardenhouderij in Deurne in het landbouwonderwijs opgenomen. In het hoger agrarisch onderwijs zijn binnen bestaande studierichtingen de beroepenvelden waarop de studie zich richt aanzienlijk verbreed. Daarnaast zijn er nieuwe studierichtingen ingesteld (milieukunde, agrarische bedrijfskunde) en differentiaties ontwikkeld. Ook voor de Landbouwhogeschool geldt dat het onderwijsaanbod in de breedte sterk is toegenomen door nieuwe studierichtingen en oriëntaties, en door de intensivering van de samenwerking met de faculteit voor diergeneeskunde.

2. Opleiden van mensen voor de verschillende funktieniveau's

Het stelsel van landbouwonderwijsvormen is na 1970 verder uitgebouwd. De B-leergang van het MAO, ontwikkeld vanaf 1964, is inmiddels verbonden aan 48 van de 49 MAO-instellingen. Deze opleiding blijkt in een grote behoefte te voorzien, niet in het minst omdat deze opleiding voor veel gediplomeerden uit het LAO het meest geschikt is. In het LAO is, evenals in andere vormen van lager beroepsonderwijs, de sterke uitbreiding van het aantal afdelingen met individueel landbouwonderwijs bestemd voor een aanzienlijke groep leerlingen, die de LAO-opleiding niet zou kunnen afronden zonder de meer individuele en meer praktisch gerichte aanpak van het ILO. Het leerlingwezen met opleidingen op verschillende niveau's is zeer sterk ontwikkeld. Het Kort-MAO,

waarvan in 1984 zes sectorale proefprojecten zijn gestart, zal naar verwachting voorzien in sterk op de individuele leerling gericht onderwijs, voor groepen leerlingen die om uiteenlopende redenen niet terecht kunnen in het leerlingwezen of het MAO. De nieuwe structuur van het cursusonderwijs maakt het mogelijk volwassenen met verschillende vooropleidingen en ervaring een bij- en nascholing te geven op verschillende niveau's. Het hoger agrarisch onderwijs is vanaf 1968 vierjarig geworden en kan mede daardoor een goede opleiding verzorgen voor de hogere kaderfuncties. De tweefasenstructuur zal voor de Landbouwhogeschool de mogelijkheid bieden studenten na de eerste fase een onderzoekers- en een lerarenopleiding en mogelijk een beperkt aantal beroepsopleidingen aan te bieden (o.a. ontwikkelingskunde). Concluderend kan gesteld worden dat het huidige landbouwonderwijs door het gedifferentieerde stelsel van onderwijsvoorzieningen, naast de opleiding voor het agrarische ondernemerschap, opleidt voor functies op alle niveau's; globaal: uitvoerende functies (o.a. LAO, leerlingwezen, KMAO), lager kaderfuncties (o.a. MAO-B, voortgezette opleiding leerlingwezen), midden kaderfuncties (MAO-A), hoger kaderfuncties (HAO) en academische/wetenschappelijke functies (LH).

3. Zorgdragen voor een inhoudelijke aansluiting van het beroepsonderwijs op de ontwikkelingen in de sector.

Hierbij gaat het met name om de inhoud van het onderwijs en de praktijkgerichtheid daarvan. De organisatie van de Directie Landbouwonderwijs en het uitgebreide overleg- en adviescircuit met het landbouw- en onderwijsveld, voorlichting en onderzoek boden de mogelijkheden voor de onderwijsverzorgingsstructuur en de landbouwonderwijsinstellingen de onderwijsprogramma's en de leerstof- en leerplanontwikkeling aan te passen aan de ontwikkelingen in de sector. In een aantal gevallen was de opzet van nieuwe studierichtingen en differentiaties gewenst om de aansluiting met de veranderende landbouw te behouden.

Voor de praktijkgerichtheid van de opleidingen zijn onder meer de volgende beleidsontwikkelingen van belang geweest: de sterke ontwikkeling van het praktijkschoolonderwijs als initiërend en aanvullend onderwijs op het reguliere onderwijs, de uitbreiding en betere begeleiding van de stages in het middelbaar en hoger agrarisch onderwijs, de sterke ontwikkeling van het leerlingwezen en de start van het kort-middelbaar agrarisch onderwijs.

4. Zorgdragen voor voldoende bij- en nascholing

Na een periode van sterke groei van het cursusonderwijs is vanaf 1982 een nieuwe structuur doorgevoerd, waarbij de lagere en middelbare agrarische scholen als cursuscentra fungeren. De opbouw van de cursussen geeft een goede aansluiting op de verschillende vooropleidingen en beroepservaring en biedt mogelijkheden tot opleiding op verschillende niveau's.

De overleg- en coördinatiestructuur biedt goede mogelijkheden voor planning, beheersing en intensieve samenwerking tussen onderwijs, voorlichting en bedrijfsleven. Voor de bij- en nascholing van de werkenden in de landbouw is verder van belang de rol van de praktijk-scholen en de ontwikkeling vanaf 1982 van het deeltijd-MAO. Het post-academisch onderwijs vervult in toenemende mate ook een rol bij de bij- en nascholing van afgestudeerden uit het HAO.

2.2.4. Beleidsontwikkelingen 1985 - 1989

De nota "Investeren in mensen; ontwikkelingen in het landbouwonderwijs" (december 1984) is volledig gewijd aan de beleidsontwikkelingen in het landbouwonderwijs voor de komende jaren. Daarom wordt hier volstaan met enkele hoofdlijnen.

Hoewel het landbouwonderwijsbeleid voor een belangrijk deel een voortzetting zal zijn van het de afgelopen jaren gevoerde beleid, is er op enkele terreinen nieuwe wet- en regelgeving in ontwikkeling of behandeling, die tot min of meer ingrijpende wijzigingen van de onderwijsstructuur zullen leiden. Met name voor het hoger agrarisch onderwijs heeft dat op korte termijn belangrijke gevolgen. De Minister van Landbouw en Visserij streeft ernaar in de nieuwe algemene onderwijswet- en regelgeving voldoende ruimte te creëren om zijn specifieke verantwoordelijkheid voor het landbouwonderwijs waar te maken. Samenwerking tussen landbouwonderwijsinstellingen en met onderzoek en voorlichting is gewenst om de relaties binnen het landbouwmodel optimaal te benutten. De ontwikkeling van agrarische onderwijscentra voor de tweede fase voortgezet onderwijs biedt hiervoor ook goede mogelijkheden. In het algemeen wordt een versterking van de OVO-relaties nagestreefd. Een centraal beleidsaspect vormt de aansluiting van het landbouwonderwijs op de arbeidsmarkt. Verschillende maatregelen zijn er op gericht deze in stand te houden en zo mogelijk te verbeteren. Daarbij richt het landbouwonderwijs zich nadrukkelijk op de landbouwsector

in ruime zin.

2.2.5. Relatie landbouwonderwijs met het overige onderwijs

Het landbouwonderwijs is vanaf het begin van de 60-er jaren volledig ondergebracht in de algemene onderwijswet- en regelgeving. De Minister van Landbouw en Visserij is dan ook mede-ondertekenaar van alle relevante onderwijswetgeving. Bijlage 4 geeft een overzicht van de belangrijkste wetgeving waarbij de minister van Landbouw en Visserij betrokken is.

Het landbouwonderwijssysteem volgt eveneens de bekostigingssystematiek die geldt voor het overige onderwijs.

De algemene onderwijsdoelstellingen gelden ook voor het landbouwonderwijs, waarbij de beroepscomponenten van het onderwijs inhoudelijk zijn gericht en afgestemd op de landbouwsector in brede zin. De deels instrumentele functie van het landbouwonderwijs t.b.v. het landbouwbeleid kan voor het grootste deel binnen de kaders van het algemeen onderwijssysteem worden verwezenlijkt, maar heeft in enkele gevallen geleid tot enigszins afwijkende dan wel extra onderwijsvoorzieningen in het landbouwonderwijs. Bijvoorbeeld:

- Lager agrarisch onderwijs: de verbrede vakrichting kent men niet in deze vorm in het overige lager beroepsonderwijs. De invoeringskosten voor de verbrede vakrichting i.v.m. onder meer de benodigde kas en de dierenverblijven bedragen ongeveer f 100.000,- per school.
- Middelbaar agrarisch onderwijs: de A-opleiding is (m.u.v. het levensmiddelentechnologieonderwijs) 3-jarig i.p.v. 4-jarig. De 2-jarige B-leergang bestaat alleen in het landbouwonderwijs. De gevolgen hiervan voor de totale kosten van de opleiding zijn opgenomen in 4.2.
- Leerlingwezen: de vakscholen zijn (met enkele uitzonderingen) verbonden aan (als regel lagere) agrarische scholen en vormen geen zelfstandige (streek)scholen. De opbouw wijkt eveneens enigszins af. De financiële consequenties hiervan zijn blijkens de gegevens in 4.2. gering.
- Cursusonderwijs: een zo uitgebreid en gevarieerd cursussysteem van beroepsgericht volwassenenonderwijs, waarbij vrijwel alle middelbare en een belangrijk deel van de lagere agrarische scholen als cursuscentrum fungeren, is in het overig onderwijs niet aanwezig. Dit geldt eveneens voor de wijze van coördinatie. Doordat het cursusonderwijs is geïntegreerd met het reguliere onderwijs en de praktijkscholen kan van een aantal daar aanwezige faciliteiten gebruik worden gemaakt. Dit laatste is overigens ook het geval bij de daar bekostigde cursussen.
- Praktijkscholen: deze komen in het overig onderwijs niet voor. In 4.2.

zijn de kosten hiervan toegerekend aan de verschillende vormen van regulier onderwijs.

- Lerarenopleidingen (bij de STOAS): deze wijken af doordat ze naast de verzorging van 2e en 3e graads-opleidingen ook andere landelijke taken vervullen, zoals de nascholing. Voor de kosten van de lerarenopleidingen zelf heeft dit geen gevolgen.
- Het wetenschappelijk onderzoek op de Landbouwhogeschool is sterk afgestemd op en gecoördineerd met het totaal van het landbouwkundig onderzoek. De Nationale Raad voor het Landbouwkundig Onderzoek (NRLO) speelt een belangrijke rol bij deze coördinatie, waarbij de Landbouwhogeschool de taak van fundamenteel-strategisch onderzoek op zich heeft genomen.
- Internationaal landbouwonderwijs: dit wordt in het landbouwonderwijs, waaronder de Landbouwhogeschool, verzorgd door instellingen die hun hoofdtaak hebben in de Nederlandse samenleving. Bij het overig internationaal onderwijs is in de regel sprake van aparte instituten. De structuur zoals die bestaat voor het internationaal landbouwonderwijs heeft het voordeel dat voor een deel van bestaande specialismen en faciliteiten gebruik gemaakt kan worden.
- Onderwijsverzorgingsstructuur: de breed samengestelde onderwijsverzorgingsstructuur van het landbouwonderwijs werkt intensief samen met alle betrokkenen, inclusief het bedrijfsleven en de voorlichting. Dit heeft wel geleid tot een complexere onderwijsverzorgingsstructuur voor het landbouwonderwijs dan de voor het overige onderwijs geldende verzorgingsstructuur. De verzorgingsinstellingen van het overig onderwijs opereren veel zelfstandiger. Voor de onderwijsontwikkelingsactiviteiten van de kerncommissies, vak- en werkgroepen is ongeveer f 5 miljoen beschikbaar.

Een belangrijk specifiek element van het landbouwonderwijs vormen de intensieve relaties van het onderwijsveld (en de Directie Landbouwonderwijs) met het landbouwbedrijfsleven, de landbouwvoorlichting en het landbouwkundig onderzoek. Met name deze laatste OVO-relaties zijn belangrijk voor het landbouwonderwijs en ontbreken in de regel bij het beroepsonderwijs.

Ook voor de komende jaren zal als uitgangspunt voor het landbouwonderwijsbeleid gelden dat het algemeen onderwijsbeleid wordt gevolgd, waarbij de Minister van Landbouw en Visserij er zonedig zijn eigen inkleuring aan geeft en slechts in een enkel geval een afwijkend of additioneel eigen beleid voert. Enkele voorbeelden van de eigen inkleuring van het beleid nu

en de komende jaren zijn:

- de nadruk op de sectorale samenwerking bij de uitvoering van de operatie schaalvergroting, taakverdeling en concentratie in het hoger agrarisch onderwijs;
- de concentratie van de agrarische beroepsopleidingen in agrarische onderwijscentra;
- de koppeling van de informatica-stimulering in het landbouwonderwijs aan het informatica-stimuleringsplan-landbouw.

2.3. Social demand en manpower demand

Onder social demand wordt verstaan de vraag naar landbouwonderwijs vanuit de bevolking, terwijl het bij manpower demand gaat om de vraag vanuit de arbeidsmarkt naar afgestudeerden met bepaalde kwalificaties.

2.3.1. Algemeen

De deelname aan een vorm van onderwijs wordt beïnvloed door verschillende factoren. Allereerst is er de demografische ontwikkeling. Binnen de leerplichtige leeftijd is dat de bepalende factor: toename van de relatieve belangstelling voor een bepaalde vorm van onderwijs leidt per definitie tot een lager belangstellingspercentage elders. Boven de leerplichtige leeftijd is dat verband niet absoluut. De totale schoolbevolking wordt in een leeftijdscategorie mede bepaald door de beslissing van leerlingen al dan niet de schoolloopbaan te vervolgen.

Een analyse van de deelnamecijfers van het landbouwonderwijs in de periode 1973-1982 toont, dat de belangstelling voor landbouwonderwijs in die periode over de hele linie toenam (van LAO t/m LH) terwijl het beroeps- onderwijs in totaliteit langzaam in omvang verminderde. Het middelbaar beroepsonderwijs groeit evenwel sterk en vertoont ook de eerstvolgende jaren nog een groei. Vanaf 1990 wordt in het MBO, waaronder het MAO, een terugval verwacht van het totale aantal leerlingen, bepaald door demografische factoren.

In het lager agrarisch onderwijs is thans reeds een verminderde instroom in het eerste leerjaar te constateren.

Het middelbaar agrarisch onderwijs kent nog een groei, evenals het hoger agrarisch onderwijs. Binnen het middelbaar en hoger beroepsonderwijs zijn

er echter ook enige andere schoolsoorten (bijvoorbeeld het technisch onderwijs) die een (snelle) groei doormaken, zodat niet gesproken kan worden van uitzonderlijke belangstelling voor het agrarisch onderwijs. Enkele gegevens in bijlage 10 illustreren dat.

Ook al moet aangetekend worden dat de leerlingenaantallen bij het lager landbouwonderwijs zich in het begin van de zeventiger jaren op een dieptepunt bevonden, de vraag kan gesteld worden of sindsdien de groeiende deelname aan het landbouwonderwijs geleid heeft tot een discrepantie tussen social demand en manpower demand, en of deze ongunstig afsteekt bij het overige onderwijs.

De grotere belangstelling voor een bepaalde vorm van onderwijs kan mede veroorzaakt worden door bijvoorbeeld meer vestigingen, verminderde aantrekkelijkheid of opheffing van andere vormen van onderwijs, maatschappelijke ontwikkelingen, cursusduur. Op de belangstelling voor het ILO is bijvoorbeeld mede de uitbreiding van het aantal ILO-afdelingen van invloed. (KASKI, landelijke prognose van het aantal leerlingen in het LAO en het MAO, rapport nr. 384, pag. 15, 23; mei 1984).

Bij de relatie tussen de aantrekkelijkheid van het landbouwonderwijs en de social demand is het van wezenlijk belang dat het landbouwonderwijs een onderdeel vormt van het algemeen onderwijsbestel in Nederland. De huidige maatschappij verlangt een hoog opleidingsniveau van de jonge generatie. Een goede opleiding van jongeren is ook voor de Nederlandse maatschappij een voorwaarde om het hoge welvaarts- en ontwikkelingsniveau in stand te houden en te verbeteren. Daarbij kan worden opgemerkt dat in Nederland de participatie in het hoger onderwijs gemiddeld aanzienlijk lager ligt dan in vergelijkbare westerse landen. Niet voor niets streeft de overheid naar "hoger onderwijs voor velen". De algemene uitgangspunten en doelstellingen van het onderwijsbeleid, en daarmee het streven naar goed onderwijs en een voldoende hoog opleidingsniveau, gelden dus evenzeer voor het landbouwonderwijs. Een toenemende social demand kan een aanwijzing zijn voor de kwaliteit van het onderwijs.

Voor de beantwoording van de vraag in hoeverre de ruime belangstelling voor het landbouwonderwijs veroorzaakt wordt door de aantrekkelijkheid van het landbouwonderwijs is inzicht in de motieven van leerlingen en studenten voor hun keuze voor een landbouwopleiding gewenst. Daarnaast is echter geen

gericht onderzoek gedaan. Desalniettemin bestaat er, mede na raadpleging van de regionale inspecteurs van het landbouwonderwijs, wel een globaal beeld van de belangrijkste motieven:

- In het algemeen zijn, zeker voor leerlingen in het voortgezet agrarisch onderwijs de belangrijkste motieven: de belangstelling voor natuur, milieu en de groene sector; de praktische gerichtheid van het landbouwonderwijs; de goede naam van het landbouwonderwijs c.q. van de agrarische school in de regio.
- Voor het LAO kunnen daaraan toegevoegd worden: het brede programma; goede doorstroommogelijkheden naar MAO-A, MAO-B en het leerlingwezen (dit laatste is in veel gevallen verbonden aan dezelfde school); als een gediplomeerde niet doorstroomt heeft hij een redelijke kans op werk; de uitrusting van de school (kas en dierverblijven). Bij de keuze voor het LAO speelt de uiteindelijke beroepskeuze, mede vanwege de doorstroommogelijkheden, waarschijnlijk nog een beperkte rol.
- In het MAO speelt de beroepskeuze wel een grote rol, al gelden de eerder genoemde algemene motieven ook hier sterk. Een belangrijk deel van de MAO-leerlingen wordt later bedrijfsopvolger.
- In het HAO en bij de LH zal een belangrijk motief zijn de sector waarin men t.z.t. een arbeidsplaats denkt te vinden.

Ook al is er dus geen gericht onderzoek verricht naar de motieven van leerlingen en studenten, uit een aantal signalen kan wel worden gelezen in hoeverre de werkelijkheid op de betreffende scholen overeenkomt met de verwachtingen bij toetreding. Te noemen zijn o.a.:

- de tussentijdse uitstroom in het LAO, MAO en HAO steekt niet ongunstig af bij het overig onderwijs.
- bij doorstroming kiest slechts een zeer beperkt deel een andere vorm van MBO (vanuit LAO) of HBO (vanuit MAO).
- 75-90% van de leerlingen is later werkzaam in de agrarische sector.

Het LEI-onderzoek "Bestemming schoolverlaters van het middelbaar agrarisch onderwijs" (1984) geeft onder meer een indruk over hoe oud-leerlingen van het MAO terugkijken op de door hen gevolgde opleiding. In dit verband is van belang of zij, wanneer ze opnieuw voor de keuze stonden, weer voor het MAO zouden kiezen.

Het blijkt dat direct na het verlaten van de school (1978), 74% wel die keuze zou doen, 14% niet en 12% weet het niet. Vijf jaar later is dat 77%, 13% en 10%. "De overwegend positieve waardering van de MAO-opleiding kwam

vooral tot uiting in het oordeel over de geschiktheid van de opleiding voor het beroep, namelijk in de agrarische en agrarisch-gerelateerde sfeer. Van invloed was verder de motivatie voor het volgen van deze onderwijsvorm, de sfeer in de school en de wijze van kennisoverdracht" (LEI-rapport, blz. 41).

Vooruitlopend op 2.3.2. en 2.3.3. kunnen ten aanzien van de verhouding tussen de social en manpower demand de volgende conclusies getrokken worden:

- De werkloosheid bij afgestudeerden uit het landbouwonderwijs steekt niet ongunstig af bij de gemiddelde werkloosheid bij afgestudeerden uit het overig onderwijs. Macro gezien lijken er ook de komende jaren redelijke mogelijkheden voor plaatsing van afgestudeerden uit het landbouwonderwijs op de arbeidsmarkt (zie 2.3.2. en 2.3.3.). Recente ontwikkelingen in de landbouw lijken afbreuk te doen aan deze conclusie, waarbij overigens moet worden opgemerkt dat de gevolgen van het huidige (Europese) landbouwbeleid thans nog niet zijn te voorzien. Micro gezien zijn er soms grote verschillen tussen deelsectoren.
- Van groot belang is, evenals bij andere beroepsopleidingen, de brede inzetbaarheid van de afgestudeerden. Daarbij gaat het primair om de plaatsbaarheid binnen de agrarische sector als geheel. Over alle opleidingsniveau's is globaal 10-25% van de afgestudeerden werkzaam buiten de agrarische sector, hetgeen betekent dat 75-90% binnen de agrarische sector werkt, waarbij vooral de gevarieerdheid van functies voor afgestudeerden uit het HAO en van de LH opvalt (zie 2.3.2.). Een brede inzetbaarheid leidt tot een flexibel aanbod voor de arbeidsmarkt en betekent voor de individuele leerling of student uit het landbouwonderwijs dat de keuze hiervoor geen sterke "fuitwerking" met zich meebrengt.
- De conclusie is gerechtvaardigd dat macro gezien het landbouwonderwijs niet leidt tot overscholing of een te grote discrepantie tussen social demand en manpower demand. Op micro-niveau doet zich dit probleem, al of niet tijdelijk, wel voor. Het betreft dan vooral meer specialistische opleidingen.

Deze conclusies zijn voor het LAO, gezien het meer beroepsoriënterende karakter van deze opleiding, minder relevant dan voor de overige vormen van landbouwonderwijs.

2.3.2. Werkgelegenheidssituatie van afgestudeerden uit het landbouw-
onderwijs

Uit onderstaande gegevens blijkt dat gediplomeerden uit het MAO voor een aanzienlijk deel in de primaire agrarische sector werkzaam zijn, terwijl HA0-en LH-afgestudeerden voor het grootste deel in de agrarisch-verwante sector werken en ook meer functies vervullen buiten de agrarische sector.

Tabel 1. Werkkring van de in 1978 gediplomeerden MAO-leerlingen 1)

	agr. afkomst		niet agr. afkomst		totaal	
	1978	1983	1978	1983	1978	1983
Agrarische sector	68%	65%	20%	14%	47%	44%
Agrarisch verwante sector	27%	28%	63%	63%	43%	42%
Niet-agrarische sector	5%	7%	17%	23%	10%	14%

1) Van deze groep gediplomeerden was in 1983 5% werkloos.

Bron: LEI 1984: Bestemming schoolverlaters MAO.

Het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen beschikt niet over zo gedetailleerde informatie over de belangrijkste vergelijkbare schoolsoorten, zoals MTO en MEAO. Voor het MEAO is dat ook minder interessant, omdat deze schoolsoort meer functie- dan sector-gericht is.

Wel zijn enige gegevens voorhanden over het middelbaar horeca-onderwijs. De bedrijfstak horeca is qua specifieke gerichtheid wellicht enigszins met de agrarische sector vergelijkbaar. Uit nog niet gepubliceerd onderzoek is bekend dat van het totaal van de MHO-gediplomeerden in de periode 1978-1983 32% niet (meer) in een horeca-bedrijf werkzaam is. Een kwart daarvan is overigens wel werkzaam in verwante sectoren zoals catering, bedrijfsrestaurants, ziekenhuizen, bejaardenoorden, recreatie/luchtvaart/toerisme en ook in het onderwijs. Een vergelijkbare verdeling voor 1983 zou dan als volgt luiden:

Tabel 1a. Werkkring gediplomeerden middelbaar horeca-onderwijs (1978-1983)

Horeca-sector	68%
Horeca-verwante sector	8%
Niet-horeca sector	24%

Van de gediplomeerden uit het MAO, die in de agrarische sector werkzaam zijn, wordt een belangrijk deel agrarisch ondernemer. Mede doordat ruim 40% van de LAO-gediplomeerden een MAO-opleiding volgt stijgt het opleidingsniveau van de agrarische bedrijfshoofden gestaag:

Tabel 2. Opleidingsniveau agrarische ondernemers (1979)

leeftijdsgroep	% van de bedrijfshoofden		
	MAO/HAO	LAO	geen LO
< 35 jaar	31	54	15
35-49 jaar	22	62	16
50-64 jaar	14	57	29
≤ 65 jaar	8	41	51

Bron: CBS Landbouwtellingen.

Het stijgende opleidingsniveau blijkt ook uit de gegevens over de bedrijfsopvolgers. Het deel oudere bedrijfshoofden dat een opvolger heeft is tussen 1980 en 1984 gestegen van 36% naar 43%.

Tabel 3. Opleidingsniveau bedrijfsopvolgers

jaar	totaal	MAO/HAO	LAO	geen LO
1980	21.411	44%	37%	19%
1984	24.921	53%	28%	19%

Bron: CBS Landbouwtellingen.

Tabel 4. Werkkring afgestudeerden van het hoger agrarisch onderwijs en de Landbouwhogeschool per 1-5-82 resp. 1-9-83.

Marktsector	HAO-afgest.		LH-afgest.	
	abs	%	abs	%
landbouwbedrijven	719	16	144	4
voedings- en voedermid- delenindustrie	739	16	231	6
overige industrie en handel	330	7	182	5
organisaties en verenigingen	341	7	270	7
dienstverlening en vrij beroep	550	12	354	9
LH en overig WO			526	14
(overig) onderwijs	426	9	556	15
onderzoek	267	6	399	10
ministerie van L&V	547	12	423	11
overige overheid	665	15	442	11
internationale org. e.d.	(?)	(?)	293	8
	4584	100%	3820	100%

Bron: MPAI 1983: Een brede arbeidsmarkt

MPW 1984: De Wageningse ir. in functie.

Daar waar afgestudeerden uit het landbouwonderwijs functies vervullen die in beginsel ook door afgestudeerden uit andere vormen van onderwijs vervuld zouden kunnen worden is het van belang te weten waarom het agrarisch geöriënteerde bedrijfsleven aan afgestudeerden uit het landbouwonderwijs de voorkeur geeft. Uit een onlangs gehouden beperkte enquête bij bedrijven en organisaties in de agrarisch verwante sector bleek eenduidig dat die voorkeur is gebaseerd op de gewenste:

- kennis van de agrarische sector en het agrarisch bedrijf, hetgeen o.a. van belang geacht wordt voor de contacten met de relaties, c.q. de agrarische ondernemers; en/of
- (specialistische) vak- en produktkennis; en/of
- betrokkenheid bij het agrarische bedrijf en produkt.

De enquête, opgezet in het kader van dit heroverwegingsonderzoek, geeft ook een beeld van het deel van het personeel in een aantal soorten bedrijven in de agrarisch-verwante sector dat een landbouwopleiding genoten heeft (zie bijlage 9).

Met de gegevens van de Schoolverlatersbrief 1985 (Ministerie van Sociale Zaken, april 1985) is een redelijk beeld te verkrijgen van de werkloosheidssituatie van afgestudeerden uit het landbouwonderwijs. Onder schoolverlaters worden hier verstaan degenen die beschikbaar zijn voor bemiddeling (werklozen, part-time krachten, personen die werkzaam zijn op "aanvullende werken" en op sociale werkvoorzieningsprojecten).

Tabel 5. Werkloosheid schoolverlaters 1983 per 1 februari 1985 (12 mnd. en langer)

<u>Opleidingsniveau</u>	<u>werkloosheid in % van de uitstroom 1983</u>			
	<u>totaal</u>	<u>agrarisch onderwijs</u>	<u>technisch onderwijs</u>	<u>economisch en adm. ond.</u>
lager beroepsonderwijs	22%	9%	12%	19%
middelbaar beroepsonderwijs	15%	8%	18%	15%
hoger beroepsonderwijs	23%	16%	15%	6%
wetenschappelijk onderwijs	19%	9%	-	-

Deze cijfers geven een indicatie van de kans op werkloosheid voor nieuwe schoolverlaters.

Hierbij kan opgemerkt worden dat binnen de opleidingsniveaus het werkloosheidspercentage verschilt per studierichting.

2.3.3. Verwachtingen van de arbeidsmarkt voor de komende jaren

Het rapport "De arbeidsmarkt naar sector, beroep en opleiding, 1983-1988" (Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, december 1984) verwacht bij ongewijzigd beleid een daling van de totale werkgelegenheid in de primaire agrarische sector van 1,5% per jaar en in de voedings- en genotmiddelenindustrie van 0,7% per jaar. Voor de overige agrarisch- verwante sector is geen cijfer opgenomen. Bij aangepast beleid (o.a. arbeidstijd- verkorting) zal deze daling geringer zijn. Deze prognoses van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid houden geen rekening met recente ontwikkelingen in de landbouw en het landbouwbeleid. De verwachting is echter dat deze ontwikkelingen voor de middellange termijn niet tot ongunstiger prognoses leiden dan hier weergegeven, waarbij echter moet worden aangetekend dat de onzekerheden hieromtrent groot zijn. Deze werkgelegenheidsverwachting zegt weinig over de plaatsbaarheid van afgestudeerden uit het landbouwonderwijs, omdat daarbij vooral van belang is wat de komende jaren de gewenste opleiding (qua aard en niveau) zal zijn. De algemene tendens is dat het gevraagde scholingsniveau stijgt, hetgeen door de eerdergenoemde enquête bevestigd werd. Binnen de agrarische dienstensector zal de werkgelegenheid voor afgestudeerden uit het landbouwonderwijs waarschijnlijk toenemen.

Voor wat betreft de opleiding van toekomstige agrarische ondernemers is een globale prognose van aanbod en plaatsingsmogelijkheden gemaakt, waarbij ervan is uitgegaan dat de ondernemer in de toekomst minimaal een MAO-diploma moet bezitten. Conclusie: de komende jaren komen voor de ongeveer 2500 à 3000 bedrijven die jaarlijks door bedrijfsopvolgers worden overgenomen ongeveer 1700 potentiële bedrijfsopvolgers uit het MAO beschikbaar. Rekening houdend met o.a. meerdere potentiële opvolgers per bedrijf, een beperkt aantal opvolgers van niet-agrarische afkomst en een gering aantal bedrijfsopvolgers met LAO- of HAO-opleiding kan geconcludeerd worden dat er t.a.v. de toekomstige agrarische ondernemers vooralsnog geen sprake is van "overscholing".

Ook voor de plaatsbaarheid van de afgestudeerden uit het totale landbouw- onderwijs in de gehele agrarische sector is een berekening voor de middellange termijn gemaakt. Daaruit bleek dat tegenover een opname- capaciteit van de agrarische sector van ongeveer 12.400 afgestudeerden per jaar een uitstroom van ongeveer 11.000 afgestudeerden uit het landbouw- onderwijs zal staan. Rekening houdend met gemiddeld 15-20% van de

afgestudeerden, die buiten de agrarische sector een werkkring zoeken kan geconcludeerd worden dat er ook op de middellange termijn, macro gezien, geen sprake is van "overscholing".

Ruim de helft van de onlangs geënquêteerde bedrijven verwacht dat de behoefte aan afgestudeerden uit het landbouwonderwijs de komende jaren zal toenemen. Bij deze verwachtingen moet wel aangetekend worden, dat de situatie in de verschillende deelsectoren van de agrarische sector aanzienlijk kan verschillen. Afgestudeerden van bijvoorbeeld de richtingen produktietuinbouw en levensmiddelentechnologie zullen relatief gemakkelijk een plaats op de arbeidsmarkt vinden. Voor bijvoorbeeld de richtingen aanleg en onderhoud van groenvoorzieningen en bosbouw- en cultuurtechniek zijn die vooruitzichten somberder. Daarnaast kunnen regionale verschillen een rol spelen.

3. Beschrijving van de verschillende vormen van landbouwonderwijs

3.1. Algemeen

In 2.2 is aangegeven dat het landbouwonderwijs zich vanuit de doelstelling van beroepsoriëntatie, -voorbereiding en -opleiding richt op het gehele terrein van de agrarische sector in ruime zin. Tevens is aangegeven dat het landbouwonderwijs opleidt voor functies op alle niveaus. Daarom zijn in het landbouwonderwijssysteem alle vormen van beroepsonderwijs (lager, kort-middelbaar, middelbaar, hoger, leerlingwezen, vervolg- c.q. volwassenenonderwijs), evenals wetenschappelijk onderwijs (LH), de agrarische lerarenopleidingen en opleidingen voor internationaal onderwijs aanwezig. De praktijkscholen vervullen hierbij een belangrijke complementaire en/of initiërende functie. Tevens is er ter ondersteuning van de inhoudelijke ontwikkeling van het landbouwonderwijs een uitgebreide verzorgingsstructuur. Zie voor een schematisch overzicht van het landbouwonderwijs bijlage 2.

Bijlage 3 geeft een overzicht van de spreiding van vestigingen van het lager, middelbaar en hoger agrarisch onderwijs en de praktijkscholen.

De belangrijkste onderwijswetten zijn (zie ook bijlage 4):

- Wet op het Voortgezet Onderwijs:

- . LAO; MAO; HAO (vanaf 1986: Wet op het Hoger Beroepsonderwijs);
- . de praktijkscholen en het cursusonderwijs vallen onder art. 75, lid 1, WVO;

- Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs: Landbouwhogeschool;
- Experimentenwet: lerarenopleidingen; kort-middelbaar agrarisch onderwijs (K.M.A.O.);
- Wet op het Leerlingwezen: agrarisch leerlingwezen;
- (ontwerp)Wet op de Onderwijsverzorging: LPC - agrarische secties.

De tabellen 6 en 7 geven een beeld van de ontwikkeling van de aantallen leerlingen en studenten en het aantal vestigingen van de verschillende vormen van landbouwonderwijs:

Tabel 6. Leerlingenaantallen per onderwijsvorm

onderwijsvorm	aantal leerlingen/studenten				
	1960	1970	1975	1980	1984/1985
lager agr. ond.	20548	14268	20090	27963	35879
	-	-	20770	29713	38380 3)
kort-middelbaar agr. ond.(sect.)	-	-	-	-	261
middelbaar agr. ond.	4086	4684	7805	13119	18029 4)
waarvan: A-leergang	-	-	5112	7901	11203
B-leergang	-	-	1977	4192	6789
leerlingwezen	-	1293	2373	5779	6907
hoger agr. ond.	951	2140	2915	4707	6052
lerarenopleiding	-	-	-	-	501
Landbouwhogeschool	1147	2755	4100	5428	6758
praktijkscholen	-	25752	28703	49358	57696 1)2)
cursusonderwijs	-	6432	7724	15785	15949 1)5)
deeltijd-mao	-	-	-	-	190

1) 1983/1984

2) cursistweken per jaar

3) inclusief toegerekende leerlingen in 1e en 2e klas scholen-gemeenschappen

4) een beperkt deel van de leerlingen zijn niet uitgesplitst naar A of B

5) incl. leerlingen van het deeltijd-mao

Tabel 7. Aantal vestigingen per onderwijsvorm

onderwijsvorm	aantal vestigingen				
	1960	1970	1975	1980	1985
lager agr. ond.	294	195	135	130	130
kort MAO (sect.)	-	-	-	-	7
middelbaar agr. ond.	61	62	56	48	49
waarvan: A-leergang					47
B-leergang					46
leerlingwezen	-	40	45	59	75
hoger agr. ond.	10	10	11	11	11
lerarenopleiding					1
landbouwhogeschool	1	1	1	1	1
praktijkscholen	7	11	10	10	11
cursusonderwijs					123 1)

1) het cursusonderwijs is verbonden aan 75 lagere en 48

middelbare agrarische scholen.

Het aantal vestigingen van de verschillende onderwijsvormen houdt direct verband met de functie die vervuld wordt door deze onderwijsvormen. Het in verhouding tot het verleden grofmazige spreidingsnet van LAO-scholen (1985:130; 1960:294) moet zorgdragen voor een voor het gehele platteland goed bereikbaar net van onderwijsvoorzieningen. De verschuiving van het beroepsvoorbereidende naar het beroepsoriënterende karakter van de opleiding op de meeste scholen doet hier niets aan af. De aanwezigheid van vakscholen van het leerlingwezen en het vervolgonderwijs in de vorm van cursussen vergroot de wenselijkheid van deze spreiding. De MAO-scholen zijn duidelijk regionaal gericht, en zijn daar ook inhoudelijk op afgestemd. De Minister van Landbouw en Visserij onderschrijft de noodzaak van concentratie in de eerste fase van het voortgezet onderwijs. Daarom zal de komende jaren in het L.A.O. en in mindere mate in het M.A.O., o.a. in verband met een wenselijke minimale schoolgrootte, een zekere concentratie plaatsvinden. De HAO-scholen vervullen deels een regionale en deels een landelijke functie, afhankelijk van de studierichtingen. Hier zal reeds op korte termijn een sterke concentratie plaatsvinden. De STOAS en de Landbouwhogeschool zijn landelijke instellingen. De praktijkscholen vervullen door hun specialisatie per school eveneens in hoofdzaak een landelijke functie.

Er zijn 21 middelbare en 6 hogere agrarische rijksscholen, waarvan de Minister van Landbouw en Visserij het bevoegd gezag vormt. Daarnaast zijn er twee gemeentelijke categorale lagere agrarische scholen en vier gemeentelijke scholengemeenschappen met een landbouwafdeling. Bij vrijwel alle overige scholen wordt het bestuur gevormd door één of meerdere landbouworganisaties. De STOAS heeft een breed samengesteld bestuur en de Landbouwhogeschool is een rijksinstelling.

3.2. Beschrijving per onderwijssoort

Voor de verschillende vormen van landbouwonderwijs zullen een aantal van de volgende punten kort beschreven worden: omschrijving en doelstellingen; OVO-aspecten; belangrijkste (beleids)ontwikkelingen vanaf 1970; enkele aspecten vergeleken met niet-agrarisch onderwijs. Voor de te verwachten beleidsontwikkelingen voor de komende jaren wordt in hoofdzaak verwezen naar de nota "Investeren in mensen".

3.2.1. Lager agrarisch onderwijs (LAO)

Het beroepsopleidende karakter van het LAO is de laatste tien jaar steeds meer veranderd in beroepsoriënterend onderwijs. Deze ontwikkeling paste in de tendens van uitstel van de beroepskeuze en veralgemenisering van het lager beroepsopleidende onderwijs. Het LAO kenmerkt zich onderwijskundig door het praktisch leren, een sterke nadruk op het doe-onderwijs. Een zeer beperkt aantal gediplomeerden van het LAO volgt een zogenaamd 4+ leerjaar, waarin zij door het volgen van andere vakken of van dezelfde vakken op een ander niveau hun profiel verbreden respectievelijk verdiepen.

Bij de oriëntatie op velden van beroepen in plaats van de voorbereiding op (specifieke) beroepen speelt de verbrede vakrichting een grote rol. De verbrede vakrichting is een leerplan waarin een groot aantal aspecten van de landbouw in brede zin geïntegreerd zijn opgenomen. I.p.v. de tien oude vakrichtingen (voor klas 2, 3, 4) zijn er nu in klas 4 vijf studierichtingen mogelijk: plantenteelt (100 scholen), dierenhouderij (100), verwerking agrarische produkten (38), aanleg en onderhoud (48) en bloembinden (35). 78% van de scholen heeft de verbrede vakrichting ingevoerd. Het individueel landbouwonderwijs (ILO) is gericht op leerlingen die meer pedagogisch-didaktische aandacht en begeleiding vragen dan de gewone LAO-leerling. Deze aanpak zorgt niet alleen voor een aansluiting van het onderwijs op de behoeften van de leerling, maar voorkomt tevens in belangrijke mate een vroegtijdige uitstroom van deze leerlingen, waardoor het aantal "drop outs" beperkt wordt. De groei van het aantal leerlingen in het LAO is voor een deel veroorzaakt door de toename van het aantal ILO-leerlingen op een stijgend aantal ILO-afdelingen:

Tabel 8. Ontwikkeling ILO (1970-1985)

	1970	1975	1980	1985
aantal ILO-afdelingen	8	18	39	58
aantal ILO-leerlingen	<u>+ 400</u>	1464	3345	6047

Hierbij moet opgemerkt worden dat de uitbreiding van ILO-afdelingen veel later heeft plaatsgevonden dan in het LTO en LHNO. Verhoudingsgewijs komt het aantal LAO-scholen met ILO (c.q. zelfstandige ILO-afdelingen) nu in de buurt van het LTO en LHNO. De gemiddelde groepsgrootte in het ILO is 12, in het LAO 20.

Op 35 scholengemeenschappen is een LAO-afdeling aanwezig. Deze scholengemeenschappen kennen een gemeenschappelijke onderbouw voor de eerste twee leerjaren.

Van de LAO-gediplomeerden stroomt ruim 40% door naar het MAO en volgt 10-15% een andere dagopleiding. Rond 75% van degenen die gaan werken volgt een opleiding in het leerlingwezen.

Daarnaast volgen veel afgestudeerden derdegraadscursussen (1982/ 1983: 13220) en als vervolg daarop tweedegraadscursussen.

De in tabel 6 opgenomen leerlingenaantallen laten na het dieptepunt in 1970 een snelle stijging van de deelname aan het LAO zien. Tussen 1973 en 1982 steeg het deelnamepercentage van 2% naar ruim 3% van de betrokken basisgeneratie.

Een vergelijking van de minimum-lessentabellen (m) van verschillende vormen van LBO geeft een indruk van de verschillende onderwijsprogramma's (tabel 9). Voor het LAO zijn ook de N2- en O-uren (n), die tegen de achtergrond van de eigen regio en de behoeften van de school door de schoolleiding zelf ingevuld kunnen worden, vermeld. Tevens is voor de verschillende vormen van LBO een indicatie gegeven van de feitelijke besteding (f) van de beschikbare uren.

Tabel 9. Lessentabellen voor diverse vormen van onderwijs

	LAO			LEAO		LHNO		LTO			
	m	n	f	m	f	m	f	m	f(ab)	f(c)	
- nederlands, moderne talen geschiedenis, aardrijkskunde, maatschappijleer	14	6/9	19/22	27	32	12	23	11	16/23	23/26	-
wiskunde	6	-	6	8	12	5	7	5	6/7	6/7	-
- kennis der natuur, natuur- kunde, biologie, scheikunde	7	2/4	9/11	4	9	4	7	7	11/13	15/17	
- muziek, tekenen, handvaardigheid, textiel, huishoudkunde, verzorgingskunde, techniek	12	1	13	16	16	13	26	11	19/24	19/24	
- lichamelijke opvoeding	11	-	11	11	11	11	11	11	11	11	
- studiebegeleiding	1	-	1	1	1	1	1	1	1	1	
- totaal beroepsgerichte vakken	29	-	36/39	20	20	12	24	21	33/39	22/27	

De vergelijking laat zien dat de verschillende LBO-vormen veel aan beroepsgericht onderwijs doen. De algemene vakken zijn daarbij vaak ondersteunend.

3.2.2. Middelbaar agrarisch onderwijs (MAO)

Het MAO is de beroepsopleiding voor zowel de toekomstige agrarische ondernemers als de overige werkers in de agrarische sector op lager (veelal als startpunt) en middelbaar niveau. Daardoor verschilt het MAO ook duidelijk van het LAO, dat steeds meer een beroepsoriënterend karakter heeft. Voor het grootste deel van de leerlingen is het MAO eindonderwijs. Binnen het MAO is er een niveau-verschil tussen de A- en B-leergang. De MAO-A opleiding (normaal 3 jaar) bevat belangrijk meer theorie dan de meer praktisch gerichte B-opleiding. In de B-opleiding is sprake van een aangepaste didactische aanpak en worden ondersteunende en beroepsgerichte vakken evenals verwante beroepsgerichte vakken zoveel mogelijk geïntegreerd. Tevens wordt in een aantal scholen het totaal aantal lesdagen verdeeld over drie i.p.v. twee jaar, zodat er mogelijkheden ontstaan voor een beperkte vorm van participerend leren. Momenteel kent het MAO vijf afdelingen: landbouw (37 scholen), tuinbouw (16), levensmiddelentechnologie (5), bosbouw en cultuurtechniek (1) en landbouwlaboratoriumopleiding (1, tot 1-8-85). Deze zijn onderverdeeld in studie- of vakrichtingen en differentiaties.

Het praktijkonderwijs maakt een essentieel deel uit van het onderwijsprogramma. De normale stage-periode gedurende de opleiding is 13-21 resp. 8-14 weken voor de A- en B-opleiding. Voor de tuinbouwscholen met aanleg en onderhoud in de A-leergang geldt een extra stage van een half jaar en voor de levensmiddelentechnologie is één jaar praktijk ingebouwd. De opleidingsduur wordt hierdoor verlengd tot 3 1/2 jaar resp. 4 jaar. Gedurende de opleiding wordt, afhankelijk van de studierichting, twee tot acht weken praktijkschoolonderwijs gevolgd. Deze cursusweken vormen een belangrijke aanvulling op de opleiding aan de school zelf, omdat in korte tijd vooral vaardigheden aangeleerd kunnen worden waarvoor op de MAO-school de deskundigheid en apparatuur ontbreken. Een beperkt deel (17%) van de afgestudeerden uit het MAO gaat verder met een dagopleiding, waarvan 11% een agrarische opleiding gaat volgen (HAO en MBCS) en 6% een niet-agrarische opleiding. Verder volgt 45% de eerste jaren na afstuderen een vervolgcursus, waarvan 9% een kadercursus van een praktijkschool.

De sterke groei van het aantal leerlingen de laatste 15 jaar is enerzijds toe te rekenen aan de relatief gestegen belangstelling van MAVO-gediplomeerden en anderzijds aan de toegenomen doorstroming vanuit het LAO. In het MAO zijn de afgelopen jaren slechts een beperkt aantal nieuwe studierichtingen toegekend,

bijv. boomteelt.

Het aantal vestigingen met een afdeling levensmiddelentechnologie is wel relatief sterk uitgebreid:

Tabel 10. Ontwikkeling levensmiddelentechnologie-onderwijs (1970 - 1985).

	<u>1970</u>	<u>1975</u>	<u>1980</u>	<u>1985</u>
aantal vestigingen levensmiddelentechnologie	1	2	2	5
aantal leerlingen	58	145	341	839

Deze uitbreiding van het aantal vestigingen MAO met levensmiddelentechnologie is mede op aandrang van het bedrijfsleven, vertegenwoordigd door de VAI (voedings- en agrarische industrie) tot stand gekomen.

Een ontwikkeling waarvoor de eerstvolgende jaren de aanzetten gegeven worden, maar die vooral op de iets langere termijn speelt, is de vormgeving van agrarische onderwijscentra. In deze brede gedifferentieerde agrarische onderwijscentra zullen naast het middelbaar agrarisch onderwijs-nieuwe stijl te zijner tijd ook het kort middelbaar agrarisch onderwijs, het leerlingwezen en het cursusonderwijs ondergebracht worden.

Het MAO is in een aantal opzichten vergelijkbaar met bijv. het MTO: beide leiden op voor o.a. middelbaar kaderfuncties, beide opleidingen hebben een technisch (c.q. landbouwtechnisch) accent. Voor het onderwijsprogramma betekent dit o.a.:

- grote aandacht voor beroepsgerichte vakken:

MTO: minimaal 20 uur voor theoretisch-technische vakken

MAO-A: minimaal 21 uur voor vakrichtingsvakken en techniek.

- grote aandacht voor ondersteunende vakken:

MTO: minimaal 8 uur

MAO-A: minimaal 9 uur.

Enkele belangrijke verschillen tussen MAO en MTO:

- MTO is 4-jarig met één stagejaar; MAO-A is als regel 3-jarig en MAO-B is 2-jarig (deels gespreid over 3 jaar), stage 8-21 weken.
- MAO besteedt veel meer aandacht aan bedrijfseconomie, omdat in tegenstelling tot het MTO het MAO opleidt voor het (agrarisch) ondernemerschap.
- Een deel van het MAO-onderwijs (2-8 weken) wordt, vanwege de benodigde faciliteiten en deskundigheden, verzorgd door de landbouwpraktijkscholen.

3.2.3. Kort Middelbaar Agrarisch Onderwijs (KMAO)

Vanaf 1 augustus 1984 zijn er zes proefprojecten KMAO. Daarnaast zijn er twee intersectorale projecten, waarvan er één in een sectoraal proefproject wordt omgezet. Het KMAO is een tweejarige beroepsopleiding waarin het participerend leren centraal staat. Het verschilt van het MAO-B door de drempelloze toelating en een aantal nieuwe onderwijskundige elementen, zoals individualisering van de leerweg, modulaire leerstofopbouw, buitenschoolse leerplaatsen en toelating en afsluiting met certificaten.

Hoewel de behoefte aan een korte, tweejarige opleiding vanwege het bestaande M.A.O.-B in het landbouwonderwijs geringer was dan in het overige M.B.O. zijn het juist de nieuwe onderwijskundige elementen en de participerende leervorm die invoering van het K.M.A.O. wenselijk maakten. Daarnaast biedt het K.M.A.O. veel betere instroommogelijkheden voor de toenemende aantallen I.L.O.-leerlingen uit het L.A.O. dan het M.A.O.-B.

Per 1 augustus 1985 en 1986 zullen nog tweemaal maximaal zes proefprojecten KMAO toegewezen worden. De komende jaren zal het belangrijk zijn deze nieuwe onderwijsvorm te ontwikkelen, de proefprojecten te evalueren, de afstemming op het leerlingwezen en het MAO-B te bestuderen en nader vorm te geven.

3.2.4. Agrarisch leerlingwezen.

Het vanaf 1965 ontwikkelde leerlingwezen heeft als doel de leerling op basis van een leerovereenkomst zowel een opleiding in de praktijk als schoolgebonden ondersteunend onderwijs gedurende een of enkele dagen per week te geven. De praktijkopleiding en de schoolopleiding aan de vakschool worden daarbij als gelijkwaardig beschouwd. De vakscholen zijn aan het LAO gekoppeld, terwijl de consulenten van het leerlingwezen grotendeels tevens leraar aan de LAS-sen zijn. Hierdoor worden de aanwezige faciliteiten optimaal benut en hebben de leraren/consulenten een intensief contact met het bedrijfsleven. De leerlingen volgen, als onderdeel van het vaardigheidsonderwijs van de schoolcomponent, gedurende één of enkele weken praktijkschoolonderwijs. Het leerlingwezen kent een goede samenwerking met de landbouwvoorlichting.

Binnen de drie leerlingstelsels kent men een primaire opleiding (2 jaar), een secundaire opleiding (1 á 2 jaar) en een assistenopleiding (2 jaar), welke met name bevolkt wordt door ILO-afgestudeerden. Enkele gegevens over de periode 1970-1985:

Tabel 11. Ontwikkeling agrarisch leerlingwezen (1970 - 1985).

	<u>land- en tuinbouw</u>		<u>lev.mid.ind.</u>		<u>bosbouw- en cult.techn.</u>	
	1970	1985	1970	1985	1970	1985
aantal leerlingen	928	5760	470	675	35	283
aantal vakscholen	35	57	12	17	1	3
aantal opl.richtingen	10	16	1	2	2	6
voortgezette opl.-richtingen	--	3	1	4	--	1
aantal lesuren per schooldag	7 à 8	7 à 8	2	6	7	7

Momenteel worden in nauw overleg tussen de organen van het leerlingwezen, het bedrijfsleven en de overheid actieplannen uitgewerkt, die de belangstelling voor het agrarisch leerlingwezen moeten stimuleren, hetgeen tot een uitbreiding van de deelname kan leiden. Het beschikbaar krijgen van voldoende leerplaatsen bij het bedrijfsleven en de overheid staat daarbij centraal. Deze activiteiten vinden plaats in het kader van de voortgang en de uitwerking van de conclusies van het Open Overleg van de Commissie Wagner.

3.2.5. Praktijkscholen.

Het landbouwonderwijs kent een stelsel van elf praktijkscholen, welke zich richten op de verschillende bedrijfstakken of activiteiten in de landbouw. Het belangrijkste doel van de praktijkscholen is: het verzorgen van die onderdelen van het onderwijsprogramma waartoe het overige onderwijs niet in staat is vanwege:

- het ontbreken van de (dure) leer- en hulpmiddelen, die tevens aansluiten op de ontwikkelingen in de praktijk.
- het ontbreken van specifieke deskundigheid voor programma's of onderdelen van programma's.

Het praktijkschoolonderwijs heeft dus een duidelijk complementair karakter. Daarnaast hebben de praktijkscholen een duidelijke initiërende rol bij de introductie en verwerking van nieuwe ontwikkelingen in de landbouw in onderwijsprogramma's. Door de aanwezigheid van de praktijkscholen hoeven de overige onderwijsinstellingen slechts met beperkte praktijkvoorzieningen toegerust te worden. In het verleden is bewust gekozen voor dit systeem, in plaats van bijvoorbeeld een systeem waarin de scholen voorzien zijn van een eigen schoolboerderij of -tuinderij.

De taken van de praktijkscholen omvatten:

- aanvullend onderwijs voor het MAO, leerlingwezen, HAO, lerarenoplei-

- dingen, Landbouwhogeschool (en de faculteit voor diergeneeskunde), een aantal cursussen;
- specialistische onderwijsprogramma's waarvoor elders per school of regio onvoldoende belangstelling bestaat;
 - cursussen op het gebied van de ontwikkelingssamenwerking (m.n. Barneveld en Oenkerk);
 - samenwerking met de voorlichting, o.a. door inrichting van informatiecentra;
 - leveren van een bijdrage aan de ontwikkeling van leerstof en leerplannen. Het theorie-onderwijs wordt op de praktijkscholen tot een minimum beperkt, zodat de leerlingen en studenten zich in hoofdzaak kunnen richten op het aanleren van vaardigheden. De leerlingen uit het MAO en het HAO volgen gedurende de opleiding twee tot acht weken praktijkschoolonderwijs, afhankelijk van de studieduur en de studierichting.

Tussen de landbouwpraktijkscholen en de agrarische bedrijfsvoorlichting (en in mindere mate het onderzoek) bestaat een goede samenwerking. De voorlichting maakt steeds meer gebruik van de praktijkscholen voor de groepsvoorlichting. In een viertal praktijkscholen zijn door de voorlichting in samenwerking met landbouwonderwijs en het bedrijfsleven informatiecentra ingericht. De inrichting is voor een belangrijk deel door het bedrijfsleven verzorgd. De aanwezigheid van uitgebreide materiële voorzieningen, geavanceerde apparatuur en deskundigheden is een uitstekend uitgangspunt voor een nog intensievere samenwerking in de toekomst. De praktijkscholen onderhouden eveneens contacten met de proefstations en onderzoeksinstituten op hun terrein, om daardoor een goede doorstroming van onderzoeksresultaten te bewerkstelligen.

De praktijkscholen zijn oorspronkelijk opgericht met als hoofdtaken de bij- en nascholing van de werkenden in de landbouw, specifieke vakopleidingen waarin het reguliere onderwijs niet voorzag, leveren van een aandeel in de opleiding en bijscholing van leraren. De complementaire functie naar het reguliere onderwijs stond minder op de voorgrond. In 1964 bestond nog slechts 20% van de praktijkschoolleerlingen uit leerlingen van het dagonderwijs. Dit percentage is gestegen tot 40% in 1974 en ongeveer 58% in 1984. In dit percentage komt het toenemend belang van het praktijkschoolonderwijs voor het reguliere onderwijs tot uitdrukking. Deze verschuiving kwam tot stand door de mogelijkheden van de praktijkscholen het onderwijs

snel aan te passen aan de ontwikkelingen in de agrarische sector. Het gevoerde beleid, waarbij in verband met de dure leer- en hulpmiddelen en specifieke deskundigheden de praktijkscholen voor het reguliere onderwijs een belangrijke functie zijn gaan vervullen, vormt naast de sterke groei van het aantal leerlingen en studenten in het landbouwonderwijs de verklarende factor voor de veranderde benutting van de aanwezige capaciteit van de praktijkscholen.

Tabel 12 geeft het totaaloverzicht voor 1984. Per praktijkschool verschillen die cijfers echter sterk.

Tabel 12. Praktijkschoolonderwijs ten behoeve van de verschillende vormen van landbouwonderwijs.

LAO	2%	lerarenopleiding	2%
MAO	37%	landbouwhogeschool	2%
LLW	8%	internat. onderwijs	5%
HAO	7%	volwassenenonderwijs	37%

In het algemeen zal de komende jaren, mede gezien de snelle ontwikkelingen in de agrarische sector, de complementaire functie van het praktijkschoolonderwijs ten behoeve van het reguliere dagonderwijs in belang toenemen. Daarnaast blijft onder meer de bij- en nascholing van volwassenen van wezenlijke betekenis. Bij de ontwikkeling van leerstof voor het overige landbouwonderwijs zal de inbreng van de praktijkscholen groter worden.

3.2.6. Volwassenenonderwijs: cursusonderwijs, deeltijd-MAO en post-academisch onderwijs.

Het agrarisch cursusonderwijs is gericht op de bij- en nascholing van de werkenden in de landbouw. Het is te beschouwen als een vorm van wederkerend onderwijs. Hoewel de doelgroep primair de werkenden in de landbouw betreft -mannen en vrouwen- staan de cursussen ook open voor hen die in de agrarische sector willen werken en in beginsel voor overige belangstellenden. In een aantal gevallen zal men moeten voldoen aan bepaalde vooropleidingseisen.

Het agrarisch cursusonderwijs is een breed ontwikkeld, gevarieerd en flexibel systeem van cursussen, dat de volgende opbouw kent:

- a. (derdegraads) basiscursussen
- b. (tweedegraads) vakgebiedscursussen
- c. (tweedegraads) bedrijfsvoeringscursussen

De basiscursussen worden verzorgd door de lagere agrarische scholen en de

vakgebieds- en bedrijfsvoeringscursussen door de middelbare agrarische scholen. Bijlage 7 geeft een indruk van de gevarieerdheid van het cursusaanbod. De praktijkscholen spelen t.b.v. de cursuscentra van het reguliere dagonderwijs een belangrijke dienstverlenende rol. Een beperkt aantal cursussen (bijv. middelbaar kadercursus intensieve veehouderij) wordt volledig door de praktijkscholen verzorgd.

Het systeem is flexibel doordat, afhankelijk van de behoefte en belangstelling, cursussen op verschillende plaatsen en met inzet van verschillende mensen gegeven kunnen worden, nieuwe cursussen snel in het programma worden ingepast, etc. De Provinciale Overlegorganen Cursusonderwijs en de provinciale of regionale cursuscoördinatoren spelen hierbij een belangrijke coördinerende rol.

Het experimentele deeltijds middelbaar agrarisch onderwijs heeft als doel werkenden in de landbouw (en zij die dat op korte termijn zullen zijn) de mogelijkheid te bieden via een deeltijd-opleiding het MAO-B-diploma te halen. Voor toelating moet men minimaal 23 jaar zijn. Uit het eerste experiment bleek dat veel meewerkende echtgenoten van agrarische ondernemers aan deze opleiding deelnamen. Vooralsnog zijn er vier scholen die op experimentele basis een deeltijd-opleiding verzorgen. Door de praktijkervaring en de hogere leeftijd van de leerlingen kan het aantal lessen in vergelijking met de normale dagopleiding met ongeveer de helft worden teruggebracht. Naar verwachting zal op korte termijn de mogelijkheid geboden worden het diploma te behalen via een certificatsysteem, waarmee de opleiding sterk overeenkomt met een pakket van (zes) cursussen los van elkaar te volgen en af te sluiten.

Het post-academisch onderwijs (PAO) verzorgt in nauwe samenwerking met de Landbouwhogeschool een groot aantal PAO-cursussen. De uitvoering vindt over het algemeen centraal in Wageningen plaats. Van de PAO-cursisten is zo'n 30% afgestudeerd in het HAO.

De scholen voor MAO en een groot deel van de LAO-scholen fungeren als cursuscentra in de regio's. Daarom is het voor het MAO en LAO van groot belang dat de samenwerking met de voorlichting het beste gestalte gekregen heeft in het agrarisch cursusonderwijs, de bij- en nascholing van de werkers in de agrarische sector. De voorlichting is zeer nauw betrokken bij de opzet en organisatie van het cursusonderwijs op provinciaal en regionaal niveau. De groepsvoorlichting verloopt voor een deel via het cursusonderwijs. Voor de vergoeding van de inzet van voorlichters in het

cursusonderwijs (en andere vormen van landbouwonderwijs) vindt binnen het departement verrekening plaats met de betrokken directies. (De taak van voorlichters van het landbouwonderwijs is in hun functiebeschrijvingen opgenomen.) Een aanzienlijk deel van de docenten bij de cursussen komt dan ook van de voorlichtingsdiensten. Bij de uitvoering van het post-academische onderwijs zijn zowel docenten van de LH als medewerkers van de onderzoeksinstituten betrokken.

De komende jaren zal het cursusonderwijs in de vanaf 1982 opgezette structuur verder worden uitgebreid, waarbij met name meer kortere cursussen zullen worden opgezet. Het aantal experimenten deeltijd-MAO zal slechts terughoudend worden uitgebreid, mede afhankelijk van de belangstelling en de ervaringen van de vier bestaande experimenten. Het post-academisch onderwijs wordt omgebouwd tot post-hoger landbouwonderwijs (HAO en LH).

3.2.7. Hoger agrarisch onderwijs (HAO)

Het doel van het HAO is studenten voor te bereiden op hogere kaderfuncties in bedrijven, instituten en diensten in en rond de agrarische sector. Mede doordat de opleiding zich primair op beroepenvelden richt en minder op specialistische functies blijken de HAO-ingenieurs inzetbaar te zijn in een breed scala van functies, deels ook buiten de agrarische sector (zie 2.3.2). Hieronder volgt een overzicht van de studierichtingen. Vanwege de onderlinge taakverdeling komen de meeste studierichtingen slechts op één instelling voor. Daardoor zijn deze van voldoende omvang om binnen de betreffende studierichting een breed en gevarieerd onderwijspakket te kunnen aanbieden.

Hogere opleidingen voor	Instellingen te:										
	Bolsward	Boskoop	Deventer	Dordrecht	Dronen	Groningen	's-Hertogenbosch	Leeuwarden	Utrecht	Velp	Wageningen
Nederlandse landbouw			●	●	●	●	●	●			
Milieukunde ¹⁾						●					
Agrarische bedrijfskunde ¹⁾				●							
Tropische landbouw			●								
Tuinbouw							●	●			
Levensmiddelentechnologie	●						●				
Bosbouw										●	
Cultuurtechniek									●		
Tuin- en Landschapsinrichting		●									
Chemisch laboratorium medewerker											●
Botanisch laboratorium medewerker											●
Microbiologisch laboratorium medewerker											●
Agrarisch leraar ²⁾					●		●				

- 1) experimentele opleidingen
- 2) de lerarenopleidingen vallen onder het bevoegd gezag van de Stichting tot Ontwikkeling van Agrarische Onderwijskunde en Scholing. (STOAS).

Enkele HAO-instellingen kennen nog een voorbereidend jaar, speciaal bedoeld voor MAO-gediplomeerden. In de opleiding zijn twee stage-perioden opgenomen: een korte stage (6 weken) na het 2e semester en een langere stage (5 à 6 maanden) gedurende het 6e semester (Ingenieursfase II).

Wat de OVO-aspecten betreft kent het HAO vooral veel contacten met de landbouwvoorlichting. De samenwerking met het landbouwkundig onderzoek, proefstations e.d. neemt de laatste jaren toe en zal een impuls krijgen door de toekenning van onderzoekstaken aan het HAO.

Vanaf 1960, het moment waarop tien toenmalige middelbare agrarische scholen hoger agrarisch onderwijs zijn gaan verzorgen, is i.v.m. de toenemende differentiatie van functies voor HAO-afgestudeerden op de arbeidsmarkt het aantal differentiaties binnen de bestaande opleidingen uitgebreid. In enkele gevallen bleek vanuit de praktijk een diepgaandere opleiding en bredere scholing gewenst dan binnen een differentiatie mogelijk was. Dit heeft in 1985 geleid tot de uitbouw van de differentiaties milieukunde en agrarische bedrijfskunde tot (experimentele) studierichtingen.

De belangstelling voor het HAO tussen 1973 en 1983 heeft ertoe geleid dat de afnemende relatieve deelname aan het HBO als geheel niet tot uitdrukking is gekomen in de deelname aan het HAO, evenmin als dat het geval is bij o.a. het HTO en HEAO.

De komende jaren zullen de uitvoering van de STC-operatie (schaalvergroting, taakverdeling en concentratie) en de invoering van de Wet op het Hoger Beroepsonderwijs centraal staan. Een aantal scholen zullen fuseren, de (bestuurlijke) samenwerking tussen HAO-instellingen en met de landbouwhogeschool wordt versterkt, nieuwe taken waaronder onderzoektaken zullen worden toegewezen. Overigens zal op onderwijskundig gebied de samenwerking met andere HBO-instellingen in de regio eveneens toenemen. Enkele bestaande differentiaties zullen uitgroeien tot studierichtingen. Het sectoraal ontwikkelingsplan zal in het meer afstandelijke besturingssysteem voor de minister een belangrijk instrument zijn om o.a. tot de gewenste taakverdeling te komen. De concentratie van enkele bestaande HAO-instellingen in

Wageningen zal uitstekende mogelijkheden bieden tot samenwerking met de Landbouwhogeschool en de instituten voor landbouwkundig onderzoek. In het algemeen zal de samenwerking tussen het HAO en de Landbouwhogeschool in het kader van het hoger landbouwonderwijs toenemen.

3.2.8. Agrarische lerarenopleidingen.

De tweede- en derdegraads opleidingen voor leraren in het landbouwonderwijs worden, evenals de nascholing van docenten in het landbouwonderwijs verzorgd door de Stichting tot Ontwikkeling van Agrarische Onderwijskunde en Scholing (STOAS). De Landbouwhogeschool verzorgt de eerstegraadsopleiding, waarbij wel nauw met de STOAS wordt samengewerkt. De STOAS heeft, voor zover het de initiële opleiding betreft, tot taak om door middel van voltijd- en deeltijd-opleidingen te voorzien in een voldoende aantal zowel praktisch als theoretisch goed geschoolde docenten voor de beroepsgerichte vakken in met name het voortgezet agrarisch onderwijs. Aan de praktijkgerichtheid wordt in de opleiding dan ook veel aandacht besteed. De nascholingsactiviteiten bestrijken een breder terrein dan alleen de beroepsgerichte vakken. Bij zowel de initiële opleiding als de nascholing bestaat er een intensieve samenwerking met de vakgroep pedagogiek en didactiek van de Landbouwhogeschool en de agrarische secties van de landelijk pedagogische centra. De lerarenopleidingen van de STOAS worden thans uitgevoerd in Dronten, Den Bosch en op enkele middelbare tuinbouwscholen.

De agrarische lerarenopleidingen hebben altijd een belangrijke rol gespeeld bij de wisselwerking landbouwonderwijs - landbouwvoorlichting: afgestudeerden gingen werken bij de voorlichting en voorlichters werden bijgeschoold voor functies in het onderwijs. Zowel bij de initiële opleiding als bij de nascholing wordt door de STOAS gebruik gemaakt van medewerkers van de voorlichtingsdiensten. De lerarenopleidingen en de nascholingsactiviteiten bieden tevens uitstekende mogelijkheden onderzoeksresultaten door te sluizen naar het landbouwonderwijs.

3.2.9. Landbouwhogeschool (LH)

De Landbouwhogeschool wijkt qua structuur en inrichting niet af van andere instellingen voor wetenschappelijk onderwijs, met dien verstande, dat de landbouwhogeschool de enige instelling is met één faculteit. Voor een instelling met één faculteit is laatstelijk de WWO gewijzigd om een meer

doelmatige bestuursstructuur te scheppen door samenvoeging van de universiteits- en faculteitsraad. De inrichting van de eerste fase volgens de Wet Tweefasenstructuur heeft tot een ingrijpende herprogrammering van de studie geleid. Binnen de faculteit voor landbouwwetenschappen zijn er momenteel 20 studierichtingen, gesplitst in 92 oriëntaties. Kenmerkend voor het onderwijs en het onderzoek aan de landbouwhogeschool zijn de verwevenheid van en de samenwerking tussen de 70 vakgroepen, de samenwerking met instituten voor landbouwkundig onderzoek en de internationale oriëntatie. Mede vanwege het feit dat alle vakgroepen tot één faculteit behoren biedt de eerste fase opleiding veel keuzemogelijkheden voor de studenten om hun studiepakket af te stemmen op de eigen wensen en op de arbeidsmarkt. Binnen het landbouwonderwijs wordt samengewerkt met o.a. het HAO (verbetering wederzijdse doorstroming; afstemming van propedeuse-programma's; wederzijds gebruik deskundigheden en faciliteiten; etc.) en de STOAS (lerarenopleidingen, nascholing).

Enkele elementen van de samenwerking LH met het landbouwkundig onderzoek zijn:

- het programma voor landbouwkundig onderzoek wordt, ongeacht de plaats van uitvoering (Landbouwhogeschool, instituten, proefstations, proefbedrijven en proeftuinen) ondergebracht in de meerjarenvisie van de Nationale Raad voor het Landbouwkundig Onderzoek (NRL0).
- vakgroepen van de Landbouwhogeschool en instituten voor landbouwkundig onderzoek hebben samenwerkingsovereenkomsten gesloten voor gemeenschappelijk gebruik van voorzieningen en inzet van personeel;
- er is een aantal personele unies, meestal in de vorm van buitengewone docenten, tussen instituten en Landbouwhogeschool.

Bijlage 8 geeft een volledig beeld van de ontwikkeling van de studierichtingen van de Landbouwhogeschool tussen 1954 en 1985. Hierbij is het van groot belang dat het aantal differentiaties en oriëntaties sterk is toegenomen om tegemoet te komen aan de wensen vanuit de maatschappij, wetenschap en studenten, terwijl om organisatorische en doelmatigheidsredenen het aantal studierichtingen juist is teruggebracht.

De komende jaren zal de opleiding verder volgens de wet Tweefasenstructuur worden opgezet. Daarbij blijft het uitgangspunt, dat de eerste fase een afgeronde opleiding vormt en in de meeste gevallen een volwaardig civiel

effect heeft. In de tweede fase zal de ontwikkeling van de vier- en twee-jarige opleidingen voor "assistenten in opleiding" de meeste aandacht vragen.

3.2.10. Internationaal landbouwonderwijs

Voor een goed beeld van de doelstellingen en de huidige inrichting van het internationaal landbouwonderwijs wordt volstaan met een verwijzing naar de paragrafen 5.1. en 5.2. van de nota "Investeren in mensen".

3.2.11. Verzorgingsstructuur van het landbouwonderwijs

In de verzorgingsstructuur voor het landbouwonderwijs hebben, naast de vakinspecteurs van het ministerie, de STOAS, de agrarische secties van de landelijke pedagogische centra (LPC), de vak- en werkgroepen, het Centraal Instituut voor Toetsontwikkeling en in beperktere mate de Stichting Leerplanontwikkeling en de Stichting voor Onderzoek van het Onderwijs ieder een eigen taak. Zo onderhouden de vak- en werkgroepen bijvoorbeeld de contacten met het agrarische bedrijfsleven op hun vakgebied, adviseren ze over leer- en hulpmiddelen, toetsing en examinering, formuleren doelstellingen en leerstofaanduidingen, ontwikkelen zo nodig zelf leerstof en leveren een bijdrage aan de nascholing, etc. De vakinspecteurs stimuleren, begeleiden en coördineren vanuit het ministerie de activiteiten op het gebied van de onderwijsverzorging. De LPC's verzorgen en coördineren met name de onderwijs- inhoudelijke activiteiten, terwijl de STOAS de coördinatie en voor een groot deel de uitvoering van de nascholing voor haar rekening neemt. De samenwerking tussen de verschillende instellingen in de verzorgingsstructuur onderling en die met het ministerie en de nauwe relaties met het bedrijfsleven en vooral de voorlichting bieden de mogelijkheden de onderwijsprogramma's aan te passen aan de ontwikkelingen in de praktijk.

In 1985 zijn 9 kerncommissies ingesteld voor de coördinatie van de meer dan 50 vak- en werkgroepen. Deze vak- en werkgroepen zijn ingesteld per vak of vakgebied, terwijl de kerncommissies een veel breder terrein bestrijken. De studierichtingscommissies in het HAO zullen per studie- richting de onderwijsontwikkelingsactiviteiten begeleiden, stimuleren en coördineren.

4. Uitgaven landbouwonderwijs en een vergelijking met ander onderwijs

4.1. Bekostigingsstructuur

De bekostiging van lagere en middelbare agrarische scholen vindt plaats op basis van de Wet op het Voortgezet Onderwijs (WVO). De regelgeving is uitgewerkt in het Besluit LBO/LAVO en het Besluit Middelbaar Landbouwonderwijs en in de jaarlijkse richtlijnen.

In de regelgeving wordt bepaald welke stichtings- en opheffingsnormen gelden, wat de minimum groeps grootte is en wanneer klassen gesplitst kunnen worden. Ten aanzien van de groeps grootte worden zowel binnen O&W als bij L&V voor de diverse schoolsoorten verschillende normen gehanteerd. Tevens wordt in formules aangegeven op welke bedragen de scholen recht kunnen doen gelden voor materiële uitgaven.

De inschaling van personeel vindt plaats op basis van de onderscheiden Rechtspositiebesluiten. Voorzover in schoolsoorten dezelfde bevoegdheidsvereisten gelden, zijn in beginsel de personele kosten aan elkaar gelijk. Het hoger beroepsonderwijs wordt thans bekostigd op basis van de WVO, vanaf 1986 volgens de Wet op het Hoger Beroepsonderwijs.

Cursussen worden eveneens op basis van de WVO (art. 75 lid 1) door de overheid bekostigd, evenwel wordt een bijdrage van de cursisten gevraagd van ongeveer 15% van de kosten.

De bekostiging van praktijkscholen geschiedt ook op basis van de WVO art. 75 lid 1. Het waarschijnlijk nog in 1985 in werking tredende Rechtspositiebesluit Personeel Praktijkscholen zal afwijken van het Rechtspositiebesluit voor het Onderwijspersoneel in het Voortgezet Onderwijs. De leerlingen die op de praktijkscholen volwassenenonderwijs volgen, betalen een eigen bijdrage. Een aantal praktijkscholen hebben inkomsten uit de eigen schoolbedrijven.

De Rijksbijdrage aan het wetenschappelijk onderwijs, waaronder de Landbouwhogeschool, is uitgewerkt in het plaatsen-geld-model en opgenomen in het Algemeen Financieel Schema.

4.2. Uitgaven Landbouwonderwijs

De totale gerealiseerde uitgaven voor het Landbouwonderwijs 1) in de periode 1970-1984 geven het volgende beeld:

<u>Tabel 13. Nominale uitgaven x f l mln.</u>	<u>1970</u>	<u>1975</u>	<u>1980</u>	<u>1984</u>
algemeen	26,6	40,8	98,8	104,2
(waarvan bouw)	(11,6)	(16,8)	(29,9)	(22,8)
Hoger Agrarisch Onderwijs	15,0	26,7	44,5	53,4
Middelbaar Agrarische Onderwijs	21,4	47,4	84,2	114,0
Praktijkscholen	8,8	12,6	25,6	33,4
Lager Agrarisch Onderwijs	52,2	96,0	163,0	219,9
Wetenschappelijk Onderwijs	72,6	137,2	206,0	204,0
totaal Landbouwonderwijs	<u>196,6</u>	<u>360,7</u>	<u>651,1</u>	<u>751,7</u>
niet-belastingmiddelen x f l mln				
bijdragen van leerlingen		0,03	2,5	2,7

De stijging van de uitgaven moet voor een deel worden toegeschreven aan de inflatie 2). Een andere belangrijke oorzaak is het toenemend aantal leerlingen en studenten.

Een berekening voor de periode 1975-1983 geeft aan dat de reële uitgaven per leerling/student in het agrarisch onderwijs gedaald zijn met ongeveer 25% 3). De belangrijkste oorzaken voor die daling zijn de ombuigingen op de rijksbegroting, waarin begrepen zijn de algemene verhoging van de groepsgrootte in het onderwijs, de salarismaatregelen (oplopend tot ca. 10%), en overige maatregelen zoals in de sfeer van formatieregelingen, verzorgingsstructuur, voorzieningen voor nieuwbouw, e.d. Voorts moet worden opgemerkt, dat binnen de marges van de bekostigingsregels de in de beschouwde periode nog snel stijgende leerlingenaantallen een neerwaarts effect op de gemiddelde kosten per leerling hebben gehad.

In bijlage 13 zijn per schoolsoort de aangebrachte ombuigingen, waaronder die welke voortvloeien uit heroverwegingen bij O&W (bijlage 6), over de afgelopen periode gespecificeerd.

De huidige begrotingscijfers en de meerjarenramingen Landbouwonderwijs zijn hieronder weergegeven.

1) excl. ca. 1,5 mln. doorberekening ontwikkelingssamenwerking en ca.

2 mln. doorberekening aan landbouwkundig onderzoek.

2) reële uitgaven zijn ruw aangegeven in bijlage 11.

3) zie bijlage 11.

Tabel 14. Begroting uitgaven 1985 en meerjarenramingen Landbouwonderwijs
4)

	1985	1986	1987	1988	1989	1990
- Algemeen	120,5	120,4	118,6	118,6	118,6	118,6
(waarvan bouw)	(18,1)	(18,1)	(16,3)	(16,3)	(16,3)	(16,3)
- Hoger Agr. Onderw.	50,8	50,8	50,8	50,8	50,8	50,8
- Middelbaar Agr. Onderw.	119,2	122,4	123,8	123,8	123,8	123,8
- Praktijkscholen	35,3	35,3	35,3	35,3	35,3	35,3
- Lager Agr. Onderw.	216,0	216,2	216,6	216,6	216,6	216,6
- Wetenschappelijk Onderw.	205,8	207,6	207,6	208,8	210,6	210,6
totaal	<u>747,6</u>	<u>752,7</u>	<u>752,7</u>	<u>753,9</u>	<u>755,7</u>	755,7

Tabel 15. Begroting niet-belastingontvangsten 1985 en meerjarenramingen

X 1 mln.	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Studievoorschotten	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0
Bijdragen leerlingen 5)	8,2	11,7	11,7	11,7	11,7	11,7
Diverse ontvangsten	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
totaal	<u>12,3</u>	<u>15,8</u>	<u>15,8</u>	<u>15,8</u>	<u>15,8</u>	15,8

4) incl. bijstelling Voorjaarsnota 1985, excl. herbezettingsgelden 1984 (rijkscholen); 1986 voorlopig begrotingscijfer per 1 juni 1985.

5) nog niet vastgesteld, o.a. in verband met collegegeld.

De meerjarencijfers geven een constante cijferreeks te zien, omdat de prognoses van leerlingenaantallen in de komende jaren niet in de cijfers zijn verwerkt. Hierbij speelt een rol dat over de relatie tussen leerlingenaantallen en benodigd budget enige onduidelijkheid bestaat.

Aan de homogene groep ontwikkelingssamenwerking wordt toegerekend een bedrag van ca. 1,6 mln.

De geldelijke bijdrage van het bedrijfsleven is beperkt tot incidentele ter beschikkingstelling van inventarisgoederen, met name aan de praktijk-scholen.

4.3. Vergelijking kosten landbouwonderwijs met overig onderwijs

4.3.1. Inleiding

Een vergelijking van de uitgaven voor het landbouwonderwijs met de uitgaven voor ander onderwijs kan een indruk geven van de kosten voor de verschillende (beroeps)opleidingen. Een moeilijkheid daarbij is dat de verschillende vormen van onderwijs op een groot aantal punten van elkaar verschillen hetgeen belangrijke consequenties heeft voor de betreffende uitgaven. Deze verschillen betreffen o.a. de inrichting van het onderwijs: verhouding theoretisch en praktisch onderwijs, aard van het vakvaardigheidsonderwijs, duur van opleiding, stage-perioden; noodzakelijke voorzieningen; inzet onderwijzend en niet-onderwijzend personeel. Overigens bestaan er t.a.v. deze aspecten ook tussen studierichtingen binnen het landbouwonderwijs verschillen.

Bij een nadere beschouwing van deze aspecten is geconcludeerd dat het landbouwonderwijs als geheel het best vergelijkbaar is met het technisch onderwijs. Mede omdat in ander verband, m.n. in het hoger beroepsonderwijs en het wetenschappelijk onderwijs, het landbouwonderwijs in dezelfde categorie als het technisch onderwijs geplaatst is, wordt in dit verband de vergelijking van de landbouwonderwijs-uitgaven dan ook beperkt tot die met het technisch onderwijs.

4.3.2. Vergelijking kosten van agrarisch onderwijs en technisch onderwijs

Bij de vergelijking van agrarisch onderwijs en technisch onderwijs (tabel 16) zijn, bij het middelbaar en hoger onderwijs, correcties aangebracht voor de verschillen in de lengte van de stage-perioden. De kosten van de praktijkscholen zijn proportioneel (zie tabel 12) toegerekend aan de verschillende onderwijssoorten. Als basis voor de bepaling van de gemiddelde uitgaven per leerling/student zijn de Begrotingen 1985 exclusief de Voorjaarsnota 1985 aangehouden. Tevens zijn een aantal kerngegevens vermeld, waardoor de kosten van het onderwijs mede worden beïnvloed.

In de kostenvergelijking zijn, in verband met de onvergelijkbaarheid met de uitgaven bij het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, de volgende posten niet in beschouwing genomen (bedragen Begroting L&V 1985, in miljoenen gulden):

- algemeen beheer personeel	4,4
- algemeen beheer materieel	0,5
- bouwzaken gesubsidieerde scholen	35,8
- internationaal onderwijs	3,3
- investeringen wetenschappelijk onderwijs (LH)	9,4
- verzorgingsstructuur	8,7
- inspectie landbouwonderwijs	1,6

Bijlage 12 geeft een totaaloverzicht van de verschillende begrotingsposten, tevens uitgesplitst naar de verschillende onderwijssoorten.

Tabel 16. Vergelijking kosten van het agrarisch en technisch onderwijs

<u>Lager beroepsonderwijs</u>	<u>LAO</u>	<u>LTO</u>
gemiddelde kosten per leerling per jaar	f 5.035	f 5.343
waarvan: personeel	f 4.270	f 4.590
materieel	f 765	f 753
groepsgrootte 6)	20,2	21,1
verhouding aantallen niet onderwijzend personeel/onderwijzend personeel (nop / op)	1 : 4,6	1:4
lengte opleiding	4 jaar	4 jaar
<u>Individueel lager beroepsonderwijs</u>	<u>ILO</u>	<u>ITO</u>
gemiddelde kosten per leerling per jaar	f 8.233	f 8.479
waarvan: personeel	f 6.923	f 7.344
materieel	f 1.310	f 1.181
groepsgrootte	12	13,6
verhouding aantallen nop / op	1 : 4,6	1 : 3
lengte opleiding	4 jaar	4 jaar

6) De groepsgrootte zoals die in de (wettelijke) regelgeving als minimum-groepsgrootte is vastgelegd. De feitelijke groepsgrootte kan daarvan afwijken. Voor de lessen lassen en machinaal houtbewerken e.d. gelden voor het technisch onderwijs lagere groepsgroottes vanwege veiligheidsaspecten (nl. 12).

<u>Middelbaar beroepsonderwijs</u>	<u>MAO-A</u>	<u>MAO-B</u>	<u>MTO</u>
gemiddelde kosten per leerling per jaar	f 7.619	f 7.980	f 6.590
waarvan: personeel	f 6.377	f 6.738	f 5.683
materieel	f 1.242	f 1.242	f 907
groepsgrootte	18,7	17,7	19,5 7)
verhouding aantallen nop / op	1 : 3,3	1 : 3,3	1 : 4
lengte opleiding	3 jaar	2 jaar	4 jaar 8)

<u>Hoger beroepsonderwijs</u>	<u>HAO</u>	<u>HTO</u>
gemiddelde kosten per leerling per jaar	f 9.662	f 8.751
waarvan: personeel	f 8.390	f 7.846
materieel	f 1.272	f 905
docent-studentratio	2,04	1,77
verhouding aantallen nop / op	1 : 2,5	1 : 2,5
lengte opleiding	4 jaar	4 jaar

Leerlingwezen

Gegevens over de leerlingstelsels techniek zijn niet afzonderlijk beschikbaar. Daarom is een vergelijking gemaakt met het totale leerlingwezen dat onder O & W valt. De kosten zijn omgerekend naar full-time equivalenten.

	<u>L & V</u>	<u>O & W</u>
gemiddelde kosten per leerling per jaar	f 10.292	f 10.450
waarvan: personeel	f 8.628	f 8.360
materieel	f 1.664	f 2.090
groepsgrootte	14	16,7
verhouding aantal nop / op	1 : 4,6	1 : 5
lengte opleiding	1 à 2 jaar	ca. 2 jaar

7) lager voor technische vakscholen

8) incl. 1 jaar stage

Volwassenenonderwijs

Hier zijn slechts gegevens van L & V vermeld bij gebrek aan vergelijkbare gegevens van O & W. De kosten zijn omgerekend naar full-time equivalenten.

gemiddelde kosten per leerling per jaar	f 8.245
waarvan: personeel	f 6.782
materieel	f 1.463
groepsgrootte	4 à 14

Wetenschappelijk onderwijs

	<u>LH</u>	<u>TH's</u>
gemiddelde kosten per student	f 49.956	f 50.488
student-stafratio	1 : 20	1 : 20
verhouding aantal wetenschappelijk personeel/ niet-wetenschappelijk personeel	1 : 1,6	1 : 1,6

Lerarenopleiding incl. nascholing

	<u>STOAS</u>	<u>NLO</u>
gemiddelde kosten per leerling per jaar	f 8.176	f 8.146
waarvan: personeel	f 6.884	f 7.322
materieel	f 1.292	f 824
groepsgrootte	12	variërend
verhouding aantallen nop / op	1 : 2,5	1 : 2

5. Vergelijking Nederlandse landbouwonderwijs met enkele OESO-landen

In een aantal OESO-landen, waaronder de meeste EG-landen, zijn de maatschappelijke omstandigheden specifiek wat de sector landbouw betreft min of meer vergelijkbaar met de Nederlandse situatie. Geen enkel land is echter volledig vergelijkbaar wat betreft de structuur en samenstelling van de landbouwsector. Het aandeel van de beroepsbevolking dat werkzaam is in de landbouw kan een indicatie zijn voor het belang van de landbouw binnen een land. Voor de EG-landen zijn de aandelen van de werkenden in de primaire agrarische sector binnen de totale beroepsbevolking (1982):

Nederland	5%	Groot-Brittannië	3%
België	4%	Ierland	17%
Luxemburg	5%	Frankrijk	8%
West-Duitsland	6%	Italië	12%
Denemarken	8%	Griekenland	31%

Hierbij moet voor Nederland aangetekend worden, dat in de agrarisch verwante sector nog eens circa 7% van de beroepsbevolking werkzaam is.

5.1. Algemene aspecten van het landbouwonderwijs in de EG-landen

De landbouwonderwijssystemen binnen de lidstaten van de EG zijn evenmin als de landbouwsystemen volledig vergelijkbaar. Hieronder volgen enkele algemene vergelijkende opmerkingen:

- Het landbouwonderwijs valt in Nederland evenals in Frankrijk en Noord-Ierland volledig onder het Ministerie van Landbouw (en Visserij). In andere landen geldt dat slechts voor het sterk beroepsgerichte niet-universitaire deel van het landbouwonderwijs, zoals vakopleidingen en cursussen.
- In de meeste andere lidstaten begint het agrarisch beroepsonderwijs op de leeftijd van 15 à 16 jaar. Het in hoofdzaak beroepsoriënterende lagere agrarisch onderwijs in Nederland vangt aan bij een leeftijd van de leerlingen van 12 jaar.
- Bij alle opleidingen in de lidstaten is de praktijkgerichte component belangrijk. De wijze waarop deze in het onderwijs verwerkt is verschilt echter.
- Alleen Nederland kent een systeem van praktijkscholen, dat ten dienste staat van het gehele landbouwonderwijs. In een aantal lidstaten zijn er voor het opdoen van praktijkkennis en -vaardigheden schoolboerderijen en tuinderijen aan de scholen verbonden. Er komen eveneens gespecialiseerde, sterk op de praktijk gerichte, instituten voor binnen het middelbaar en hoger beroepsonderwijs, maar deze zijn niet dienstverlenend aan het overig landbouwonderwijs.
- In het algemeen lijkt het Nederlandse landbouwonderwijssysteem in vergelijking met de meeste andere lidstaten uitgebreider, meer gedifferentieerd naar niveau's en meer gericht op samenhang met de aard en structuur van de Nederlandse agrarische sector.

5.2. Het landbouwonderwijs in Denemarken en West-Duitsland

Als eerste oriëntatie zal voor twee OESO-landen met een enigszins met Nederland vergelijkbare maatschappelijke structuur de hoofdlijnen van de daar bestaande landbouwonderwijssystemen geschetst worden.

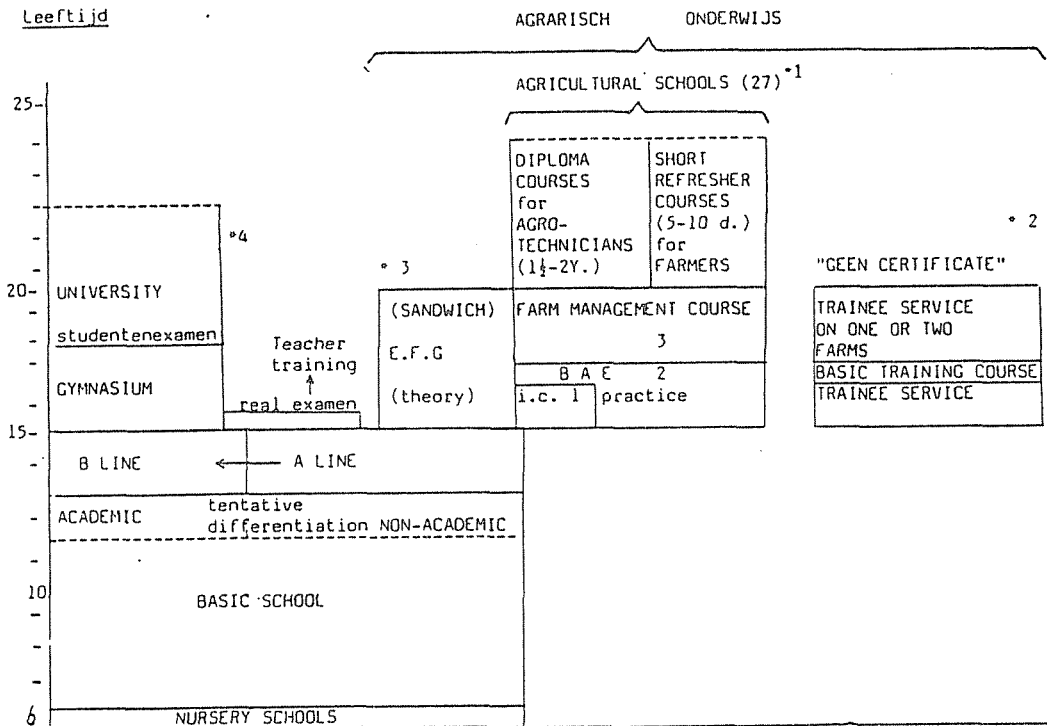
5.2.1. Denemarken

Het uitgangspunt voor de inrichting en uitvoering van het landbouwonderwijs is dat de landbouworganisaties dat zelf verzorgen. Deze organisaties zijn verenigd in de Landbrugskolerad, welke in 1970 bij wet door het Ministerie van Onderwijs is opgericht. De verantwoordelijkheid voor het wetenschappelijk landbouwkundig onderzoek ligt voornamelijk bij het Ministerie van Landbouw. De organisatie van het landbouwonderwijs is in een schema weergegeven.

De organisatie van het landbouwonderwijs is in beginsel een verbijzondering van de opzet zoals die voor het beroepsonderwijs geldt. De 27 landbouwscholen zijn kostscholen die onder het Ministerie van Onderwijs vallen. Al deze scholen bieden opleidingen voor agrariërs, hetzij als basiscursus, hetzij als cursus voor bedrijfshoofden en enkele scholen hebben beide soorten opleidingen. Op twee scholen wordt opgeleid voor landbouwtechnicus. De "Tune Landboskole" heeft alleen cursussen voor de bij- en nascholing van voorlichters en leraren bij het landbouwonderwijs.

De opzet van het onderwijs is sterk praktijkgericht. De opleiding voor het "green certificate" bestaat bijvoorbeeld uit: theoretische basistraining van 18 weken (en een introductiecursus van 8 weken voor leerlingen van niet-agrarische afkomst); stage van drie jaar; een vaktechnische cursus van 6 maanden en een bedrijfstechnische cursus van 3 maanden. Nadat de student zijn diploma gehaald heeft kan hij zich verder scholen door vervolgoledingen en langlopende cursussen. De landbouwkundige universiteit en de veterinaire opleiding verzorgen vierjarige universitaire opleidingen.

DENEMARKEN

- *1 De "Agricultural Schools" zijn de plaatsen waar theoretische cursussen worden gegeven op gebied van land- en tuinbouw. Het zijn kostscholen en ze vallen onder het Ministerie van Onderwijs.
1. Introductory Course - 8 wkn.
 2. Basic Agricultural Education - 18 wkn. (Nog 3 jaar praktisch werk)
 3. Farm Management Course - 9 maanden: coelatingseis tenminste 3 jaar praktijk op een boerderij.
- *2 Het "Green Certificate" is de trainingsweg voor de toekomstige boer. De basic training en Farm Management course worden op de "Agricultural schools" gegeven.
- *3 De E.F.G. (Vocational Basis Training Course) geven opleidingsmogelijkheden in een aantal (7) richtingen.
- *4 Universitaire land- of tuinbouwstudie duurt 4 jaar op de Koninklijke Deense Veterinaire en Landbouw Universiteit in Kopenhagen.

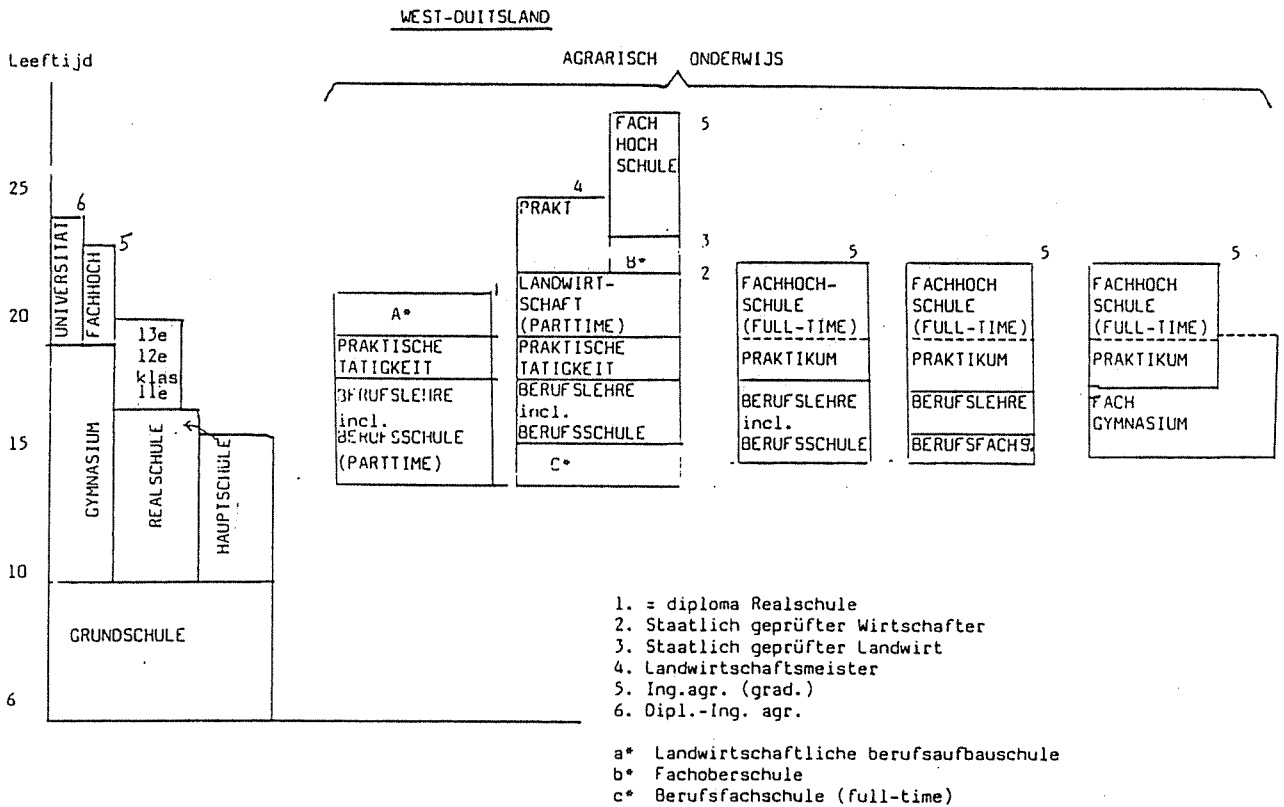
5.2.2. West-Duitsland

De structuur van het landbouwonderwijs in West-Duitsland is , zoals uit onderstaand schema blijkt, complex.

De Bundesländer zijn verantwoordelijk voor de beroepsopleiding op de scholen en het federale Ministerie van Onderwijs voor de dagopleidingen van het beroepsonderwijs in de landbouw. In Noord-Duitsland vallen part-time beroepsopleidingen en cursussen onder de Kamers van Landbouw, in Zuid-Duitsland onder het Ministerie van Landbouw. Hieronder volgen enkele opmerkingen bij de verschillende vormen van landbouwonderwijs, waarbij is uitgegaan van de situatie in Beieren:

- Berufsschule: De leerling is gedurende 40 weken één dag per week op jaar kunnen examens leiden tot de titel "gekwalificeerd boer/tuinder".
80% Van de boeren komt van deze opleiding.

- Berufsfachschule: twee jaar full-time opleiding gevolgd door een praktijkjaar met één dag school per week.
- Fachoberschule: tweejarige opleiding met in het eerste jaar voornamelijk laboratorium- en boerenbedrijfswork en in het tweede jaar 80% theorie en algemeen vormend onderwijs en 20% produktietechnieken. Met een derde jaar kan toelating tot de universiteit verkregen worden.
- Höhere Berufsfachschule of Fachakademie; deze zijn twee resp. driejarig en bieden de mogelijkheid naar keuze meer algemene vakken te kiezen.

Deel 2. Beleidsvarianten Landbouwonderwijs.

1. Inleiding.

In deze inleiding wordt een aantal overwegingen en uitgangspunten weergegeven welke een rol hebben gespeeld bij de ontwikkeling van de beleidsvarianten.

Het te heroverwegen beleidsterrein omvat het gehele terrein van het landbouwonderwijs, van lager agrarisch tot wetenschappelijk landbouwonderwijs. In deel I is dit terrein beschreven en is aangegeven welke functie het totale landbouwonderwijssysteem vervult ten behoeve van de agrarische sector in brede zin.

Sinds de jaren '60 is het landbouwonderwijs geïntegreerd in het Nederlandse onderwijsbestel, hetgeen betekent dat de algemene onderwijswetgeving en een groot deel van de overige regelgeving ook geldt voor het landbouwonderwijs. Binnen het totale onderwijssysteem is aan belangrijke onderdelen van het landbouwonderwijs een eigen meer specifieke invulling gegeven, zoals ook in andere delen van het beroeps- onderwijs is gebeurd, zij het doorgaans op een minder verstrekkende wijze.

De koppeling van het landbouwonderwijs met het overig onderwijs betekent onder meer dat algemene en onderwijsspecifieke bezuinigingen, waaronder die op grond van voorgaande heroverwegingsronden eveneens voor het landbouwonderwijs zijn doorgevoerd. Omgekeerd zal toepassing van voorstellen voor besparingen in het landbouwonderwijs consequenties kunnen hebben voor andere onderwijssoorten. Dit hoeft echter niet voor al dergelijke voorstellen het geval te zijn. In deel I en in de bijlage 13 zijn gegevens opgenomen over de ombuigingen op het landbouwonderwijs en over bezuinigingen op grond van eerdere heroverwegingsvoorstellen op het terrein van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen met effecten op het landbouwonderwijs over de periode 1982 - 1989. De totale ombuigingen lopen op van 8,7 mln. in 1982 tot 66,4 mln. in 1989 of 9% van het totale budget.

Binnen de werkgroep is de vraag gerezen of heroverweging op een relatief beperkt terrein als het landbouwonderwijs een juiste aanpak is. Het landbouwonderwijs is immers slechts één van de onderwijssectoren binnen het gehele (beroeps)onderwijs. Bij heroverweging van het landbouw-

onderwijs kunnen dientengevolge delen van overig onderwijs aan de orde komen. Varianten zouden in een aantal gevallen, vanwege hetzelfde systeem van wet- en regelgeving en bekostiging, ook gevolgen kunnen hebben voor onderwijssoorten die bij het Ministerie van O en W zijn ondergebracht. Anderzijds is overwogen dat de onderzoeksoopdracht voor deze heroverweging is gericht op één sector van het onderwijs, het landbouwonderwijs. Daarbij gaat het om het totaal van uitgaven, de doelmatigheid van het landbouwonderwijs en ondermeer de organisatie en inhoud van het landbouwonderwijs als instrument van het landbouwbeleid. Tegenover de beperking van andere heroverwegingsonderzoeken tot één kostenbepalende factor in het gehele onderwijs (bijvoorbeeld de groeps grootte) staat in de heroverweging landbouwonderwijs de beperking van het onderzoek tot één van de sectoren van onderwijs. Bij deze integrale benadering van het landbouwonderwijs spelen de specifieke relaties van het landbouwonderwijs als geheel binnen het in Deel 1 beschreven landbouwmodel een rol. Een en ander overwegende heeft de werkgroep zijn onderzoek gericht op een integrale afweging van uitgavencategorieën en activiteiten binnen het landbouwonderwijs.

Varianten die zouden leiden tot een op zichzelf staande ingrijpende aantasting van het landbouwonderwijssysteem, bijv. opheffing van categorieën van landbouwonderwijs, worden niet ondersteund door de beleidsbeschrijving in deel 1. Daarbij kan onder meer worden gewezen op het landbouwonderwijs als coherent systeem van beroeps- en wetenschappelijk onderwijs, primair gericht op de agrarische sector in brede zin, de plaats van het landbouwonderwijs binnen het landbouwmodel en de relatie tussen het landbouwonderwijs en de arbeidsmarkt.

2. Beleidsvarianten

De hoofdfactoren die de kosten van het onderwijs bepalen zijn:

- studenten/leerlingenaantallen
- docent/student ratio's; groeps grootten
- cursusduur
- gemiddelde personeelslast
- verhouding docerend/niet docerend personeel; wetenschappelijk/niet-wetenschappelijk personeel
- de omvang van de onderwijsactiviteiten.

De kosten voor het budget van landbouwonderwijs worden per saldo voorts bepaald door de wijze van financiering, hetgeen ertoe geleid heeft dat ook de inkomsten bij de variantenontwikkeling zijn betrokken. Gelet op de taakopdracht is tevens de eigen specifieke inkleuring van het landbouwonderwijs bij de varianten aan de orde.

Het ijkpunt voor de beleidsvarianten wordt gevormd door de meerjarenramingen landbouwonderwijs voor 1989, te weten: f 756 mln.

De onderzoeksopdracht (deel I, pag 1) geeft een onderscheid aan tussen bestanddelen van het landbouwonderwijs die t.a.v. het algemeen onderwijsbeleid een zogenaamd "volgend" karakter hebben en die welke een "niet-volgend" karakter hebben. In beginsel kan er echter niet gesproken worden van "niet-volgende" uitgaven. Het landbouwonderwijs vormt immers een onderdeel van het totale onderwijsbestel en voor het landbouwonderwijs geldt dezelfde bekostigingsstructuur. In het vervolg is daarom bij de uitwerking van de varianten een onderscheid gemaakt tussen zogenaamde karakteristieke en niet-karakteristieke uitgaven. De karakteristieke uitgaven kunnen worden aangeduid als die uitgaven welke door de specifieke vormgeving van de betreffende onderdelen van het landbouwonderwijs een minder directe relatie vertonen met de uitgaven voor het overige onderwijs. De niet-karakteristieke uitgaven kennen een directe koppeling met de overeenkomstige uitgaven van het overige onderwijs. Overigens is het onderscheid tussen karakteristieke en niet-karakteristieke uitgaven niet altijd scherp te trekken.

Hieronder zijn 3 beleidsvarianten taakstellend uitgewerkt, namelijk varianten van resp. 5% (I), 10% (II) en 20% (III) bezuinigingen ten opzichte van het ijkpunt. Bij de varianten I en II is als uitgangspunt gehanteerd dat het landbouwonderwijs als systeem niet of zo min mogelijk mag worden aangetast. Bij de 20%-variant is een aantasting van dat systeem niet meer te voorkomen.

De varianten zijn samengesteld uit een aantal maatregelen gericht op de verschillende onderdelen van het landbouwonderwijs en op verschillende kostenbepalende factoren. Daarbij is aangegeven het betreffende meerjarenbegrotingscijfer, het te bezuinigen bedrag, de te treffen maatregelen en de procedure die nodig is om de maatregelen uit te

voeren. In paragraaf 3 zijn de gevolgen en effecten van uitvoering van de maatregelen voor het landbouwonderwijs weergegeven. Tevens is kort ingegaan op de consequenties ervan voor het overig onderwijs, andere beleidsterreinen, de werkgelegenheid, e.d.

In de varianten zijn maatregelen opgenomen die betrekking hebben op onderdelen of kostenbepalende factoren die in voorgaande heroverwegingsronden onderzocht zijn, zoals bijvoorbeeld groepsgrootte, en onderwerpen die gelijktijdig met de heroverweging landbouwonderwijs in de 5e ronde onderzocht worden, bijvoorbeeld eigen bijdragen gesubsidieerde voorzieningen. Het opnemen van deze onderwerpen in de beleidsvarianten landbouwonderwijs laat de conclusies van de andere heroverwegingsonderzoeken vanzelfsprekend onverlet.

De vertegenwoordiger van het Ministerie van O en W heeft verklaard dergelijke voorstellen af te wijzen. Ambtelijk-technisch kunnen zij immers niets nieuws opleveren. Slechts kunnen meer of minder zware bezuinigingsvoorstellen op de reeds gehanteerde methodiek worden gebaseerd. Inhoudelijk moeten die naar zijn oordeel onacceptabel worden geacht. Ten aanzien van de eigen bijdragen gesubsidieerde voorzieningen heeft hij er voorts op gewezen dat het onderwijsretributiestelsel ook voor landbouwonderwijs geldt.

1. 5%-VARIANT

<u>1. 5%-VARIANT</u>	<u>Meerjarencijfer: 1989</u> x 1 mln.	<u>Bezuiniging</u> x 1mln.	<u>Maatregel</u>	<u>Toelichting</u>
<u>A. Karakteristiek</u>				
1. Praktijkscholen	34,9			
a. volwassenonderwijs 2)		1,0	verhoging cursusgeldens (volwassenonderwijs aan praktijkscholen); kostendekkendheid wordt gebracht op 25%	.aanpassing onderwijs retributiebeleid: .verhoging bijdrage van 15% naar + 25% .wijziging uitvoerings- besluiten/AMvB. .wijziging beleid beroeps- gerichte volwassen- educatie
b. aantal praktijkscholen		0,5	terugbrengen aantal praktijkscholen intensieve veehouderij	.vanwege huidige volledige capaciteitsbenutting is maatregel eerst mogelijk bij terugloop aantal leerlingen. .i.v.m. kapitaalvernietiging zal alternatieve bestemming gebouwen en outillage gevonden moeten worden .effectuering na 1992. (zie toelichting par.3)
2. Verzorgingsstructuur 8,7 1)		-	geen maatregel	--
3. Volwassenonderwijs 2) 10,0 1) (excl. praktijk- scholen		1,5	Verhoging cursusgeldens; kostendekkingspercentage wordt gebracht op 25%	.zie toelichting bij 1A.
	53,6	3,0=5%		

5%-VARIANT

	<u>Meerjarencijfer</u> x 1 mln.	<u>Bezuiniging</u> x 1 mln.	<u>Maatregel</u>	<u>Toelichting</u>
<u>B. Niet-karakteristiek</u>				
4. Kort middelbaar agrarisch onderwijs	10,5 1)	3,0	Geen uitbreiding experimenten resp. beperken aantal proefprojecten kort middelbaar beroepsonderwijs in het agrarisch onderwijs (i.v.m. MAO-B).	.evaluatie KMBO-experiment in 1988 afwachten. .na evaluatie aantal proefprojecten beperken, c.q. niet uitbreiden .ev. niet integraal invoeren KMAO. .wijziging WVO voor LAVI anders dan voor O&W.
5. Groepsgrootte LAO, ILO, MAO (personele kosten) 2)	290,9	11,5	Verhoging van de gemiddelde groepsgrootte: LAO : + 5% ILO : + 10% MAO A+B: + 5%	.wijziging Besluit Middelbaar Landbouwonderwijs .wijziging Besluit LBO/LAVO .overleg vakorgan./bestuur etc.
6. Hoger onderwijs a. HAO(personeel) 2)	46,2	9,0	Verhogen student/stafratio met + 5%	.wijziging bekostigingsstelsel HBO .wijziging Invoeringswet HBO-wet en uitvoeringsbesluiten .vanwege Invoeringswet HBO-wet en sociaal plan t/m 1990 is effectivering mogelijk vanaf 1991.
b. Landbouwhogeschool (totale kosten) 2)	206,8		Verhogen student/stafratio (en/of verminderen investeringen)	.wijziging bekostigingsstelsel WO (p.g.m. model en Algemeen Financieel Schema. .wijziging WVO

5%-VARIANT

	<u>Meerjarencijfer 1989</u> x 1 mln.	<u>Bezuiniging</u> x 1 mln.	<u>Maatregel</u>	<u>Toelichting</u>
7. Internationaal onderwijs	3,3 (excl. LH)	3,0	Verhoging van toerekening van op de ontwikkelings-samenwerking gericht inter-nationaal landbouwonderwijs aan homogene begrotingspost ontwikkelingssamenwerking	<ul style="list-style-type: none"> .verhoging toerekening homogene post ontwikkelingssamenwerking van f 1,6 mln naar f 4,6 mln. waarvan minimaal f 1,3 mln. onder de LH ressorterend internationaal landbouw-onderwijs. .geen wijziging LO-activiteiten op terrein ontwikkelings-samenwerking. .verschuiving prioriteiten binnen het plafond ont-wikkelingssamenwerking. .nieuwe afspraken met Ministerie van ontwikkelings-samenwerking noodzakelijk.
8. Opheffingsnormen	-	4,0	Gedifferentieerde toepassing van verhoogde opheffingsnormen in LAO en MAO (nu 12, resp. 10 leerlingen.)	<ul style="list-style-type: none"> .opheffing aantal LAS'en; vorming aantal scholen-gemeenschappen met LBO/AVO-instellingen. .i.v.m. beschikbare accommodatie en kapitaal-vernietiging doorvoering maatregel faseren. .sociaal plan noodzakelijk. .wijziging WVO. .effectuering vanaf 1991 (+ 1995 volledig)

5%-VARIANT

	<u>Meerjarencijfer 1989</u>	<u>Bezuiniging</u>	<u>Maatregel</u>	<u>Toelichting</u>
	x 1 mln.	x 1 mln.		
9. Collegegelden 2)	11,1	0,5	Verhoging collegegelden HBO en WO met 5%	.verhoging collegegelden gehele HBO en WO door aanpassing onderwijsretributiebeleid. .wijziging Collegegeldwet HBO en WO. .wijziging AMvB.
10. Studiefinanciering 2)	73,5	4,0	verlaging uitkeringen met 5%	.aanpassing studiefinancieringsregeling voor het gehele onderwijs .afstemmen onderwijsretributie-beleid. .wijziging Wet op de Studiefinanciering .wijziging AMvB
11. Materiële uitgaven LAO/MAO/HAO	59,8	--	geen maatregelen	
12. Bouw en huur (excl. L.H.)	35,8	--	geen maatregelen	
totale bezuiniging		<u>38.0 = 5%</u>		

1) De hier opgenomen afzonderlijke bedragen voor de verzorgingsstructuur (f 6.4 mnl. van f 8.7 mnl), volwassenenonderwijs (excl. praktijkscholen) en KMAO vormen tevens een onderdeel van de opgenomen bedragen voor de personele en materiële uitgaven van het LAO, MAO en HAO.

2) Gegeven het in de laatste alinea van de inleiding weergegeven standpunt van de vertegenwoordiger van het Ministerie van O en W zijn deze maatregelen voor de vertegenwoordiger van O en W niet acceptabel.

	<u>Meerjarencijfer 1989</u>	<u>Bezuiniging</u>	<u>Maatregel</u>	<u>Toelichting</u>
	x 1 mln.	x 1 mln.		
<u>A. Karakteristiek</u>				
1. Praktijkscholen	34,9			
a. Volwassenen- onderwijs 2)		2.0	verhoging cursusgelden; kostendeckendheid van 15% naar <u>+</u> 40%	.zie 5%-variant
b. aantal prak- tijkscholen		0.5	zie 5%-variant	.zie 5%-variant
2. Verzorgingsstructuur	8,7	--	geen maatregel	----
3. Volwassenenonderwijs (excl. praktijk- scholen) 2)	10.0	3.0	verhoging cursusgelden; kostendeckendheid van 15% naar <u>+</u> 40%	.zie 5%-variant
	53.6	<u>5.5 = 10%</u>		
<u>B. Niet-karakteristiek</u>				
4. Kort middelbaar agra- risch onderwijs	10,5	3.0 (5.0) ³⁾	zie 5%-variant	.zie 5%-variant
5. Groepsgrootte LAO, ILO, MAO (personele kosten) 2)	290,9	26.0	verhoging van de gemiddelde groepsgrootte: LAO : <u>+</u> 12% ILO : <u>+</u> 23% MAO : <u>+</u> 12%	.zie 5%-variant .effektuering moeilijk i.v.m. nood- zakelijke aanpassing accommodatie en outillage

10%-VARIANT

	<u>Meerjarencijfer: 1989</u> x 1 mnl.	<u>Bezuiniging</u> x 1 mnl.	<u>Maatregel</u>	<u>Toelichting</u>
6. Hoger onderwijs				
a. HAO (personeel) 2) 46.2	}	20.5	verhogen student/stafretio met + 12%	.zie 5%-variant
b. Landbouwhogeschool (totale kosten) 2) 206.8				
7. Internationaal onderwijs	3.3 (excl. LH)	3.5	verhoging toerekening internationaal landbouwonderwijs aan homogene begrotingspost ontwikkelingssamenwerking van f 1,6 mln. naar f 5.1 mln.	.zie 5%-variant .minimaal f 1.8 mln. van internationaal onderwijs aan de LH wordt onder homogene post gebracht.
8. Opheffingsnormen LAO, MAO	-	5.0	Stringentere doorvoering verhoging opheffingsnormen.	.zie 5%-variant .meer scholen zullen opgeheven moeten worden.
9. Collegegelden 2)	11.1	1.0	Verhoging collegegelden HBO en WO met 10%	.zie 5%-variant
10. Studiefinanciering 2)	73.5	8.0	Verlaging uitkeringen met 10%	.zie 5%-variant
11. Materiële uitgaven LAO/MAO/HAO	59.8	2.0(1.0) 3)	Verhoging groepsgrootte levert beperkte bezuiniging op (1 à 2%) Beperken materiële voorzieningen	.beperking materiële voorzieningen door verlaging normpost en beperken leermiddelen nieuwe onderwijsontwikkelingen.
12. Bouw en huur (excl. LH)	35.8	1.0 (0.0.) 3)	Sterke fasering nieuw- en verbouwactiviteiten	

Totale bezuiniging		75.5 = 10%		

III 20%-VARIANT

	<u>Meerjarencijfer 1989</u> x 1 mln.	<u>Bezuiniging</u> x 1 mln.	<u>Maatregel</u>	<u>Toelichting</u>
<u>A. Karakteristiek</u>				
1. Praktijkscholen	34.9			
a. Volwassenen- 2) onderwijs		3.5	Verhoging cursusgelden; kostendeckendheid van 15% naar + 50%	.zie 5%-variant
b. Aantal praktijk- scholen		2.0	Opheffing één praktijkschool intensieve veehouderij; praktijkschool CCO Horst of praktijkschool Deurne	.zie 5%-variant .drastische beperking functie praktijkschoolonderwijs binnen landbouwonderwijs
2. Verzorgingsstructuur	8.7	1.0	Beperking beschikbaarstelling taakuren voor vakgroepenwerk	.aantal vak-en werkgroepen moet worden opgeheven .betrokkenheid verschillende vormen landbouwonderwijs bij onderwijsontwikkeling zal beperkt moeten worden.
3. Volwassenenonderwijs (excl. praktijk- scholen) 2)	10.0	4.5	Verhoging cursusgelden; kostendeckendheid van 15% naar + 50%	.zie 5%-variant
	53.6	11.0 = 20% =====		
<u>B. Niet-karakteristiek</u>				
4. Kort Middelbaar Agrarisch onderwijs	10.5	5.0 (7.0) 3)	Vermindering aantal in 1989 lopende proefprojecten	.zie 5%-variant
5. Groepsgrootte LAO, ILO, MAO (personele kosten)2)	290.9	40.0	Verhoging van de gemiddelde groepsgrootte: LAO: + 18% ILO: + 35% MAO: + 18%	.zie 5%-variant
6. Hoger onderwijs	46.2	34.0	Verhogen student/stafratio met + 18%	.zie 5%-variant
a. HAO (personeel) 2)				
b. Landbouwhogeschool (totale kosten) 2)	206.8		Verhogen student/stafratio en verminderen investeringen	.zie 5%-variant

20%-VARIANT

	<u>Meerjarencijfer 1989</u> x 1 mln.	<u>Bezuiniging</u> x 1 mln.	<u>Maatregel</u>	<u>Toelichting</u>
7. Internationaal onderwijs	3.3 (excl. LH)	4.0	Verhoging toerekening internationaal landbouwonderwijs aan homogene begrotingspost ontwikkelingssamenwerking van f 1,6 mln. naar f 5,6 mln.	.zie 5%-variant .minimaal f 2.3 mln. van internationaal onderwijs aan de LH wordt onder homogene post gebracht.
8. Opheffingsnormen LAO, MAO		20.0	Volledige doorvoering hogere opheffingsnormen	.zie 5%-variant .40 à 60 lagere agrarische scholen worden opgeheven .beperkt aantal middelbare agrarische scholen wordt opgeheven.
9. Collegegelden 2)	11.1	2.0	Verhoging collegegelden HBO en WO met 20%	.zie 5%-variant
10. Studiefinanciering 2)	73.5	16.0	Verlaging uitkeringen met 20%	.zie 5%-variant
11. Materiële uitgaven LAO/MAO/HAO	59.8	12.0 (11.0) 3)	Verhoging groepsgrootte levert beperkte bezuiniging op. Beperken materiële voorzieningen.	.aanzienlijke verlaging normposten. .stopzetten aanschaf leermiddelen e.d. voor nieuwe onderwijsontwikkelingen, o.a. informatica.
12. Bouw en huur (excl. LH)	35.8	7.0 (6.0) 3)	Beperken bouwactiviteiten	.aanzienlijke vertraging van goedkeuringen voor bouw/huur van lokalen, verbouw en nieuwbouwprojecten

Totale bezuiniging		151.0 = 20%	=====	

3) Het tussen haakjes geplaatste bedrag geeft het standpunt van de vertegenwoordigers van het Ministerie van Financiën weer. Dit is bij de betreffende maatregelen in paragraaf 3 toegelicht.

3. Gevolgen en effecten van uitvoering van de beleidsvarianten.

In deze paragraaf is beknopt aangegeven wat de gevolgen zullen zijn van de uitvoering van de in de beleidsvarianten opgenomen maatregelen en wat de effecten zullen zijn op de functie en kwaliteit van het landbouwonderwijs en het landbouwonderwijssysteem. Voorts zijn kort de consequenties aangegeven voor het overig onderwijs en de verhouding van de maatregelen tot andere onderdelen van het kabinetsbeleid.

3.1. Algemeen

De budgettaire gevolgen van de maatregelen zijn globaal berekend, waarbij het gaat om bruto-bezuinigingen. De doorwerking daarvan is met name op de langere termijn met de nodige onzekerheid omgeven, mede doordat de netto-bezuinigingen door vraaguitval, extra kosten elders, e.d. aanzienlijk kunnen afwijken van de bruto-bezuinigingen.

De effecten van de maatregelen op de functie en kwaliteit van het landbouwonderwijs en het landbouwonderwijssysteem zijn slechts ten dele te overzien en nauwelijks te kwantificeren. Onzeker is wat het cumulatieve effect zal zijn van uitvoering van meerdere maatregelen uit één beleidsvariant.

Daarnaast zijn de effecten van maatregelen op de langere termijn op ondermeer de kwaliteit van het landbouwonderwijs, het aanpassingsvermogen aan nieuwe behoeften en ontwikkelingen, de relatie met de arbeidsmarkt, etc. niet aan te geven. Tevens zal bij een ongelijke behandeling van het landbouwonderwijs ten opzichte van andere vormen van onderwijs het competitievermogen kunnen verminderen, met niet te kwantificeren gevolgen voor het landbouwonderwijs op de (middel)lange termijn.

Bij het bezien van de gevolgen van de maatregelen is het van belang op te merken dat geconstateerd is dat deel I van dit rapport geen aanleiding geeft het huidig functionerend landbouwonderwijssysteem te wijzigen.

Effectuering

Maatregelen welke met zich meebrengen dat wettelijke besluiten gewijzigd moeten worden zullen de Ministerraad moeten passeren. Vooraf zal overleg en overeenstemming met de betrokken departementen, in het bijzonder met het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, noodzakelijk zijn. Tevens zullen de betrokken adviesorganen moeten worden ingeschakeld. Deze maatregelen kunnen procedureel in beginsel binnen een periode van een jaar worden

gerealiseerd.

Sommige van de maatregelen hebben eerst op middellange termijn een volledig effect, bijvoorbeeld verhoging van de opheffingsnormen en het terugbrengen van het aantal praktijkscholen. Andere maatregelen zijn op kortere termijn te realiseren, bij voorkeur bij de aanvang van een nieuwe school- of studiejaar.

3.2. Gevolgen van de verschillende maatregelen.

ad 1a. Praktijkscholen: volwassenenonderwijs.

5%-variant.

De sterke positie van de Nederlandse agrarische sector is in belangrijke mate te danken aan de snelle doorstroming van nieuwe kennis. De bijscholing van de werkenden in de agrarische sector is daarbij van essentieel belang. Het volwassenenonderwijs of de bijscholing waarvoor specifieke deskundigheid en/of faciliteiten en met name geavanceerde apparatuur nodig is, vindt plaats op de praktijkscholen. Een verhoging van de cursusgeldten zal afhankelijk van de mate van verhoging de deelname aan de cursussen in meer of mindere mate beïnvloeden. Doordat de inkomenspositie in een aantal delen van de agrarische sector vanwege de overschotsituatie niet rooskleurig is kan dit effect versterkt optreden. Terugloop van het aantal cursisten heeft ook gevolgen voor de werkgelegenheid aan de praktijkscholen.

Een verhoging van de eigen bijdrage past in het kabinetsbeleid de toepassing van het profijtbeginsel te versterken. De afweging door het individu tussen nut en offer wordt daarmee verscherpt, als gevolg waarvan overheidsmiddelen doelmatiger kunnen worden ingezet.

Een verhoging van de eigen bijdrage betekent echter een afwijking van het beleid om de volwasseneneducatie en de emancipatie te bevorderen, aangezien een verhoging een belemmering kan betekenen voor deelname.

Voor de effectuering van deze maatregel zou in overeenstemming met O&W het onderwijsretributiebeleid moeten worden bijgesteld.

Bij de besluitvorming over deze maatregel is afstemming op genoemde onderdelen van het kabinetsbeleid en op de besluitvorming over de conclusies van de heroverweging "eigen bijdragen gesubsidieerde voorzieningen" noodzakelijk.

10%-, 20%-variant.

Het bovenstaande geldt in versterkte mate. Gezien de mogelijke effecten van een aanzienlijke verhoging van de eigen bijdragen van cursisten kunnen

vraagtekens bij de maatschappelijke aanvaardbaarheid van een aanzienlijke verhoging gezet worden. De deelname aan het volwassenenonderwijs kan in de 20%-variant aanmerkelijk, mogelijk tot de helft teruglopen, waardoor de werkgelegenheid met mogelijk 50 arbeidsplaatsen vermindert.

ad lb. Aantal praktijkscholen.

5%- , 10%-variant.

Elk van de drie praktijkscholen met intensieve veehouderij heeft zijn eigen landelijke taken met daarnaast een regionale functie. Ten aanzien van de landelijke taken kan een concentratie op de andere praktijkscholen worden overwogen. Vanwege de huidige volledige capaciteitsbenutting zou de uitvoering van een dergelijke concentratie bij voorkeur plaats kunnen vinden gelijktijdig met de te verwachten terugloop van leerlingen uit het reguliere onderwijs (met name MAO-leerlingen), in de eerste helft van de negentiger jaren. Daardoor kunnen de noodzakelijke extra investeringen beperkt blijven. Overigens leidt terugbrenging van het aantal praktijkscholen tot een verschuiving van een belangrijk deel van de kosten. Vindt er geen verschuiving van leerlingenstroom en kosten plaats, dan betekent dat dat groepen leerlingen en studenten uit het reguliere onderwijs dan wel werkers in de agrarische sector verstoken blijven van deze belangrijke vorm van landbouwonderwijs. Deze maatregel zal een zekere kapitaalvernietiging met zich meebrengen (f3 mln. à f6 mln.), tenzij deze capaciteit anderszins kan worden aangewend. Ongeveer 10 arbeidsplaatsen zullen netto verloren gaan. Wat betreft de regionale functie van de betrokken praktijkscholen (Barneveld, Horst, Almelo) moet worden opgemerkt dat de sterke ontwikkelingsfunctie van de op te heffen praktijkschool voor het regionale bedrijfsleven verloren zal gaan.

20%-variant.

Zie voor de gevolgen van het opheffen van één praktijkschool intensieve veehouderij de 5%-variant.

In 1983 zijn in het kader van de brede functie van het landbouwonderwijs gericht op de agrarische sector alle beroepsgerichte opleidingen voor de paardensport en -houderij geconcentreerd in de praktijkschool Deurne. De niet-beroepsmatige opleidingen zijn ondergebracht in Ermelo en worden niet uit de begroting landbouwonderwijs bekostigd (voordien was dat voor het onderwijzend personeel wel het geval). Opheffen van de praktijkschool betekent kapitaalvernietiging en aantasting van de functie van het

landbouwonderwijs. Een de afgelopen decennia sterk in belang toegenomen sector zou verstoken blijven van een kwalitatief volwaardig stelsel van opleidingen.

Opheffing van de praktijkschool CCO-Horst (champignonteelt) betekent dat voor een sterk groeiende sector geen of nauwelijks opleidingsmogelijkheden aanwezig zijn, omdat champignonteelt binnen het reguliere onderwijs geen aparte studierichting is.

Deze maatregel als geheel betekent een aantasting van het landbouwonderwijssysteem en de functie van het landbouwonderwijs voor de agrarische sector. Ongeveer 35 arbeidsplaatsen zullen verloren gaan.

ad 2. Verzorgingsstructuur.

5%- , 10%-variant.

De verzorgingsstructuur van het landbouwonderwijs vormt de kern voor de karakteristieke ontwikkeling van het landbouwonderwijs, primair gericht op de agrarische sector. Vanwege de centrale rol die de verzorgingsstructuur speelt bij de onderwijsontwikkeling, de afstemming van de onderwijsprogramma's op de arbeidsmarkt en de vormgeving van de relaties tussen bedrijfsleven, landbouwonderwijs, landbouwvoorlichting en landbouwkundig onderzoek is geen maatregel in deze varianten opgenomen.

20%-variant.

De maatregel zal de hierboven genoemde functie van de verzorgingsstructuur voor de ontwikkeling van het landbouwonderwijs aantasten. De negatieve effecten daarvan zullen in de loop van de tijd toenemen. Afhankelijk van de wijze waarop de maatregel wordt doorgevoerd zullen deze gevolgen het hele landbouwonderwijs betreffen (bijvoorbeeld bij spreiding beperking taakuren over alle vak- en werkgroepen) of delen daarvan (bijvoorbeeld bij beperking taakuren voor een deel van de vak- en werkgroepen en/of opheffing vak-/werkgroepen). In het laatste geval zullen de gevolgen voor de betreffende sector(en) ingrijpend zijn. Het verlies aan werkgelegenheid is ongeveer 10 arbeidsplaatsen.

ad 3. Volwassenenonderwijs (excl. praktijkscholen).

5%-variant.

De toelichting bij de 5%-variant van ad 1a. geldt ook voor het volwas-

senenonderwijs dat in de vorm van cursussen en deeltijd-onderwijs buiten de praktijkscholen verzorgd wordt. Daarnaast geldt door de aard van de cursussen en de spreiding ervan dat deze vorm van volwassenenonderwijs van groot belang is voor de bijscholing van boerinnen, tuindersvrouwen en andere werkende vrouwen in de agrarische sector.

Doordat juist voor deze categorie cursisten de hoogte van de cursusgeldten een grote rol speelt bij het al of niet deelnemen aan cursussen is een verhoging van de cursusgeldten niet in overeenstemming met het streven van het Kabinet de emancipatie te bevorderen.

Een aanpassing van het onderwijsretributiebeleid zou tot gevolg kunnen hebben dat de eigen bijdragen voor andere vormen van volwassenenonderwijs en regulier onderwijs buiten het landbouwonderwijs omhoog gaan.

10%-variant.

Het bovenstaande geldt in versterkte mate.

20%-variant.

Het onder de 5%-variant genoemde geldt in versterkte mate. Verwacht wordt dat het aantal cursisten met 40 à 50% zal teruglopen, waardoor de werkgelegenheid op de scholen met circa 50 arbeidsplaatsen vermindert.

ad 4. Kort middelbaar agrarisch onderwijs.

In de tweede helft van de jaren zeventig bleek de gemotiveerdheid van een deel van de leerlingen om een beroepsopleiding te volgen sterk afgenomen te zijn. Dit had tot gevolg dat een grote groep jongeren slecht of niet voorbereid op de arbeidsmarkt kwam. Staatsscretaris De Jong van O&W heeft dit probleem willen opvangen door invoering van een korte beroepsopleiding, waarin belangrijke delen van de bestaande reguliere beroepsopleidingen, o.a. algemene vakken, niet of slechts ten dele opgenomen zouden worden. Tevens zou de praktijkgerichtheid door o.a. stages vergroot worden en zou door gebruikmaking van o.a. de participerende leervorm en modulering van de leerstof beter ingespeeld moeten worden op de behoeften en mogelijkheden van de betreffende jongeren.

In de beroepsopleidingen van het landbouwonderwijs was reeds sprake van niveau-verschillen (MAO-A 3-jarig; MAO-B 2-jarig) en een redelijk functionerend leerlingwezen en was de voortijdige uitstroom (drop-outs) beperkter dan in het overig onderwijs. De behoefte aan kort MBO werd dan ook

relatief geringer gevoeld dan in het overige onderwijs. In de eerste tranche van het experiment heeft het landbouwonderwijs daarom alleen deelgenomen aan twee intersectorale proefprojecten. Toen het Kabinet besloot extra middelen beschikbaar te stellen voor de tweede tranche van het experiment (1984-1988; 1985-1988; 1986-1988) is besloten dat het landbouwonderwijs proportioneel deel zou nemen aan het voltijdse KMBO en niet deel zou nemen aan het deeltijdse KMBO. Dit laatste omdat het leerlingwezen vooralsnog in voldoende mate aan die behoefte kan voldoen. Belangrijke redenen voor deelname aan het sectorale voltijdse KMBO waren de positieve ervaringen in de twee intersectorale proefprojecten en de toenemende behoefte van groepen leerlingen aan deze nieuwe vorm van beroepsonderwijs, ook in de agrarische sectoren. Inmiddels is gebleken dat de belangstelling voor het sectorale KMAO groter is dan voorheen werd verwacht. Tevens blijkt de functie van zowel het KMAO als het overige KMBO veranderd te zijn en zich te richten op een veel bredere groep dan de drop-outs (overigens is het KMAO niet alleen van belang voor de opvang van drop-outs uit het LAO, maar evenzeer voor de drop-outs uit het overige LBO en MAVO). De instroom van het KMAO bestaat uit drop-outs, gediplomeerden die niet toelaatbaar zijn voor het MAO-A of MAO-B, LBO-gediplomeerden die geen leerovereenkomst in het kader van het leerlingwezen kunnen afsluiten en gediplomeerden die wel toelaatbaar zijn voor het MAO-A en/of MAO-B, maar de voorkeur geven aan de beperktere KMAO-opleiding met de specifieke onderwijskundige aanpak. Deze laatste categorie heeft behoefte aan een smalle gerichte beroepsopleiding als het KMAO in plaats van aan de bredere MAS-B-opleiding met ondermeer veel meer aandacht voor de persoonlijke vorming en algemene ontwikkeling. Dit leidt tot een geringe verschuiving van de leerlingstroom van MAO-B (en MAO-A) naar KMAO. Per 1 augustus 1986 start de derde en laatste groep van zes proefprojecten KMAO. Deze experimenten worden uitgevoerd met de daarvoor beschikbaar gestelde middelen. Na de evaluatie van het experiment kan besluitvorming volgen over het vervolg daarvan.

Tussen de vertegenwoordigers van LAVI/O&W en Financiën bestaat een verschil in accentuering van de besparingsmogelijkheden op dit beleidsonderdeel en de overwegingen daarbij. Dit meningsverschil komt tot uitdrukking in de 10%- en 20%-varianten.

Van de zijde van Financiën wordt opgemerkt dat het KMAO in de varianten ook onder de karakteristieke uitgaven opgenomen zou kunnen worden in verband met de hierboven (en in deel 1) geschetste afwijkende structuur van het MAO en

een daarmee samenhangende eigen inkleuring middels de voorgestelde maatregel. Door de geringere tussentijdse uitstroom uit het LAO en de aanwezigheid van een korte beroepsgerichte opleiding, MAO-B, wordt de behoefte aan een tweejarige KMBO-opleiding bij het landbouwonderwijs naar de mening van Financiën geringer gevoeld dan bij het overig beroepsonderwijs. Dit betekent dat voor het landbouwonderwijs zou kunnen worden volstaan met een minder dan proportioneel aandeel in de KMBO-gelden, als gevolg waarvan nog geen nadelig effect hoeft op te treden op de invoering van het KMBO in het algemeen. Een realisering van deze beperkende maatregel is mede afhankelijk van de uitkomsten van de lopende experimenten waarbij de vraag is betrokken in hoeverre het aanbod de vraag scheidt; de variant heeft dan ook betrekking op het ijkpunt (1989).

De vertegenwoordigers van LAVI kunnen vooralsnog geen uitspraak doen over een eventuele integrale invoering van het KMAO, indien O&W daartoe besluit voor het overig KMBO. De besluitvorming zal plaats moeten vinden op basis van de resultaten van de evaluatie van het experiment, waarbij ook rekening gehouden moet worden met de veranderde behoefte aan KMBO in het landbouwonderwijs en het belang van het KMAO binnen de structuur van het agrarisch beroeps- onderwijs. In ieder geval zullen de experimenten en de daarin opgedane ervaringen benut moeten worden voor en gericht worden op de ontwikkeling van het middelbaar agrarisch onderwijs nieuwe stijl. Overigens zal het beperken van het KMBO voor alleen de landbouwsector moeilijk zijn als het KMBO een integraal deel van de Wet op het Voortgezet Onderwijs wordt.

Bij de besluitvorming over het KMAO in 1989 en volgende jaren dienen ook de resultaten van het in 1986 door O&W uit te voeren onderzoek betrokken te worden, welk zich richt op de mogelijkheden van afstemming van het voorzieningen-aanbod met het oog op de toekomstige invulling van het beroepsonderwijs in de tweede fase van het voortgezet onderwijs. Het Kabinet heeft in het kader van de politieke toetsing van het Heroverwegingsrapport partiële leerplicht in november 1985 tot een dergelijk onderzoek besloten.

5%-, 10%-variant.

De maatregel, te treffen na de evaluatie in 1988, betekent een aanzienlijke inkrimping van het aantal experimenten. Eerst na de evaluatie van de experimenten kan een uitspraak gedaan worden over het effect van de maatregel op de functie van het landbouwonderwijs. Een groep jongeren met een duidelijke behoefte aan deze vorm van landbouwonderwijs zal geen beroeps- gericht vervolgonderwijs meer volgen, dan wel voor een opleiding in het

leerlingwezen of het MAO-B kiezen.

20%-variant.

Een groot deel van de experimenten zal gestopt moeten worden. Naast de eerder genoemde gevolgen, welke zich vanzelfsprekend versterkt zullen voordoen, is het de vraag of het overblijvende aantal experimenten voldoende is voor een goede ontwikkeling over de gehele breedte van het middelbaar agrarisch onderwijs (verschillende afdelingen, studierichtingen) naar het middelbaar agrarisch onderwijs nieuwe stijl. Ongeveer 50 arbeidsplaatsen zullen verloren gaan.

ad 5. Groepsgrootte LAO, ILO, MAO (personele kosten).

Tussen de vormen van onderwijs in de diverse sectoren voor het beroepsonderwijs bestaan verschillen in de gemiddelde groepsgrootte. In het landbouwonderwijs blijkt de gemiddelde groepsgrootte in het LAO, ILO en MAO wat lager en in het leerlingwezen wat hoger te zijn dan in de vergelijkbare vormen van technisch onderwijs. Gebleken is dat deze verschillen (m.u.v. het leerlingwezen) zijn terug te voeren op het gegeven dat in het landbouwonderwijs meer lessen in kleine groepen verzorgd worden dan gemiddeld in het technisch onderwijs het geval is. Deze kleinere groepen gelden voor een groot deel van de practica en de vakvaardigheidslessen. De noodzaak voor deze kleine groepen in het landbouwonderwijs vloeit voort uit de omgang met levende have, plant en dier, en de kwetsbaarheid daarvan, veiligheidsaspecten en de beperkingen die gelden bij lessen op de bedrijven en het bedrijfsbezoek.

De huidige verhoudingen tussen de verschillende groepsgrootten in het beroepsonderwijs bestonden al voor de invoering van de WVO en zijn met de invoering van de WVO gefixeerd.

De vertegenwoordigers van het Ministerie van Landbouw en Visserij achten deze verhoudingen en daarmee de beperkte verschillen in de gemiddelde groepsgrootte in vergelijking met bijvoorbeeld het technisch onderwijs zowel nu als in het verleden voldoende onderbouwd door onderwijskundige argumenten.

De vertegenwoordigers van het Ministerie van Financiën wijzen er echter op dat de achtergrond van de verschillen in groepsgrootte door de werkgroep niet indringend is onderzocht en dat daarom geen definitieve conclusie getrokken kan worden over de juistheid van de huidige verhoudingen.

Verschillende verhogingen van de gemiddelde groepsgrootte als gevolg van in het onderwijs doorgevoerde bezuinigingen zijn in het landbouwonderwijs steeds

in dezelfde mate doorgevoerd als in het overige onderwijs. In het Heroverwegingsrapport Groepsgrootte zijn geen conclusies opgenomen gericht op het wijzigen van de onderlinge verhoudingen tussen de verschillende groepsgrootten.

De vertegenwoordiging van het Ministerie van O & W acht verdere beschouwingen op dit punt dan ook overbodig. Inhoudelijk zijn zij voorts naar zijn mening niet aanvaardbaar.

5%-variant.

Een beperkte verhoging van de gemiddelde groepsgrootte zal, onder handhaving van de huidige normen voor kwalitatief goed en veilig uitvoerbaar praktijkonderwijs en practica in het landbouwonderwijs, gezocht moeten worden in een vergroting van de klassen bij de algemene vakken. Hieraan worden echter, naast de onderwijskundige voorwaarden, beperkingen opgelegd door de beschikbare voorzieningen en gebouwen, inrichting en niet-onderwijzend personeel.

De in de variant opgenomen maatregel is daarmee echter niet volledig te realiseren. Dit betekent dat aantasting van de kwaliteit van ook de beroepsvoorbereidende en beroepsgerichte vakken zal plaatsvinden, evenals een verschuiving van praktijkgericht onderwijs naar theoretisch onderwijs. Hierbij kan worden opgemerkt dat er bij het ILO relatief minder bezwaren zullen zijn bij een beperkte verhoging van de gemiddelde groepsgrootte. Door een verhoging van de groepsgrootte neemt de werkbelasting van de docenten toe, hetgeen de kwaliteit van het onderwijs eveneens nadelig kan beïnvloeden. In veel gevallen zal aanpassing van de huisvestingsvoorzieningen en de leer- en hulpmiddelen plaats moeten vinden.

De voorgestelde maatregel zal leiden tot een vermindering van de werkgelegenheid met circa 170 arbeidsplaatsen.

Ten aanzien van de gevolgen voor het overig onderwijs wordt tweërlei opgemerkt:

- wanneer ervan wordt uitgegaan dat de verschillen in gemiddelde groepsgrootten binnen bepaalde marges geen absolute betekenis hebben, dan behoeft een aanpassing van de groepsgrootte in het landbouwonderwijs geen directe effecten te hebben op overig (beroeps)onderwijs;
- wanneer wordt uitgegaan van handhaven van de bestaande verschillen in gemiddelde groepsgrootten, zoals het geval was bij de aanpassingen van de groepsgrootten in de afgelopen jaren, heeft een aanpassing van de

groepsgrootten bij het landbouwonderwijs direct gevolgen voor overig (beroeps)onderwijs.

10%- , 20%-variant.

Het bovenstaande geldt in versterkte mate voor de 10%- en 20%-variant.

Er zullen belangrijke aanpassingen noodzakelijk zijn in de sfeer van huisvesting en materiële voorzieningen. Bij de 10%-variant treedt een werkgelegenheidsverlies op van circa 350 arbeidsplaatsen, bij de 20%-variant gaat het om circa 540 plaatsen.

Functie en kwaliteit van het landbouwonderwijs worden ingrijpend aangetast.

ad 6. Hoger agrarisch onderwijs (personele kosten) en Landbouwhogeschool (totale kosten).

5%-variant.

Een wijziging van de student-stafratio komt overeen met een verhoging van de gemiddelde groepsgrootte in het voortgezet onderwijs.

De toelichting bij punt 5, de varianten groepsgrootte LAO/ILO/MAO, geldt in belangrijke mate ook voor het HAO en de Landbouwhogeschool. Verhoging van de student/stafratio zal met name ten koste gaan van het onderwijs in werkgroepen en werkcolleges, practica, begeleiding van studenten en de stagebegeleiding. Er zal een verschuiving optreden naar hoorcolleges voor steeds grotere groepen. De maatregel zal de kwaliteit van het onderwijs aantasten.

Deze effecten zullen met name in het HAO snel optreden omdat in de periode tot 1989 de student/stafratio daar al aanzienlijk verhoogd wordt. Het risico bestaat dat, ondanks de door de STC-operatie verbeterde basisvoorwaarden voor een goede ontwikkeling van het HAO, deze ontwikkelingen worden afgeremd door een te geringe staf.

Voor de LH geldt dat de bekostiging volledig gekoppeld is aan het bekostigingssysteem voor het wetenschappelijk onderwijs (p.g.m.-model). De bekostiging van het HAO zal op korte termijn volledig gekoppeld zijn aan het HBO-bekostigingssysteem. In beide gevallen is het landbouwonderwijs gelijkgesteld met het technisch onderwijs. Een verbijzondering van het HAO en/of de LH zal als onrechtvaardig worden aangemerkt.

Ten aanzien van de genoemde mogelijkheid de investeringen van de LH te beperken moet opgemerkt worden dat de mogelijkheden hiertoe gering zijn. De totale investeringen bedragen f 9.4 mln. (1985) bij een geïnvesteerd kapitaal van circa f 800 mln., hetgeen als minimaal noodzakelijk voor vervanging en

vernieuwing van o.a. gebouwen beschouwd kan worden. Verhoging van de student/stafratio met 5% leidt tot verlies van ca. 100 arbeidsplaatsen (docerend en niet-docerend personeel).

10%-, 20%-variant.

Het bovenstaande geldt in versterkte mate voor deze maatregelen. De kwaliteit van het hoger onderwijs dreigt in aanzienlijke mate aangetast te worden. Internationaal gezien zal de LH zowel op het terrein van het onderwijs als op het terrein van het onderzoek achterop raken. Het verlies aan werkgelegenheid omvat circa 200 resp. 400 arbeidsplaatsen.

ad 7. Internationaal onderwijs.

5%-variant.

Thans wordt f 1.6 mln. aan de homogene groep ontwikkelingssamenwerking toegerekend. Gezien de aard van de activiteiten in het kader van het internationaal landbouwonderwijs bij het Internationaal Agrarisch Centrum, het HAO (Deventer), enkele praktijkscholen en de Landbouwhogeschool kan de toerekening aan Ontwikkelingssamenwerking van een deel van de betreffende posten op de begroting landbouwonderwijs worden verhoogd.

Dit zal niet mogen betekenen dat de inhoud van het internationaal onderwijs en het daarop gerichte beleid op een andere wijze wordt bepaald dan thans het geval is. Evenmin zal dat de verdere ontwikkeling van het internationaal landbouwonderwijs, immers een belangrijk onderdeel van het landbouwonderwijsbeleid, mogen belemmeren.

Binnen het plafond voor ontwikkelingssamenwerking zal deze maatregel leiden tot een vermindering van beschikbare middelen elders.

10%-, 20%-variant.

Zie bij 5%-variant.

Ad 8. Opheffingsnormen LAO/MAO.

5%-variant.

Een verhoging van de opheffingsnormen tot bijvoorbeeld 45 leerlingen per leerjaar levert volgens berekeningen van de Directie Landbouwonderwijs geen bezuiniging voor het landbouwonderwijs op. Voor realisatie van de opgenomen bezuiniging is verhoging tot een hogere norm per leerjaar nodig, waarbij de

toepassing gedifferentieerd plaats zou moeten vinden. Volgens dezelfde berekeningen zullen naar verwachting 10 à 15 lagere agrarische scholen moeten worden opgeheven of fuseren met andere LBO- of AVO-scholen. Bij een gefaseerde doorvoering van deze maatregel kan de nadelige invloed ervan op de specifieke functie van het LAO op het platteland enigszins beperkt worden. In een beperkt aantal regio's zal de bereikbaarheid zodanig verslechteren dat de deelname aan het LAO sterk vermindert. In andere regio's zal de leerlingenstroom zich grotendeels verplaatsen naar bereikbare LAO-scholen in de omgeving. De maatregel leidt tot kapitaalvernietiging en consequenties voor het personeel, die slechts ten dele zijn op te vangen. De maatregel vergt enige jaren overgangstermijn, teneinde de consequenties met betrekking tot investeringen en personeel op te kunnen vangen.

10%-variant.

Door de stringentere toepassing van de hoge norm zullen een groter aantal regio's feitelijk van lager agrarisch onderwijs verstoken blijven. Dit betekent een aanzienlijke aantasting van de functie van het LAO voor de landbouw specifiek ten behoeve van het platteland. De andere gevolgen zullen zich eveneens versterkt voordoen.

20%-variant.

Grote delen van het platteland zullen volledig verstoken blijven van lager agrarisch onderwijs door opheffing van 40 à 60 scholen. Daarmee verliest het LAO een wezenlijk deel van zijn huidige functie, hetgeen het landbouwonderwijssysteem ingrijpend aantast. Tevens zullen een aantal MAO-scholen moeten worden opgeheven. Ongeveer 250 arbeidsplaatsen zullen verloren gaan. Door toepassing van aanmerkelijk hogere opheffingsnormen in het lager en middelbaar agrarisch onderwijs zal een groot aantal scholen onder de opheffingsnorm geraken. Ten gevolge daarvan zullen de reisafstanden voor de leerlingen toenemen en de deelname aan het agrarisch onderwijs zal daardoor afnemen. Voorts zal door deze maatregel de relatie met de specifieke regionale agrarische structuur doorbroken worden en daarmee wordt de functie van het landbouwonderwijs ingrijpend aangetast.

ad 9. Collegegelden.

5%- , 10%-variant.

De vastgestelde verhoging van de collegegelden leidt tot een geringe verzwaring van de lasten van leerlingen/studenten en/of ouders. De

noodzakelijke aanpassing van het onderwijsretributiebeleid zal leiden tot een verhoging van de collegegelden voor het gehele HBO en WO.

De maatregel heeft als gevolg dat de uitkeringen in het kader van de studiefinanciering voor een aanmerkelijk deel van de studenten met hetzelfde bedrag zullen worden verhoogd.

20%-variant.

Deze maatregel kan er toe leiden dat een aantal studenten afziet van deelname aan het hoger onderwijs.

ad 10. Studiefinanciering.

5%-variant.

De verlaging van de uitkeringen leidt tot lastenverzwaring voor een groot deel van de leerlingen en studenten en/of hun ouders. Het is moeilijk in te schatten bij welke omvang van de verlaging van de uitkeringen substantiële aantallen leerlingen en studenten verder afziet van het volgen van onderwijs. Een verandering van de studiefinancieringsregeling zal voor het gehele onderwijs gelden.

10%-variant.

Zie 5%-variant.

20%-variant.

Deze maatregel zal zeker leiden tot een aanzienlijke beperking van de deelname aan het voortgezet en hoger onderwijs.

ad 11. Materiële uitgaven LAO/MAO/HAO.

5%-variant.

Vanwege het belang van een goede voorziening van leermiddelen e.d. voor de kwaliteit van het onderwijs is in deze variant afgezien van maatregelen.

10%-variant.

Bij uitvoering van de in deze variant aanzienlijke verhoging van de gemiddelde groepsgrootte zal bij een gelijkblijvend materieel voorzieningenniveau een geringe daling van de materiële uitgaven mogelijk zijn. Daarbij is echter geabstraheerd van de extra materiële uitgaven die nodig zijn om deze verhoging van de groepsgrootte mogelijk te maken. Daarnaast zal voor het behalen van het bezuinigingsbedrag het voorzieningenniveau verlaagd moeten worden. Gezien de moeite waarmee momenteel de noodzakelijke materiële

voorzieningen uit het beschikbare budget gefinancierd kunnen worden zal een verlaging van het budget met name vertraging van de aanschaf van leermiddelen voor nieuwe onderwijsontwikkelingen (bijv. informatica) tot gevolg hebben.

20%-variant.

Bij invoering van deze maatregel zal de hierboven gesignaleerde stagnatie in de onderwijsontwikkeling zich zeker voordoen. Ook de normale inventaris-aanschaffingen en vervanging van leer- en hulpmiddelen worden sterk vertraagd. Een substantiële verslechtering van de kwaliteit van het onderwijs met alle gevolgen vandien zal zich snel openbaren. Een verschuiving van de lasten naar de leerlingen/studenten/ ouders is niet te voorkomen, hetgeen zeker in combinatie met andere maatregelen uit deze variant ernstige gevolgen kan hebben voor de deelname aan het landbouwonderwijs en daarmee voor de functie die het landbouwonderwijs dient te vervullen.

ad 12. Bouw en huur (excl. LH).

5%-variant.

Vanwege de aanzienlijke achterstand in het op peil brengen van de huisvestingsvoorzieningen en het reeds nu beperkte beschikbare budget is afgezien van maatregelen.

10%-variant.

De huidige achterstand in het op peil brengen van de huisvestingsvoorzieningen is veroorzaakt door de sterke groei van de scholen het afgelopen decennium en het onvoldoende daarop afgestemde huisvestingsbudget. Zelfs indien het aantal leerlingen en studenten zich de komende jaren stabiliseert zal deze achterstand slechts langzaam kunnen worden weggewerkt. Het in deze variant opgenomen relatief geringe bezuinigingsbedrag zal dit verder vertragen. Voor de noodzakelijke investeringen en huur van gebouwen ten behoeve van o.a. de concentratie in het HAO, en als gevolg van eventuele verhoging opheffingsnormen en groepsgrootte zal nauwelijks geld vrijgemaakt kunnen worden.

De in de 10%-variant onder 11. en 12. aangegeven accentuering van de zijde van Financiën betekent een beperktere resp. geen maatregel.

20%-variant.

Bij uitvoering van deze maatregel zal de eerdergenoemde achterstand verder

worden vergroot. Voor de investeringen ten behoeve van de realisatie van de concentratie in het HAO en andere ontwikkelingen zijn geen middelen beschikbaar. De snel verslechterende huisvestingssituatie zal leiden tot een aanzienlijke achteruitgang van de kwaliteit van het landbouwonderwijs.

Samenvatting

Samenhangend met de produktiestructuur in de Nederlandse landbouw heeft zich het zogenaamde landbouwmodel ontwikkeld. Binnen dat model worden landbouwonderzoek, landbouwvoorlichting en onderwijs zo goed mogelijk op elkaar afgestemd. De wisselwerking tussen de instrumenten van landbouwbeleid is van grote betekenis voor de landbouw en voor het landbouwonderwijs. Het landbouwonderwijs beweegt zich daarom op terreinen die onder verantwoordelijkheid van het ministerie van Landbouw en Visserij vallen en leidt op tot functies in de agrarische en agrarisch-verbante sector.

Relatie landbouwonderwijs met overig onderwijs

In de zestiger jaren werd het landbouwonderwijs opgenomen in de algemene onderwijswetgeving, waaronder de Wet op het Voortgezet Onderwijs en de Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs. Daardoor werd de Minister van Landbouw en Visserij mede verantwoordelijk voor het algemeen onderwijsbeleid, doch hij bleef verantwoordelijk voor de specifieke invulling van het landbouwonderwijs.

De algemene doelstellingen van het onderwijs, namelijk persoonlijke ontplooiing, maatschappelijke voorbereiding en ontwikkeling van kennis en vaardigheid ten behoeve van uitoefening van een (bepaald) beroep, gelden ook voor het landbouwonderwijs. Daarbij zijn de beroepscomponenten van het onderwijs inhoudelijk gericht en afgestemd op de landbouwsector in brede zin. Het onderwijs is mede gericht op een brede inzetbaarheid van afgestudeerden op de arbeidsmarkt. De deels instrumentele functie van het landbouwonderwijs ten behoeve van het landbouwbeleid kan voor het grootste deel binnen de kaders van het algemeen onderwijsstelsel worden verwezenlijkt, maar heeft in enkele gevallen geleid tot enigszins afwijkende dan wel extra eigensoortige onderwijsvoorzieningen in het landbouwonderwijs. Voorbeelden daarvan zijn de A en de B-opleiding in het Middelbaar Agrarisch Onderwijs, die niet 4-jarig zijn maar 3-, resp. 2-jarig. Die tweejarige B-leergang bestaat alleen in het landbouwonderwijs, evenals de praktijkscholen. De verzorgingsstructuur heeft een brede taakstelling en een specifieke, overigens complexe, op het landbouwonderwijs afgestemde structuur.

In het afgelopen decennium zijn de leerlingenaantallen in het landbouwonderwijs (van LAO t/m LH) sterk toegenomen, onder invloed van grotere belangstelling voor het agrarisch onderwijs, demografische en maatschappelijke ontwikkelingen en in een aantal gevallen nieuwe vestigingen en cursusduurverlenging. In het beroepsonderwijs als geheel trad in die periode een langzame vermindering van leerlingenaantallen op. Daarbinnen is zowel voor het landbouwonderwijs als voor het technische beroepsonderwijs een groei te constateren. Over enkele jaren zal door demografische ontwikkelingen ook in het landbouwonderwijs een afname van het leerlingenaantal optreden.

Social demand en manpower demand

De vraag is gesteld, of de bovengenoemde groei van de onderwijsvraag vanuit de bevolking (social demand) zich goed verhoudt tot de vraag vanuit de arbeidsmarkt naar gediplomeerden/afgestudeerden uit het landbouwonderwijs (manpower demand).

De werkloosheid onder afgestudeerden uit deze sector blijkt niet ongunstig af te steken in verhouding tot die in vergelijkbare sectoren van het beroepsonderwijs.

Opgemerkt zij dat de gevolgen van de ontwikkelingen in het (Europese) landbouwbeleid thans nog niet te voorzien zijn; die gevolgen zullen ook doorwerken op de arbeidsmarkt.

De verwachting lijkt evenwel gerechtvaardigd dat het landbouwonderwijs niet zal leiden tot een te hoog scholingsniveau of een te grote spanning tussen social demand en manpower demand.

Beschrijving van vormen van landbouwonderwijs

Vanaf de jaren zeventig heeft het agrarisch onderwijs zich sterk ontwikkeld, voor een deel parallel aan de ontwikkeling in het overig onderwijs. Er is een sterke verbreding van het opleidingsprogramma opgetreden en aan algemene vakken en maatschappelijke vorming werd meer aandacht besteed. Het landbouwonderwijs is zich meer gaan richten op de voorbereiding op beroepen die in de periferie van de agrarische sector liggen.

Tevens zijn de praktijkscholen sterk ontwikkeld en zijn nieuwe studierichtingen tot stand gekomen.

In het landbouwonderwijs zijn alle vormen van beroepsonderwijs (lager, kort middelbaar, middelbaar, hoger agrarisch onderwijs, leerlingwezen,

onderwijs, agrarische lerarenopleidingen en opleidingen voor internationaal onderwijs. De praktijkscholen vervullen primair een complementaire functie voor het reguliere onderwijs. De verzorgingsstructuur ondersteunt de totale onderwijsinhoudelijke ontwikkeling.

De spreiding van het lager agrarisch onderwijs is grofmazig en is afgestemd op een goede bereikbaarheid voor het hele platteland.

MAO-scholen zijn meer regionaal gericht terwijl HAO-scholen een regionale en/of landelijke functie hebben.

Uitgaven Landbouwonderwijs in vergelijking met ander onderwijs

De kosten voor het landbouwonderwijs zijn het best vergelijkbaar met die van het technisch onderwijs vanwege de overeenkomst in kostenbepalende factoren zoals aard van het vakvaardigheidsonderwijs, van niet-onderwijzend personeel, benodigde voorzieningen en andere inrichtingsaspecten.

Een vergelijking van de schoolsoorten in het agrarisch onderwijs en het technisch onderwijs leidt tot het volgende overzicht:

	LAO	LTO	ILO	ITO	MAO-A	MAO-B	MTO	HAO	HTO
gem. kosten per leerling per jaar*)	5035	5343	8233	8479	7619	7980	6590	9662	8751
waarvan: personeel	4270	4590	6923	7344	6377	6738	5683	8390	7846
materieel (in guldens)	765	753	1310	1181	1242	1242	907	1272	905
groepsgrootte (wettelijk minimum)	20,2	21,1	12	13,6	18,7	17,7	19,5	2,04	1,77
verhouding aantallen nop/op	1:4,6	1:4	1:4,6	1:3	1:3,3	1:3,3	1:4	1:2,5	1:2,5
lengte opleiding	4 jr	4 jr	4 jr	4 jr	3 jr	2 jr	4 jr	4 jr	4 jr

	Leerlingwezen		Volw. onderw.	wetensch. ond		lerarenopl.	
	L&V	O&W	LV	LH	TH's	STOAS	NLO
gem. kosten per leerling per jaar*)	10292	10450	8245	49956	50488	8176	8146
waarvan: personeel	8628	8360	6782			6884	7322
materieel	1664	2090	1463			1292	824
groepsgrootte/student-stafratio	14	16,7	4:14	1:20	1:20		
verhouding aantallen nop/op (wp/mwp)	1:4,6	1:5		1:1,6	1:1,6		
lengte opleiding	1 à 2 jr	ca 2 jr					

*) in guldens. Berekening op basis van begroting 1985 excl. voorjaarsnota 1985.

Varianten

De beleidsvarianten hebben betrekking op het gehele landbouwonderwijs en betreffen zowel de uitgaven als de inkomsten. Daarbij is onderscheid te maken tussen karakteristieke en niet-karakteristieke uitgaven. De karakteristieke uitgaven vertonen door de specifieke vormgeving van de betreffende onderdelen van het landbouwonderwijs een minder directe relatie met de uitgaven van het overig onderwijs dan de niet-karakteristieke, die een meer directe koppeling met de uitgaven voor overeenkomstig onderwijs kennen.

Onderwerpen die in andere heroverwegingsonderzoeken zijn of worden onderzocht zijn mede bij de ontwikkeling van de varianten betrokken, zonder de conclusies van die onderzoeken ter discussie te stellen. De vertegenwoordiger van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen wijst dergelijke voorstellen, ook op inhoudelijke gronden, af.

Omdat het landbouwonderwijs in het totale Nederlandse onderwijssysteem is geïntegreerd geldt in hoofdzaak dezelfde regelgeving en hetzelfde bekostigingssysteem. Bepaalde bezuinigingen kunnen daarom gevolgen hebben voor het overige (beroeps)onderwijs.

In voorgaande jaren zijn substantiële ombuigingen in de onderwijsuitgaven aangebracht.

Varianten die zouden leiden tot een op zichzelf staande, ingrijpende aantasting van het landbouwonderwijssysteem worden niet ondersteund door de beleidsbeschrijving in deel 1. De varianten zijn ontwikkeld t.o.v. het meerjarencijfer 1989, dat is f 756 miljoen. Er zijn drie varianten uitgewerkt: een 5%, 10% en 20%-variant. De varianten van 10% en 20% omvatten in hoofdzaak een versterkte doorwerking van de maatregelen uit de 5%-variant, waarbij de vertegenwoordigers van L&V en van Financiën op onderdelen een andere accentuering aanbrengen.

Een overzicht van de varianten wordt hieronder gegeven.

Overzicht varianten

	<u>5%</u>	<u>10%</u>	<u>20%</u>
1. Praktijkscholen			
- volwasseneneducatie, verhoging cursusgelden	1,0	2,0	3,5
- aantal scholen, verminderen (met 1 resp. 2)	0,5	0,5	2,0
2. Verzorgingsstructuur	-	-	1,0
3. Volwassenenonderwijs, verhoging cursusgelden	1,5	3,0	4,5
4. Groepsgrootte LAO, ILC, MAO gedifferentieerd verhogen	11,5	26,0	40,0
5. Hoger onderwijs (LH, HAO), student-stafratio verhogen	9,0	20,5	34,0
6. Kort MAO, niet uitbreiden c.q. verminderen aantal experimenten	3,0	3,0 (5,0)	5,0 (7,0)
7. Internationaal onderwijs, een groter deel onder ontwikkelingshulpplafond brengen	3,0	3,5	4,0
8. Opheffingsnormen LAO, MAO, gedifferentieerd verhogen	4,0	5,0	20,0
9. Collegegelden verhogen	0,5	1,0	2,0
10. Studiefinanciering, verminderen toelagen	4,0	8,0	16,0
11. Materiële uitgaven	-	2,0 (1,0)	12,0 (11,0)
12. Bouw (excl. LH)	-	1,0 (nihil)	7,0 (6,0)
	<u>38,0</u>	<u>75,5</u>	<u>151,0</u>

Gevolgen

De budgettaire gevolgen van de maatregelen zijn globaal berekend. Onzeker is wat het cumulatieve effect van sommige maatregelen binnen één variant zal zijn op bijvoorbeeld de kwaliteit van het onderwijs en het aanpassingsvermogen aan nieuwe ontwikkelingen.

Uitgangspunt bij de eerste twee varianten is dat het systeem van het landbouwonderwijs zo min mogelijk wordt aangetast. Enkele maatregelen in de 5% variant (groepsgrootte; student/stafratio) zullen de kwaliteit van het landbouwonderwijs aantasten. In de 10%-variant treedt dit effect versterkt op.

Bij de uitvoering van de 20%-variant treedt een ingrijpende verslechtering op van de kwaliteit van het landbouwonderwijs en wordt het landbouwonderwijssysteem aangetast. Er treden bij een aantal maatregelen negatieve werkgelegenheidseffecten op. Sommige maatregelen, bijvoorbeeld de verhoging van cursusgelden, zijn enerzijds in overeenstemming met het kabinetsbeleid met betrekking tot versterkte toepassing van het profijtbeginsel doch anderzijds niet in overeenstemming met het beleid met betrekking tot het bevorderen van emancipatie en volwasseneneducatie.

BIJLAGEN.

1. Samenstelling van de werkgroep.
2. Schematisch overzicht onderwijsstructuur in Nederland.
3. Landbouwscholen in Nederland, spreiding.
4. Overzicht belangrijkste onderwijswetgeving waarbij LV betrokken is.
5. Organisatie en overleg Directie Landbouwonderwijs.
6. Overzicht heroverwegingsonderzoeken op het terrein van O & W.
7. Overzicht Land- en Tuinbouw cursussen 1982/1983.
8. Studierichtingen aan de Landbouwhogeschool.
9. Resultaten enquête onder bedrijven en organisaties in de agrarische verwante sector.
10. Leerlingenaantallen en relatief aandeel van technisch en agrarisch onderwijs in totaal beroepsonderwijs.
11. Uitgaven voor (de homogene groep) Landbouwonderwijs 1975-1985.
12. Landbouwonderwijsbegroting 1985; toerekeningen.
13. Bekostigingsstructuur en bezuinigingsmaatregelen.

Deelnemers werkgroep Heroverweging Landbouwonderwijs.

ir. A. de Zeeuw (voorzitter)	Directeur-Generaal Landbouw en Voedselvoorziening, Ministerie van Landbouw en Visserij
drs. J. de Jong (secretaris)	Inspectie der Rijksfinanciën, Ministerie van Financiën
drs. R.P.J. van Holsteijn (adjunct-secretaris)	Directie Landbouwonderwijs, Ministerie van Landbouw en Visserij
drs. S.J.C. Van Eijndhoven	Directeur-Generaal Voortgezet Onderwijs, Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen
drs. P. Holdert	Directoraat-Generaal Handel, Ambachten en Diensten, Ministerie van Economische Zaken
drs. A. Peters	Stafdirectie Voorbereiding en Ondersteuning beleid Voortgezet Onderwijs, Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen
drs. A. Putter	Directoraat-Generaal Handel, Ambachten en Diensten, Ministerie van Economische Zaken
dr.ir. P.K. Schenk	Directeur Landbouwonderwijs, Ministerie van Landbouw en Visserij
drs. J.G. Springer	Inspectie der Rijksfinanciën, Ministerie van Financiën
ir. A.G.J.M. Vercauteren	Directie Landbouwonderwijs, Ministerie van Landbouw en Visserij
drs. M.H.J.J. Vissers	Directie Landbouwonderwijs, Ministerie van Landbouw en Visserij

BIJLAGE 1 BLZ 2

drs. J. Wijnhoud

Kabinet van de Minister-President,
Ministerie van Algemene Zaken

J.W.H. Zeegers

Inspectie der Rijksfinanciën, Ministerie van
Financiën

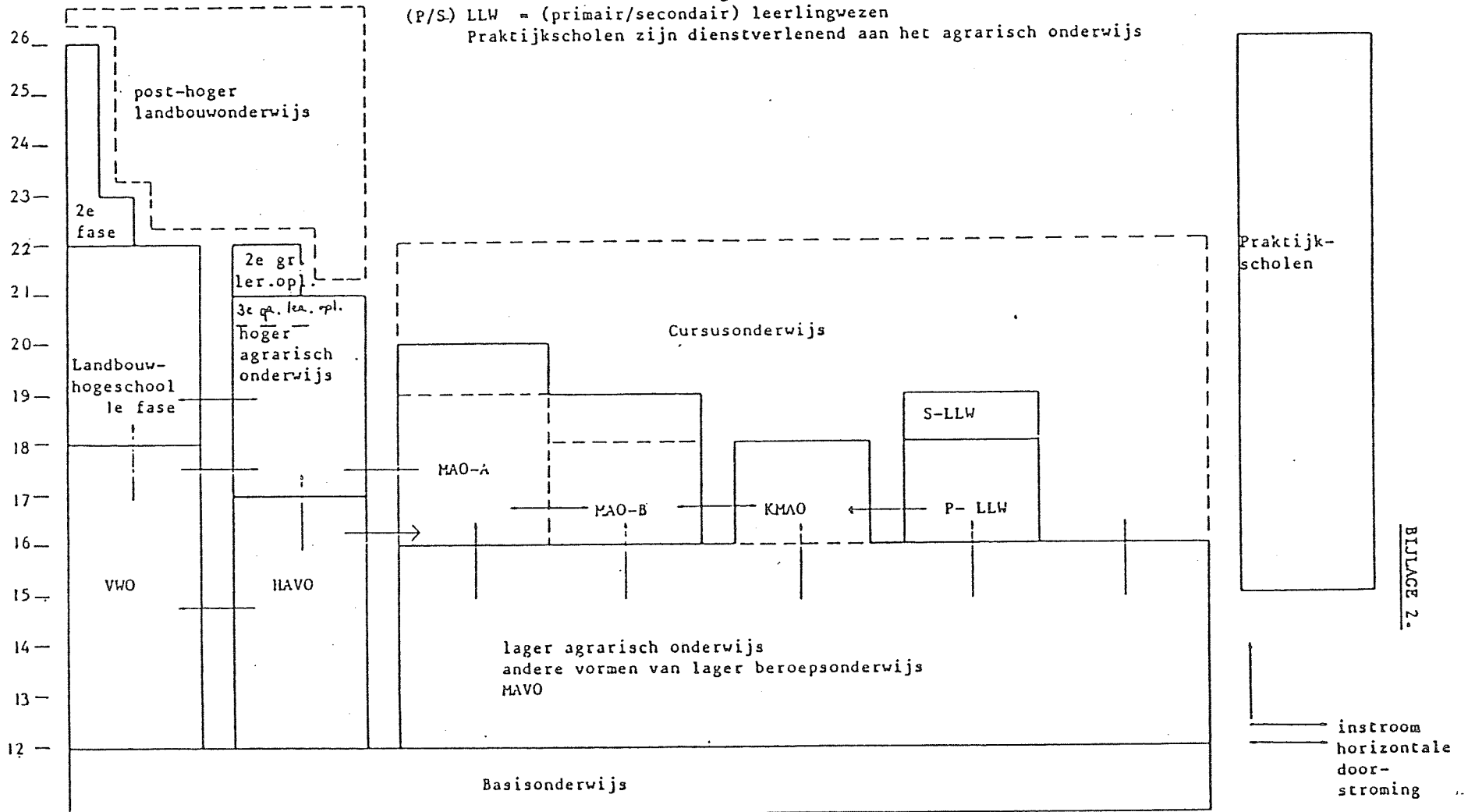
MAO-A= middelbaar agrarisch onderwijs :A-leergang

MAO-B= middelbaar agrarisch onderwijs :B-leergang

KMAO = kort middelbaar agrarisch onderwijs

(P/S) LLW = (primair/secondair) leerlingwezen

Praktijkscholen zijn dienstverlenend aan het agrarisch onderwijs

AGRARISCHE SCHOLEN IN NEDERLAND

1984/1985

- LANDBOUWHOGESCHOOL
- ◆ HOGER AGR. SCHOOL
- MIDDELB. AGR. SCHOOL
- LAGER AGR. SCHOOL
- ▲ PRAKTIJK SCHOOL
- SCHOLENGEMEENSCHAP MET L.A.S.
- IDEM MET M.A.S.

OVERZICHT VAN DE BELANGRIJKSTE ONDERWIJSWETGEVING WAARBIJ LaVi BETROKKEN IS.

A. BESTAANDE WETGEVING

1. Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs (22 december 1960, Stb.559) alsmede uitvoeringsregelingen.

Regelt het onderwijs dat wordt gegeven aan instellingen voor wetenschappelijk onderwijs, waaronder de Landbouwhogeschool.

2. Wet Universitaire Bestuurshervorming (9 december 1978, Stb.60).

Houdende tijdelijke voorzieningen met betrekking tot de bestuurshervormingen van Nederlandse universiteiten en hogescholen.

3. Wet tweefasenstructuur W.O. (14 maart 1981, Stb.137).

Wijzigt de beide voorgaande wetten; met name gericht op invoering van de twee-fasen structuur in het wetenschappelijk onderwijs.

4. Wet op de Open Universiteit (14 november 1984, Stb.573).

Regelt een vorm van onderwijs op universitair niveau met behulp van afstandsmedia.

De wet laat de mogelijkheid open voor het ontwerpen van studiemateriaal op het gebied van het hoger landbouwonderwijs.

5. Machtingswetten W.O. en H.B.O. (Stb.1984, 693 en Stb.1985, 59).

Houdende een regeling inzake de beperking van de instroom van studenten in het W.O. en in het H.B.O.

Voor wat betreft het H.B.O. een tijdelijke regeling tot en met 31-12-1986 in verband met inwerkingtreding H.B.O.-wet.

6. Wet op het voortgezet onderwijs (14 februari 1963, Stb.40) alsmede uitvoeringsregelingen.

Regelt het onderwijs dat wordt gegeven na het basisonderwijs, met uitzondering van het wetenschappelijk onderwijs.

7. Experimentenwet Onderwijs (9 juli 1970, Stb.370).

Verstrekt juridische basis om buiten de kaders van de thans geldende onderwijswetten onderwijskundige experimenten te bekostigen.

8. School- en cursusgeldwet 1972 (16 november 1972, Stb. 624) en uitvoeringsregelingen.

Regelt de vaststelling van de school- en cursusgeldten voor het voortgezet onderwijs.

9. Collegegeldwet hoger beroepsonderwijs (29 mei 1981, Stb.341) alsmede uitvoeringsregelingen.

Regelt de collegegeldmaterie voor het h.b.o. apart, in afwijking van de School- en cursusgeldwet 1972.

10. Wet medezeggenschap onderwijs (16 december 1981, Stb.778) alsmede uitvoeringsregelingen.

Regelt de medezeggenschap van het personeel, ouders en leerlingen binnen de scholen voor kleuter-, lager- en voortgezet onderwijs.

11. Wet op het leerlingenwezen (12 mei 1966, Stb.215) alsmede uitvoeringsregelingen.

Regelt de vormgeving van het leerlingenwezen, waarin een leerling op grond van een overeenkomst zowel een opleiding in de praktijk als algemeen en op het beroep gericht onderwijs krijgt.

Opmerking:

De hierboven genoemde uitvoeringsregelingen zijn hetzij regelingen van beide bewindslieden gezamenlijk, hetzij regelingen van één bewindspersoon wanneer het onderwerp zich beperkt tot het terrein van één van beiden.

B. Wetgeving in voorbereiding

1. Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs en uitvoeringsregelingen.

Houdende herziening van de huidige regeling van het wetenschappelijk onderwijs (zie onder A nr. 1).

2. Invoeringswet W.W.O.

Regelt overgangssituatie; bepaalt inwerkingtreding W.W.O.; regelt enkele onderwerpen die nog niet in W.W.O. zijn opgenomen, zoals de advies- en overlegstructuur in het W.O. en de planning en bekostiging.

3. Wet op het Hoger Beroepsonderwijs (10 januari 1985, Stb.80) en uitvoeringsregelingen.

Vormt een nieuwe regeling voor het Hoger Beroepsonderwijs.

4. Invoeringswet HBO.

Regelt overgangssituatie en wijzigt HBO-wet op aantal punten.

5. Wet op de Onderwijsverzorging en uitvoeringsregelingen.

Bevat een regeling van de verzorgingsstructuur voor het onderwijs (Landelijke Pedagogische Centra, Schoolbegeleidingsdiensten en meer specifieke verzorgingsinstellingen). Overigens laat de regeling ruimte voor de bestaande overlegstructuur en samenwerkingsverbanden binnen het landbouwonderwijs.

6. Ontwikkelingswet Voortgezet Onderwijs.

Is erop gericht via de regeling van experimenten van voortgezet basisonderwijs en middelbaar beroepsonderwijs nieuwe stijl, een wettelijks basis bieden aan de ontwikkeling van het voortgezet onderwijs.

7. Planningswet Voortgezet Onderwijs.

Bevat een regeling van de planning van instellingen voor voortgezet onderwijs en de daarvoor geldende stichtings- en opheffingsnormen.

8. Wet op de studiefinanciering.

Bevat een nieuwe studiefinancieringsregeling voor alle studenten boven 18 jaar.

9. Lesgeldwet voor boven 17-jarigen in het voortgezet onderwijs.

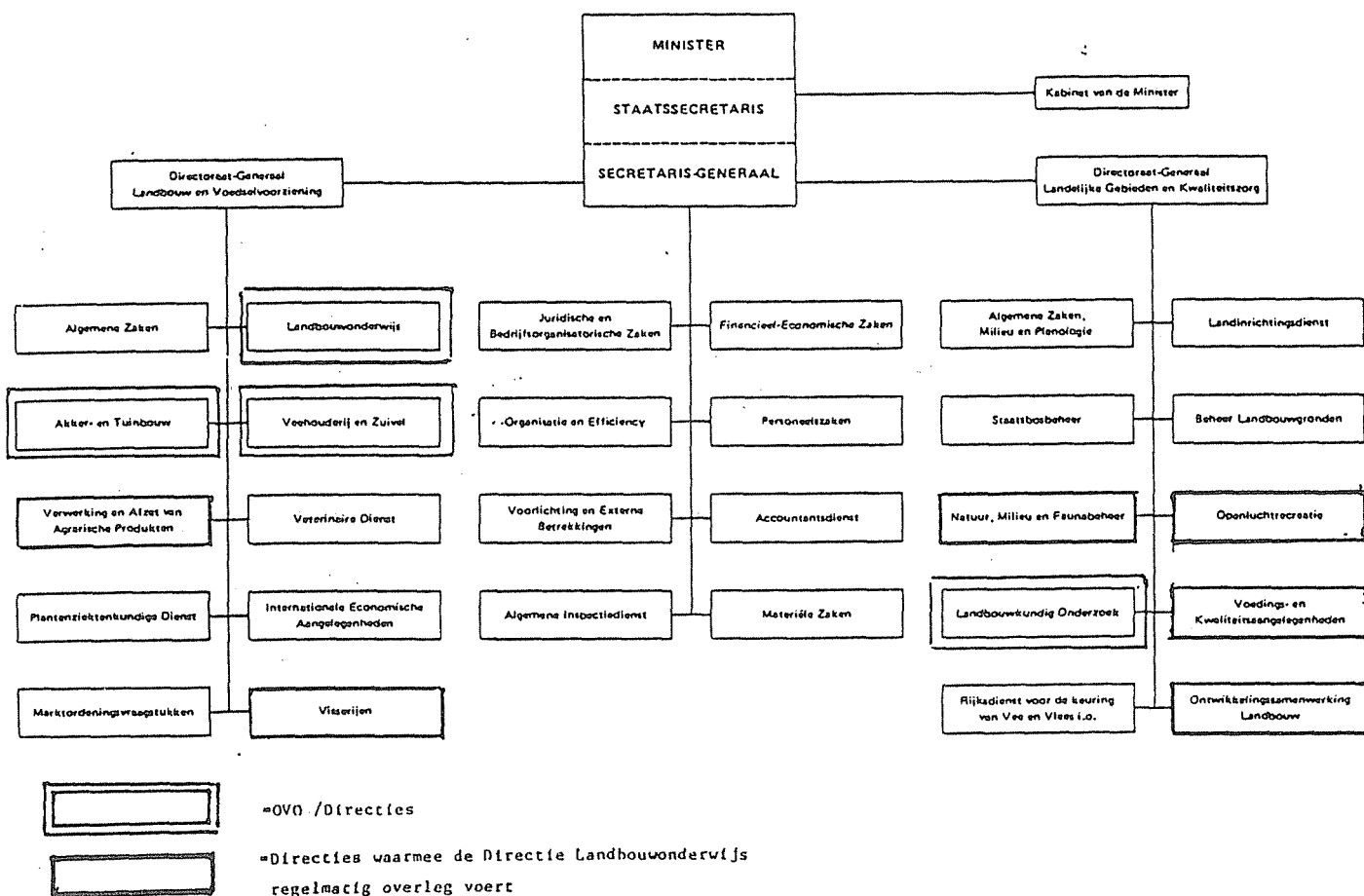
Regelt de verschuldigde onderwijsbijdrage voor deze groep leerlingen die volledig onderwijs volgen.

BIJLAGE 5.

Organisatie en overleg Directie Landbouwonderwijs.
(aanvulling op paragraaf 2.2.)

1. Directie Landbouwonderwijs binnen het Ministerie van Landbouw en Visserij

Het organisatieschema van het Ministerie van Landbouw en Visserij is weergegeven:

De belangrijkste vormen van overleg met de beleidsdirecties binnen het departement zijn:

- bewindsliedenstaf: via de Directeur-Generaal worden LO-stukken ingebracht t.b.v. coördinatie (en besluitvorming) op het hoogste niveau.
- directeurenvergaderingen LAVO: coördinatie/besluitvorming directeuren van het DG-LAVO.
- directeurenvergadering LK: coördinatie/besluitvorming directeuren van het DG-LK.
- overleg directiestaf LO - DG/LAVO (tweemaandelijks).

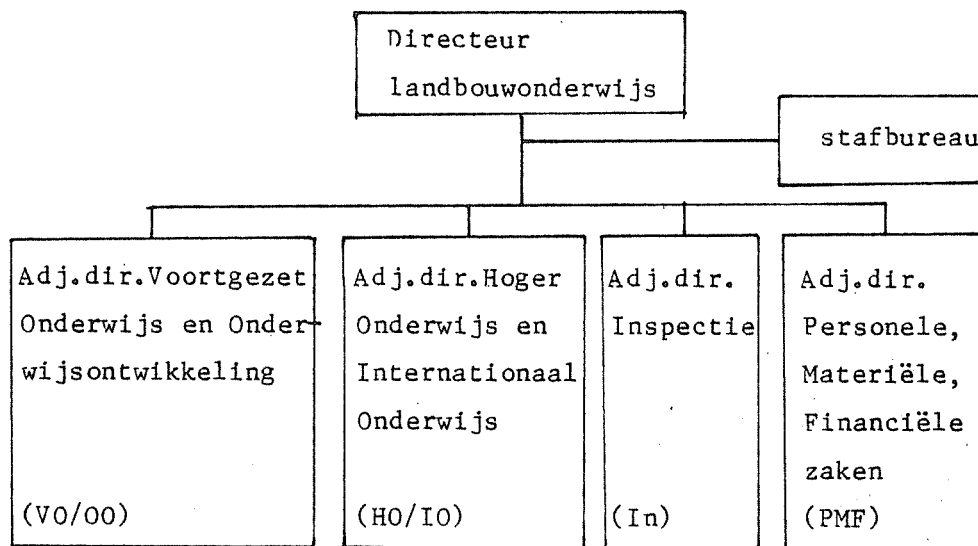
- OVO-overleg: DG/LAVO met de directeuren LO, AT, VZ en DLO (tweemaandelijks)
- overleg LO-DLO (iedere 3 à 4 maanden); directeursniveau.
- de vakinspecteurs overleggen met medewerkers van een aantal aan hun vakgebied verwante directies o.a. NMF/OR, VAAP, VKA, OSL, Visserijen en de OVO-directies.
- regelmatig vindt ad hoc-overleg plaats op (adjunct-)directeursniveau met andere beleidsdirecties.
- de directeur LO neemt deel aan de vergadering van de provinciale directeuren LAVO, de vergadering van de Landelijke Raad voor de Bedrijfsontwikkeling, COLO-vergaderingen, etc. De Directeuren AT, VZ en DLO worden uitgenodigd voor een aantal LO-vergaderingen, zoals de tweemaandelijkse Inspecteursvergadering.

Zowel de Directeurenvergadering LAVO als de Bewindsliedenstaf worden voortdurend geïnformeerd over belangrijke ontwikkelingen in het landbouwonderwijs middels onder meer een tweewekelijks informatiebulletin.

2. Directie Landbouwonderwijs.

2.1. Organisatie.

Het organisatieschema van de Directie LO ziet er als volgt uit:

De organisatie van de Directie LO is, vanwege de plaats en integratie van het landbouwonderwijs in het landbouwmodel, voor een deel afgestemd op een zo goed mogelijke samenwerking en wisselwerking binnen de driehoek overheid-onderwijsinstellingen- bedrijfsleven. De structuur van de adjunct-directie Voortgezet Onderwijs en Onderwijsontwikkeling

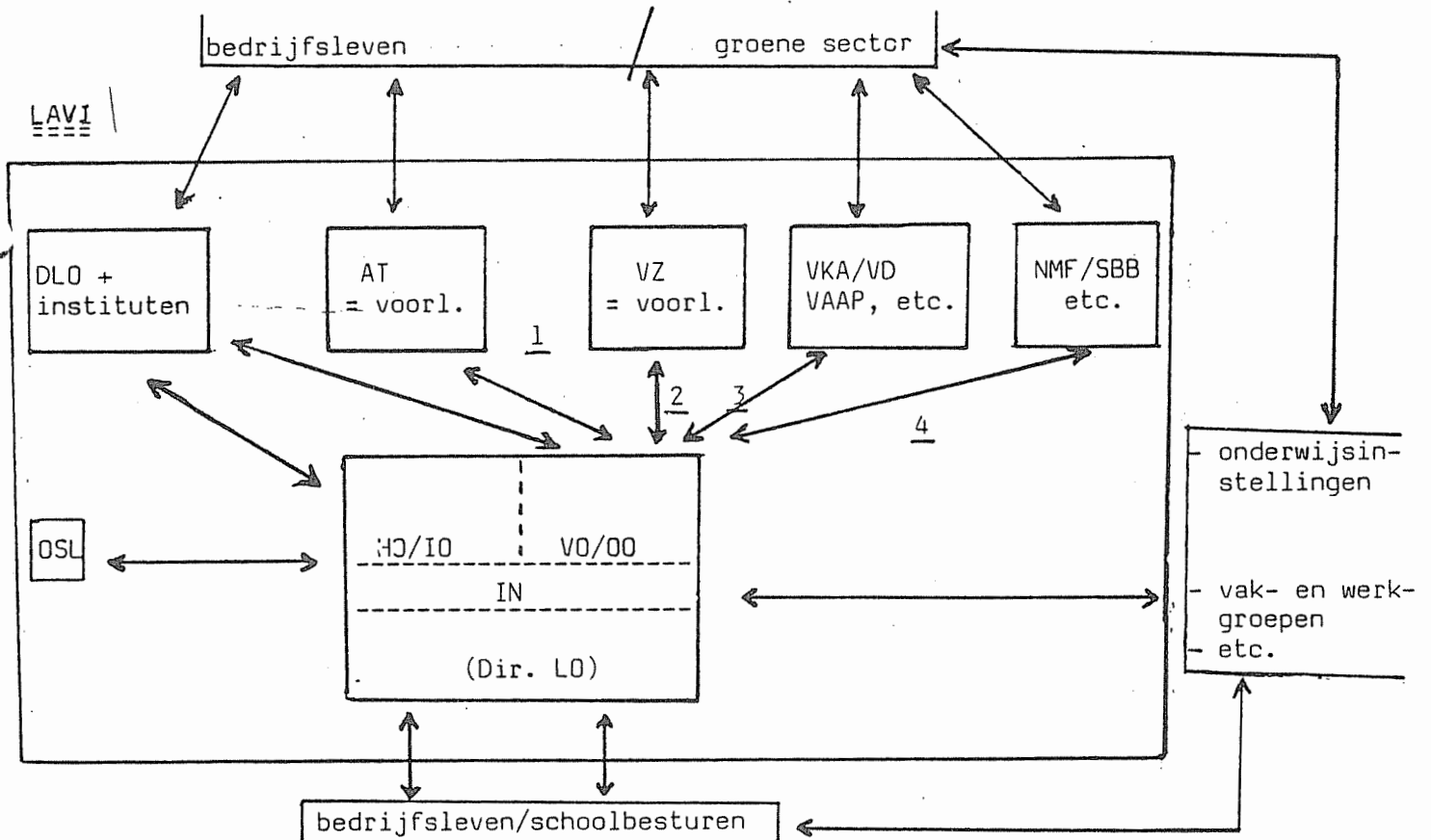
is daartoe onderverdeeld in vijf inspecties, namelijk één inspectie (c.q. inspecteur) speciale diensten, in hoofdzaak belast met de beleidsontwikkeling van het M.A.O.(-nieuwe stijl) en vier vakinspecties:

- 1 vakinspectie akker- en tuinbouw, techniek;
- 2 vakinspectie veehouderij en veterinaire aspecten;
- 3 vakinspectie levensmiddelentechnologie, kwaliteitsaangelegenheden, informatica;
- 4 vakinspectie beheer groene ruimte, groenvoorzieningen en bosbouw en cultuurtechniek

Deze indeling sluit in belangrijke mate aan bij:

- de departementale indeling voor wat betreft de directies waarmee LO de meest intensieve contacten heeft.
- de nieuwe structuur voor de Directie Landbouwkundig Onderzoek
- de verschillende studierichtingen in het landbouwonderwijs
- een aantal verschillende sectoren in het agrarisch bedrijfsleven.

Binnen het Ministerie van LAVI bestaat daardoor het volgende relatiepatroon:

Samenstelling formatie Directie Landbouwonderwijs

Totale formatie februari 1985: 87 formatieplaatsen

- directeur, 1 secretaresse (2)
- stafbureau: hoofd; medewerkers (3.3)
- VO/00: adjunct-directeur; 4 vakinspecteurs; 1 inspecteur speciale diensten; 4 adjunct-inspecteurs; secretaresses (15.4)
- HO/IO: adjunct-directeur; 1 inspecteur IO; 2.5 beleidsmedewerkers; secretaresses (7.1)
- IN: adjunct-directeur; 1 inspecteur HAO; 6 regionale inspecteurs; medewerkers en secretaresses (20.0)
- PMF: adjunct-directeur; 3 afdelingshoofden; 7 sectiehoofden; overige medewerkers/secretaresses (39.2)

De 6 regionale inspecteurs met hun inspectiekantoren in den lande zijn te beschouwen als gedeconcentreerde dienstonderdelen (totale formatie 17.3 plaatsen). Aan de rijksscholen waren in 1984 967 personeelsleden verbonden (M.A.O.: 665; H.A.O.: 302).

2.2. Taken Directie Landbouwonderwijs

De in paragraaf 2.2. genoemde taken zijn als volgt naar de adjunct-directies uitgewerkt:

Tot het terrein van de adjunct-directie Voortgezet Onderwijs en Onderwijsontwikkeling behoren het LAO, MAO, KMAO, leerlingwezen, praktijkscholen, cursusonderwijs en lerarenopleidingen en de verzorgingsstructuur. Enkele taken:

- het bevorderen en ontwikkelen van onderwijsleerplannen voor de instellingen
- het bevorderen en ontwikkelen van leerstof voor de verschillende vakken en vakgebieden.
- het stimuleren, coördineren en richtinggeven aan de voorbereiding en opstelling van onderwijskundige regelingen, voorschriften en adviezen.
- beleidscoördinatie binnen het Ministerie tussen landbouwonderwijs en o.a. de voorlichting.
- het toezicht houden op de praktijkscholen en de lerarenopleidingen.

Tot het terrein van de adjunct-directie Hoger Onderwijs en Internationaal Onderwijs behoren het HAO, de LH, het internationaal onderwijs en het post-hoger landbouwonderwijs. Enkele taken:

- het bevorderen, (mede)ontwikkelen en beoordelen van onderwijs- en onderzoeksprogramma's, studierichtingen en differentiaties.
- het richting geven aan, stimuleren, coördineren van de voorbereiding en opstelling van onderwijskundige regelingen, voorschriften en adviezen.
- de beleidscoördinatie binnen het Ministerie tussen landbouwonderwijs en o.a. het landbouwkundig onderzoek.
- het toezicht houden op het internationaal onderwijs.

Enkele taken van de adjunct-directie Inspectie:

- het namens de directeur (c.q. minister) uitoefenen van het bevoegd gezag van de agrarische rijks scholen.
- het bekend blijven met de toestand van het onderwijs en het aan de directeur c.q. de minister doen van voorstellen die zij in het belang van het onderwijs nodig acht.
- het mede-voorbereiden van aanwijzingen, voorschriften, normen en andere regelingen.
- het toezicht houden op de naleving van onderwijskundige, administratieve en financiële regelingen, voorschriften en richtlijnen voor instellingen van voortgezet en hoger agrarisch onderwijs, alsmede het begeleiden en evalueren van schoolwerkplannen.

Enkele taken van de adjunct-directie Personele, Materiële en Financiële Zaken:

- het ondersteunen en toetsen van het te voeren en het gevoerde LO-beleid voor wat betreft de personele, materiële en financiële aspecten; het mede-ontwikkelen, vormgeven en uitvoeren van maatregelen t.b.v. dat beleid.
- het ontwerpen en zo nodig bijstellen van voorschriften, richtlijnen, normen en andere regelingen m.b.t. de PMF-aspecten van het landbouwonderwijs.
- het verzamelen van gegevens in het kader van de uitvoering van de hoofdtaken.
- de automatisering in het landbouwonderwijs.

Het Stafbureau verzorgt een aantal algemene zaken betreffende het landbouwonderwijs, de voorlichtings- en documentatietaken en levert een bijdrage aan een gecoördineerd en consistent LO-beleid.

2.3. Overleg Directie Landbouwonderwijs.

De Directie LO onderhoudt intensief contact met zowel het landbouwveld als het onderwijsveld. De belangrijkste overleg- en adviessituaties zullen, in zoverre dat al niet elders gebeurd is, hier worden aangegeven.

a. Overleg binnen het Ministerie van Landbouw en Visserij.

Zie hiervoor blz. 1.

b. Overleg met het landbouwbedrijfsleven.

- tweemaandelijks overleg met de stands- en werknemersorganisaties, vertegenwoordigd in de Onderwijscommissie van het Landbouwschap (OCL).
- halfjaarlijks overleg met de Commissie Onderwijs Siergewassen (COS).
- halfjaarlijks overleg met de Commissie Onderwijszaken van de Voedings- en Agrarische Industrie (VAI).

Tevens is het bedrijfsleven vertegenwoordigd in een groot aantal andere overleg- en adviesorganen.

c. Overleg met het landbouwonderwijsveld.

Bestuurlijk Overleg met o.a.:

- de OCL
- de landelijke organen van het Leerlingwezen
- het Overlegorgaan Besturen Praktijkscholen
- de Federatie van Besturen van het H.A.O.
- voor de rijksscholen: het Contact Rijksscholen en het Ambtelijk Directeuren Beraad H.A.O.

In de Commissies van Advies van de rijksscholen zijn zowel het bedrijfsleven als enkele directies van het ministerie (o.a. AT, VZ, DLO) sterk vertegenwoordigd.

Overleg met de onderwijsinstellingen o.a.:

- regelmatig overleg tussen de inspecteurs van het LO met (de directeuren van) de instellingen individueel en gezamenlijk per inspectiegebied
- jaarlijkse directeurenvergadering M.A.O.
- overleg met de Landbouwhogeschool en in de Hogeschoolraad (de directeur LO vertegenwoordigt de Minister)
- landelijk directeurenoverleg praktijkscholen.

Overleg met de adviesorganen voor het Landbouwonderwijs o.a.:

- voor het L.A.O.: Stuurgroep Lager Beroepsonderwijs Landbouw (LBOL)
- voor het M.A.O.: Stuurgroep Middelbaar Agrarisch Beroepsonderwijs (MABO)
- voor cursusonderwijs en leerlingwezen: Coördinatie Commissie Cursussen Landbouwonderwijs; overleg L.B.O.L./M.A.B.O./L.L.W.
- voor het H.A.O.: Centraal Hoger Agrarisch Onderwijsorgaan
- voor de lerarenopleidingen: Stuurgroep Opleiding Docenten Agrarisch Onderwijs
- voor de ondersteuning van de onderwijsvernieuwing; Advies Commissie Leerplanontwikkeling
- voor het hoger landbouwonderwijs: Stuurgroep Samenwerking en Samenhang H.A.O. en L.H.

Overleg met werk- en vakgroepen.

Ten behoeve van de inhoudelijke ontwikkeling van de vakken en vakgebieden vindt intensief overleg plaats tussen de vak-inspecteurs en de werk- en vakgroepen. Hierbij zijn de landelijke Pedagogische centra en in een aantal gevallen ook het bedrijfsleven en de voorlichting betrokken.

d. Overleg met het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen.

De Minister van Landbouw en Visserij ondertekent mede de algemene onderwijswetten in zoverre deze relevant zijn voor het landbouwonderwijs. De Directie Landbouwonderwijs is daarom sterk betrokken bij de voorbereiding van deze wetten en andere regelgeving en bij de ontwikkeling en vormgeving van belangrijke beleidsonderdelen. Op deze wijze kan de minister het uiteindelijke resultaat beïnvloeden en er voor zorgdragen dat, indien dat gewenst is, voldoende ruimte aanwezig is om zijn specifieke verantwoordelijkheid voor het landbouwonderwijs waar te maken.

BIJLAGE 6

Overzicht heroverwegingsonderzoeken op het terrein van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen.

Onderstaande onderwerpen, betrekking hebbend op het onderwijs, zijn in het verleden in de verschillende heroverwegingsronden onderzocht. Enkele daarvan betroffen ook het landbouwonderwijs, met name nr. (7) en (8),

Eerste ronde

1. Rapport nr. 10 Opleiding en scholing t.o.v. de arbeidsmarkt
2. Rapport nr. 11 Verzorgingsstructuur onderwijs (1)
3. Rapport nr. 12 Boventalligen
4. Rapport nr. 13 Planprocedure Voortgezet Onderwijs

Tweede ronde

5. Rapport nr. 34 Duur van opleiding en scholing
6. Rapport nr. 36 Verzorgingsstructuur (II)
7. Rapport nr. 39 Groepsgrootte onderwijs

Derde ronde

Vierde ronde

8. Rapport nr. 60 Gedeconcentreerde Rijksdiensten, waaronder de Inspectie van het onderwijs
9. Rapport nr. 61 De partiële leerplicht en het daarbij behorende voorzieningenaanbod

Overzicht land- en tuinbouwcursussen 1 augustus 1982 - 1 augustus 1983

A. Derdegraadscursussen

Akkerbouw/plantenteelt

- Spuiten in de landbouw
- Aardappelteelt en -selectie
- Akkerbouwgewassen
- Plantenziekten en Onkruidbestrijding
- Graslandgebruik
- Omscholingscursus biol.dyn.land- en tuinbouw

Algemene cursussen

- Algemene tuinbouwcursus
- Algemene landbouwcursus
- Bijenteelt voor beginners
- Bijenteelt voor gevorderden
- Trekkerrijvaardigheid jeugdigen
- Elektrotechniek
- Chauffeur/monteur in de landbouw
- Oudere werknemers in de levensmiddelenindustrie
- Drachtplanten van de honingbij
- Koninginneteelt

Algemene technieken

- Algemene handvaardigheid voor beginners
- Handvaardigheid houtbewerking voor beginners
- Handvaardigheid metaalbewerking voor beginners
- Metaalbewerking
- Houtbewerking, leerbewerking, touwknopen en schilderen
- Steen- en cementwerk
- Handvaardigheid houtbewerking voor gevorderden
- Elektriciteit

Dienstentuinbouw

- Bloemschikken en -binden
- Aankomend Hovenier
- Vakbekwaam Hovenier 1e gedeelte
- Vakbekwaam Hovenier 2e gedeelte
- Spuiten Openbaar Groen
- Tuinbouwwakschool Hoveniers
- Tuinbouwwakschool Bloemschikken en -binden
- Boomverzorging (basiscursus)
- Snoeien en onderhoud van erfbeplantingen
- Bloemsierkunst

Economische cursussen

- Elementaire bedrijfsleer voor land- en tuinbouw
- Elementaire bedrijfsleer voor het loonbedrijf
- Bedrijfseconomie
- Economie
- Verkenning agrarische bedrijfsvoering
- Algemene Vorming Toekomstige Ondernemers
- Boekhouden en Bedrijfsbeheer
- Introductie Agrarisch Bedrijfsbeheer
- Praktische Bedrijfsvraagstukken
- Beknopte Bedrijfsleer
- Eenvoudig Boekhouden
- Bedrijfsvoering Potplanten
- A.V.T.O.-tuinbouw
- Bedrijfsinrichting
- Algemene Vorming Toekomstige Medewerkers
- Economische Bedrijfsvoering in de glastuinbouw/groente- en bloementeel

Productietuinbouw

- Spuiten in de Tuinbouw
- Bloementeel
- Bloembollenteel
- Boomteel
- Champignonteel (beginners)
- Champignonteel (gevorderden)
- Groenteteel
- Teelttechniek en rendement
- Trekken van bollen
- Teel van hyacinten
- Ziekte zoeken
- Gewasbescherming in de glastuinbouw
- Gewasbescherming in de fruitteel
- Kasklimaat en energie
- Teeltkundige Vorming Toekomstige Ondernemers
- Aardbeienteel in de vollegrond

Techniek

- Booglassen voor beginners
- Booglassen voor gevorderden
- Motorengebruik
- Trekkeronderhoud (basiscursus)
- Trekkeronderhoud (gevorderden)
- Landbouwwerktuigen (basiscursus)
- Landbouwwerktuigen (gevorderden)
- Hydrauliek
- Elektrische Installatie Trekkers
- Mechanisatie
- Werktuigenonderhoud
- Machines en Werktuigen

Veehouderij

- Machinaal melken
- Klauwverzorging rundvee
- Moderne veevoeding
- Veeverloskunde
- Paardengebruik en -mennen
- Beoordelen, toiletteren en voorbrengen van paarden en pony's
- Schapenhouderij
- Boerenkaasbereiding
- Hoefbeslag
- Pluimveeteelt
- Veeziekten
- Veeadministratie
- Moderne melkwinning
- Kadercursus melken in doorloopsystemen
- Bijscholing microbiologische bedrijfscontrole
- Applicatie kaasbereiding
- Veehouderijcursus voor dames
- Vruchtbaarheid en veeverloskunde
- Praktische Veehouderij B
- Praktische Veeverbetering
- Slachtpluimvee
- Rundveehouderij
- Mestkalverenhouders
- Melkveehouderij
- Melkwinning en rundveeadministratie voor agrarische vrouwen
- Praktische Varkenshouderij
- Middelbaar Kader Rundveehouderij

Totaal aantal cursussen: 794

Totaal aantal cursisten: 12.824

B. Tweedegraadscursussen

Akkerbouw/plantenteelt

- Akkerbouw
- Bietenteelt
- Bemesting akkerbouw
- Ziekten en gebreken
- Aardappelteelt
- Granen
- Spuiten in de Landbouw
- Grasland en voederwinning

Algemene cursussen

- Computertechniek
- Landbouwscheikunde
- Overheidsmaatregelen rond het boerenbedrijf

Algemene Technieken

- Bedrijfselektriciteit in de landbouw

Dienstentuinbouw

- Snoei- en boomverzorging
- Beheer en Groenvoorzieningen

Economische cursussen

- Management
- EVAV
- EVTO
- Economische Bedrijfsvoering Gevestigde Ondernemers
- OJA-landbouw
- Bedrijfsvoering rundveehouderij
- Graslandexploitatie

Produktietuinbouw

- Fruitteelt
- Gewasbescherming fruitteelt
- Koeling en bewaring van tuinbouwprodukten
- Substratenteelt glastuinbouw
- Kasklimaat en computerregeling
- Potplantenteelt
- Vollegrondsgroenteteelt

Techniek

- Onderhoud werktuigen fruitteelt
- Landbouwtechniek
- Mechanisatie
- Hydrauliek en pneumatiek
- Veilig werken in de landbouw met elektrische- en hydraulische apparatuur
- Autogeen lassen
- Booglassen voor gevorderden

Veehouderij

- Rundveehouderij
- Moderne rundveehouderij
- Rundveeverbetering
- Veeverloskunde
- Veevoeding en gezondheid rundvee
- Varkenshouderij
- Moderne varkenshouderij
- Varkenshouderij en -vermeerdering
- Middelbaar Kader Rundveehouderij

Sociale- en managementcursussen

- Tuindersvrouwen
- S.V.T.O.
- M.A.O.

Totaal aantal cursussen : 108

Totaal aantal deelnemers: 2.107

De hier gebruikte onderverdeling van derde- en tweedegraads cursussen is gebaseerd op de richtlijnen voor het schooljaar 1982-1983.

De onderverdeling is met ingang van augustus 1983 gewijzigd in:

derdegraads cursussen

tweedegraads vakgebied-cursussen

tweedegraads bedrijfsvoeringscursussen

zie hiervoor de richtlijnen cursorisch onderwijs 1983/1984

(LO-4020/Verk.d.d. 7 juli 1983).

Studierichtingen aan de Landbouwhogeschool

Veranderingen, uitbreidingen en fusies.

- 1) LH-statuut 1935; gewijzigd 1950 en 1954
- 2) LH-statuut 1956; gewijzigd 1962
- 3) Academisch statuut 1963; gewijzigd in 1970
- 4) Studierichtingen eerste fase Wet Tweefasenstructuur 1981

Stand van zaken

1954 ¹⁾		1962 ²⁾		1970 ³⁾		1985	
I Akker- en Weidebouw	-----> I	Akker- en Weidebouw	-----> N 10	Landbouwplantenteelt	-----> I 10	Landbouwplantenteelt	
VI Tropische Landbouw	-----> II	Tropische landbouwplantenteelt	-----> N 11	Tropische plantenteelt	-----> I 11	Tropische plantenteelt	
IV Tuinbouwplantenteelt	-----> VI	Tuinbouwplantenteelt	-----> N 12	Tuinbouwplantenteelt	-----> I 12	Tuinbouw	
	X	XIV Plantenveredeling	-----> N 13	Plantenveredeling	-----> I 13	Plantenveredeling	
	X	XV Plantenziektekunde	-----> N 14	Plantenziektekunde	-----> I 14	Plantenziektekunde	
II Veeteelt	-----> III	Veeteelt	-----> N 20	Zoötechniek	-----> I 20	Zoötechniek	
VII Tropische veeteelt	-----> IV	Tropische veeteelt	-----> X			X	
III Zuivelbereiding	-----> V	Zuivelbereiding	-----> X			X	
	X	XVIII Landbouwtechnologie	-----> N 40	Levensmiddelentechnologie	-----> I 30	Levensmiddelentechnologie	
	X			N 41	Humane voeding	-----> I 31	Voeding van de mens
	X			N 42	Milieuhygiëne/watervoorziening	-----> I 32	Milieuhygiëne
	X			N 43	Moleculaire wetenschappen	-----> I 33	Moleculaire wetenschappen
XI Bosbouw	-----> VII	Bosbouw (houtleeltrichting)	-----> N 15	Bosbouw	-----> L 10	Bosbouw	
	X	XVIII Bosbouw (Technisch-economisch)	-----> X			X	
XII Tropische bosbouw	-----> VIII			X		X	
X Tuin- en landschapsarchitect.	-----> XIII	Tuin- en landschapsarchitectuur	-----> NM 20	Tuin- en landschapsarchitect.	-----> L 11	landschapsarchitectuur	
V Cultuurtechniek	-----> XI	Cultuurtechniek	-----> N 30	Cultuurtechniek-B	-----> L 12	Cultuurtechniek	
	X			NM 21	Cultuurtechniek-A		X
	X	XII Tropische cultuurtechniek	-----> N 31	Tropische cultuurtechniek		L 13	Tropische cultuurtechniek
	X	XVII Landbouwwerktuigkunde	-----> N 32	landbouwtechniek		L 14	Landbouwtechniek
	X	XVI Bodemkunde en bemestingsleer	-----> N 33	Bodemkunde en bemestingsleer	-----> L 15	Bodemkunde	
IV Landhuishoudkunde	-----> IX	Landhuishoudkunde	-----> NM 10	Economie	-----> M 10	Agrarische economie	
VIII Tropische landhuishoudkunde	-----> X	Tropische landhuishoudkunde	-----> X			X	
	X	XIX Agrarische sociologie	-----> NM 30	Sociologie van de westerse geb.	-----> M 20	Toegepaste sociologie (=Rurale sociologie)	
	X	XX Agrarische sociologie van niet-westerse gebieden	-----> NM 31	Agrarische sociologie van niet-westerse gebieden	-----> X		
XIII Landbouwhuishoudkunde(techn.)	-----> XXI	Landbouwhuishoudwetenschappen (techn.)	-----> NM 40	Huishoudwetenschappen	-----> M 30	Huishoudwetenschappen	
XIV Landbouwhuishoudkunde(mestech.)	-----> XXII	Landbouwhuishoudwetensch.(sociaal-economisch)	-----> X			X	
	X			B Biologie	-----> B	Biologie	
<u>Totaal</u>	14		22		22		20
<u>Nieuw</u>	--		9		5		--
<u>Verdwenen (fusies)</u>	--		1		5		2

N.B. Vanaf studiejaar 1982-1983 zijn juist veel differentiaties en oriëntaties ontstaan (o.a. voor tropische), terwijl om redenen van organisatie en doelmatigheid het aantal studierichtingen is teruggebracht.

Resultaten enquête onder bedrijven en organisaties in de agrarisch verwante sector (april 1985).

aard bedrijf / organisatie	% werknemers met LO	waarvan:				nieuwe functies LO-afgestudeerd		behoefte komende jaren			voldoend aanbod LO-afgest.	
		LAO	MAO	HAO	LH	ja	neen	+	±	-	ja	neen
1. voedings- en genotmiddelenindustrie (15)	13	39	27	20	12	2	13	7	5	2	13	2
2. aan- en verkoop (8)	21	20	50	18	12	1	3	4	4	--	5	2
3. bedrijfsverzorging (centrale) (1)	98	15	83	2	--	--	--	1	--	--	1	--
4. veilingen (6)	38	74	19	7	--	2	4	5	--	--	5	1
5. banken (4)	3	--	37	59	4	2	2	3	1	--	3	1
6. verzekeringen (2)	7	31	57	11	1	1	--	2	--	--	1	--
7. belasting en accountantskantoor (2)	26	--	45	53	2	2	--	1	1	--	2	--
8. landbouworganisatie (1)	25	--	--	70	30	--	1	--	1	--	1	--

Enkele functies per opleidingsnivo:

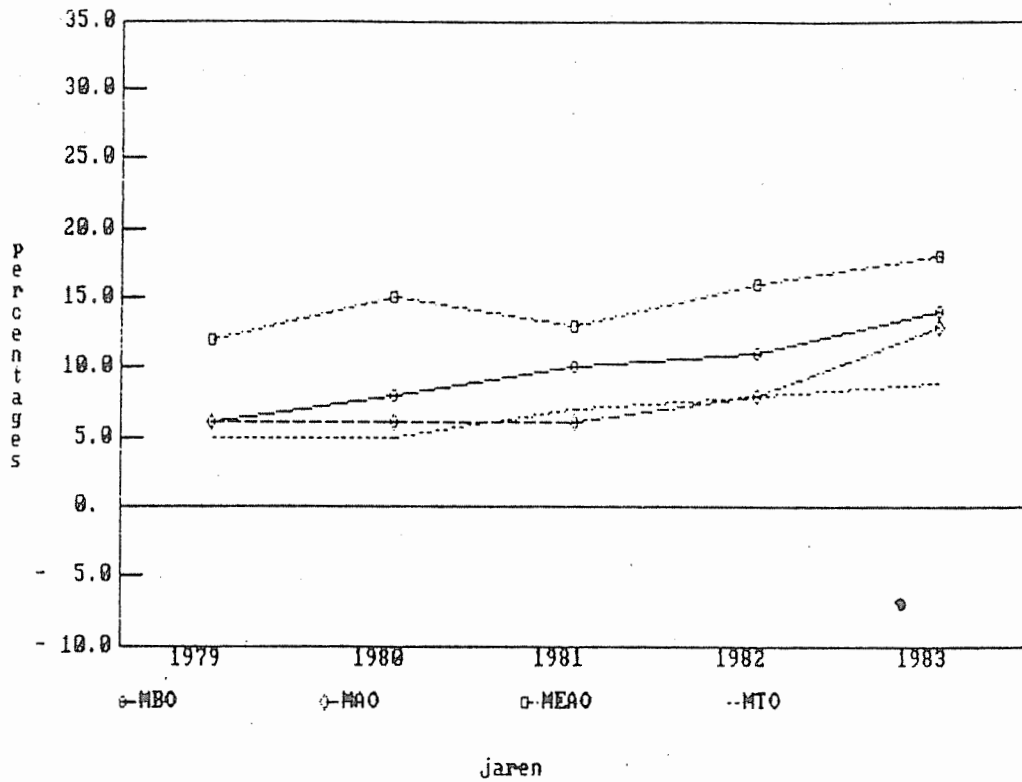
LAO: bedrijfsverzorger; keurmeester; kaasmaker, rundvee-inkoper; medewerker dienst biggenvoorziening; chauffeur/monteur; administratief medewerker.

MAO: voorlichter; verkoop; bedrijfsverzorger/werkverdelers; keurmeester; kredietadviseur; schadetaxateur; zaakvoerder; klantenbezoeker; voortgangscontroleur.

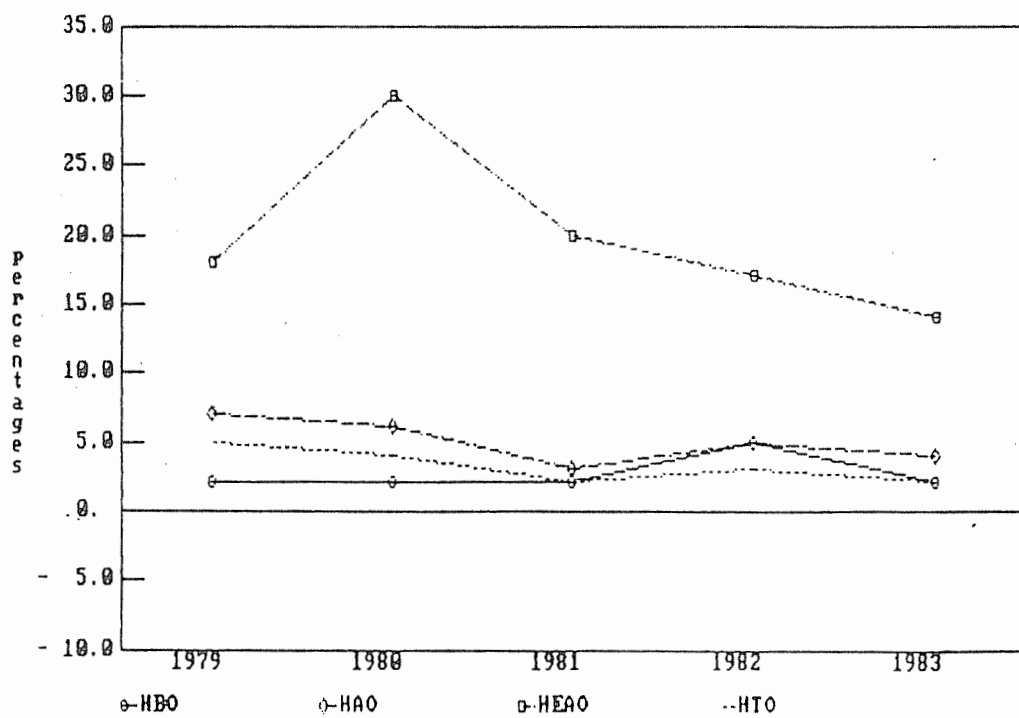
HAO: rayonleider afdeling voorlichting/verkoop; werkverdelers; kredietadviseur; zaakvoerder; assistent-bedrijfsleider; produktmanager; vertegenwoordiger; laboratoriumkader; directielid.

LH: directielid; hoofd dienst; leiding weefselkweek; medewerker kredietbeheer; verkoopleider; staffunctionaris; rundveehouderijdeskundige.

GROEI LEERLINGENAANTALLEN MBO

GROEI LEERLINGENAANTALLEN HBO

Uitgaven voor de homogene groep Landbouwonderwijs, nominaal (in f. mln.) en reëel t.o.v. 1975

Uitgaven Landbouwonderwijs	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984
Nominaal	360	430	477	498	603	649	642	685	724	
Reëel	360	394	410	402	462	478	467	480	505	
Onderverdeling Landbouwonderwijs	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984
Algemeen (inclusief bouw)	40,8 (16,8)	51,4 (20,7)	55,1 (18,0)	79,3 (25,2)	90,4 (25,4)	98,9 (29,9)	97,0 (28,8)	96,8 (25,1)	101,8 (25,7)	92,3 (15,9)
Hoger beroepsonderwijs	-	-	-	42,1	44,5	50,9	51,2	53,0	52,4	54,2
Middelbaar beroepsonderwijs	74,1	87,7	103,5	73,8	84,2	92,2	95,8	105,0	109,3	112,0
Praktijkscholen	-	-	-	24,3	25,6	28,3	28,6	30,3	32,2	33,9
Lager beroepsonderwijs	108,6	134,3	157,0	147,9	163,0	174,8	185,1	210,4	213,9	213,0
Wetenschappelijk onderwijs	137,2	157,6	162,6	132,1	197,0	206,0	186,0	191,1	222,3	206,5
Totaal	360,7	431,0	478,2	499,5	604,7	651,1	643,7	686,6	731,9	711,9

Nadere uitwerking cijfers uitgaven Landbouwonderwijs 1975 t/m 1983.

Landbouwonderwijs (naar homogene groepen)	uitgaven nominaal 1983	uitgaven nominaal 1975 (* 1978) (** 1978 <u>gedefl.</u>)		uitgaven 1983 <u>gedefleerd</u>	verandering reële uitgaven 1975-1983 (* 1978-1983)		verandering leerl./stud. 1975-1983 (* 1978-1983)	verandering reële uitg. per leerl./stud. 1975-1983 (* 1978-1983)						
Algemeen (incl. bouw)	101,8	40,8		71,3	+ 75%		+ 89%	- 7%						
Bouw	25,7	16,8		18,0	+ 7%		(excl. PS, cursussen)	- 43%						
Hoger beroepsonderwijs	52,4	}	42,1* 34,0**	}	36,7	}	+ 8%*	+ 87% (+ 32%*)	}	- 18%*				
Middelbaar beroeps- onderwijs	109,3		74,1		73,8* 59,5**		135,7	76,5		+ 83,1	+ 29%*	+ 117% (+ 46%*)	ongev. -9%	- 12%*
Praktijkscholen	32,2				24,3* 19,6**			22,5			+ 15%*	+ 101% (+ 26%*)		- 9%*
Lager beroepsonderwijs	213,9	108,6		149,7	+ 38%		+ 82%	- 24%						
Wetenschappelijk ond.	222,3	137,2		155,6	+ 14%		+ 60%	- 29%						
Totaal	731,9	360,7		510	+ 41,3%		+ 89%	<u>- 25%</u>						

Leerlingen/studentenaantallen: 1975: studiejaar 1975/1976
 1978: studiejaar 1978/1979
 1983: studiejaar 1983/1984

Art.		x f 1.000,--	Algemeen Beheer	Studie- financiering	Middelbaar onderwijs	Lager onderwijs	Individueel lager onderwijs	Leerlingwezen	Volwassen- onderwijs	Bouwzaken	Exploitatie HBO	Int. onderwijs, onderz. en dienst- verl. m.b.t. ontw. samenwerking	Exploitatie universiteiten	overige uitgaven HBO/WO	Investeringen WO	Scholing Manscholing	Verzorging	Inspectie
34	Pers. Dir.-+Stafbureau (5,4) Inspectie (20,3) H.O./I.O. (7,1) V.O./O.O. (14,5) PMF (38,9)	457 1.648 614 1.338 2.284	457 179 614 892 2.284														446	1.469
35	Mat. Dir.-+Stafbureau Inspectie H.O./I.O. V.O./O.O. PMF	36 148 52 106 286	36 14 52 71 286														35	134
36	Subsidies: IAC (cursussen) Maandblad (etc.)	430 186	430 186									430					186	
37	Studiesteun: bijdrage Hfdstuk VIII aan buitenlanders	73.000 568	73.000 568									568						
38	Bijdrage liquidatie bijz. scholen	422	422							422								
39	Bouw bijz. scholen	18.050	18.050							18.050								
40	Vergoeding annuïteiten, rente en aflossing, onderhoud	18.667	18.667							18.667								
41	Garantie leningen	(4.000)	(4.000)							(4.000)								
42	Bijdrage aan LH: - onderwijs/onderzoek personeel overige lasten - dienstverlening overig LO - dienstverlening ontwikkelings landen - verleningen (5 x 0,2%) - herbezettingsgelden - PAO-Infrastructuur - knelpunten - investeringen - baten - liquiditeitskorting	140.900 51.167 1.500 4.500 1.500 1.400 150 4.908 9.400 7.400 7.500	140.900 51.167 1.500 4.500 1.500 1.400 150 4.908 9.400 7.400 7.500								120		140.900 51.167 4.500 1.500 1.400 4.908 7.400 7.500	400 150		80	900	
43	Personeel Rijks hoger beroepsonderwijs	19.464	19.464								17.265	195					895	
44	Materieel Rijks hoger beroepsonderwijs	4.230	4.230								3.930	50					50	
45	Praktijkbeurzen trop. studierichting	165	165									165						

TOEREKENING LO-BEGROTING 1985
(incl. voorjaarsnota 1985)

LO-BEGROTING 1985

(incl. voorjaarsnota 1985)

Art.		x f 1.000,--	Algemeen Beheer	Studie- financiering	Middelbaar onderwijs	Lager onderwijs	Individueel lager onderwijs	Leerlingvezelen	Volwassen- onderwijs	Bouwzaken	Exploitatie HBO	Int. onderwijs, onderz. en dienst- verl. m.d.t. ontw. samenwerking	Exploitatie universiteiten	overige uitgaven HBO/WO	Investerings- no	Scholing nascholing	Verzorging	Inspectie
46	SHITA	148										148						
47	Garantielening SHITA	Mem.																
48	Subs. bijz. hogere landbouwscholen	24.702									22.725					1.007	890	
	personeel										2.399					200	50	
	materieel	2.649																
49	Subsidie samenwerking HBO/WO (CHAOO P + M)	915									310			605				
50	Personeel Rijks Middelbare scholen (incl. KMAO)	44.960			42.532				1.034							495	899	
51	Materieel Rijks Middelbare scholen (incl. KMAO)	9.320			8.836				214							121	149	
52	Subsidies bijz.middelb. scholen (incl. KMAO)																	
	personeel	53.850			51.916				1.033									901
	materieel	11.499			11.138				212									149
53	Praktijkschoolonderwijs																	
	personeel	27.860			9.973	529		2.228	10.590		1.950	1.532	529			529		
	materieel	7.456			2.669	141		596	2.836		522	410	141			141		
54	Subsidies lager agrarisch onderwijs																	
	personeel	181.753				125.046	35.260	14.176	6.179									1.092
	materieel	34.930				23.728	7.056	2.759	1.187									200
55	Garantie scholingsbedrijf	Mem.																
56	Onderzoek																	
	personeel	750																750
	materieel	1.000																1.000
	TOTAAL LAVI	1749.466	77.085		127.064	149.444	42.316	19.759	23.285	37.139	49.221	3.498	195.145	1.155	9.400	3.962	8.592	1.603
		(4000 Mem)									(4000 Mem)							

Bekostigingsstructuur en bezuinigingsmaatregelen

Het totaal aan bezuinigingen op grond van heroverwegingsvoorstellen bedraagt (miljoenennota 1985):

x f mln.

	<u>1984</u>	<u>1988</u>
O&W	507	573
LO	8,1	8,8
procentueel aan- deel LO in O&W	1,6%	1,5%

Voor LO hebben 6 van de 8 heroverwegingen op het terrein van O&W een doorwerking. Deze doorwerking is een gevolg van de in hoofdlijnen met O&W overeenkomstige bekostigingsstructuur van LO.

De doorwerking van alle ombuigingsmaatregelen naar bezuinigingen voor LO in de periode 1982-1989 geeft het volgende beeld:

x l mln.

	<u>1982</u>	<u>1983</u>	<u>1984</u>	<u>1985</u>	<u>1986</u>	<u>1987</u>	<u>1988</u>	<u>1989</u>
landbouwhogeschool	3.8	8.1	10.4	14.9	19.1	19.7	19.7	19.7
hoger agrarisch onderwijs	2.4	2.7	4.2	6.0	8.0	9.3	9.3	9.3
middelbaar agr. onderwijs	-	1.5	3.6	3.8	3.8	3.8	3.8	3.8
lager agrarisch onderwijs	-	1.5	3.4	3.4	3.4	3.4	3.4	3.4
overige bezuinigingen	2.7	7.4	14.7	20.2	27.5	30.2	30.2	30.2
totaal	8.9	21.2	36.3	48.3	61.8	66.4	66.4	66.4

In het onderstaande zijn deze bezuinigingen meer gespecificeerd en zijn de voor de verschillende onderwijssoorten geldende bekostigingsmodellen aangegeven.

De structurele doorwerking van de bezuinigingen sinds het begin van de huidige kabinetsperiode is f 66.4 mln. of 9% van het meerjarencijfer 1989. Vanaf 1985 betreft het f 18.1 mln. of bijna 3%.

b. Hoger Agrarisch Onderwijs

1. Er is een nieuw bekostigingsmodel in ontwikkeling; het HAO zal op dezelfde basis als het HTO worden bekostigd.
2. Bezuinigingen zijn op analoge wijze op het hoger agrarisch onderwijs toegepast:

	'82	'83	'84	'85	'86	'87	'88	'89
							x f 1.000,--	
- beperking aantal les- eenheden en verhoging groeps grootte	-	0,3	1,1	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6
- STC-operatie:								
beperking	-	-	-	-	0,3	1,0	1,7	1,7
nieuwe taken	-	-	-	-	0,4	1,0	1,0	1,0
- invoering/ verhoging collegegelden	2,4	2,4	3,1	4,4	5,7	5,7	5,7	5,7
- overige be- perkingen (zie punt e.)								
Totaal	2,4	2,7	4,2	6,0	8,0	9,3	9,3	9,3

c. Middelbaar Agrarisch Onderwijs

1. Bekostigingsstructuur overeenkomstig het overig MBO.
2. Bezuinigingen zijn op analoge wijze op het MAO toegepast:

	'82	'83	'84	'85	'86	'87	'88	'89
							x f 1.000,--	
- verhoging groepsgroot- te/beperking aantal les- uren/voor 10% meetellen van leerlingen welke voor het examen gezakt zijn	-	1,5	3,6	3,8	3,8	3,8	3,8	3,8
- overige be- perkingen zie punt e.								
Totaal	-	1,5	3,6	3,8	3,8	3,8	3,8	3,8

d. Lager Agrarisch Onderwijs

1. Bekostigingsstructuur overeenkomstig het overig LBO.

2. Bezuinigingen op analoge wijze toegepast op het LAO:

	'82	'83	'84	'85	'86	'87	'88	'89
							x f 1.000,--	
- verhoging groeps- grootte	-	1,5	3,4	3,4	3,4	3,4	3,4	3,4
- overige be- perkingen zie punt e.								
Totaal	-	1,5	3,4	3,4	3,4	3,4	3,4	3,4

e. Overige beperkingen:

In het voortgezet onderwijs zijn (vertaald naar Landbouwonderwijs) naast bovengenoemde vermindering de volgende (belangrijkste) beperkingen aangebracht:

	'82	'83	'84	'85	'86	'87	'88	'89
	x f 1.000,--							
- verlenging salarisschalen etc.	2,5	4,1	4,9	4,9	4,9	4,9	4,9	4,9
- WIISO-korting	-	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0
- beperking studiefinanciering	-	-	6,3	11,6	14,9	16,1	16,1	16,1
- verhoging cursusgelden	0,2	0,3	0,5	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7
- geen/of beperkte toekenning van prijscompensatie waardoor de budgetten voor materiele uitgaven een reële vermindering hebben ondergaan	PM	PM	PM	PM	PM	PM	PM	PM
- nog te treffen bezuinigingsmaatregelen	-	-	-	-	4,0	5,5	5,5	5,5
Totaal	2,7	7,4	14,7	20,2	27,5	30,2	30,2	30,2

Geheel-totaal bezuinigingsmaatregelen LO:

8,9 21,2 36,3 48,3 61,8 66,4 66,4 66,4